

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Kutatások	(3)
Múzeumok, gyűjtemények	(4)
Kiállítások	(7)
Oktatás	(24)
Téka	(31)
Évfordulók, megemlékezések, köszöntések	(37)
In memoriam	(69)
Mindenféle	(74)

HARMINCKILENCEDIK ÉVFOLYAM
2010/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

A kiadást támogatta az

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Innova-Print Kft.

1047 Budapest, Baross u. 92-96.

Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

KUTATÁSOK	3
Klamár Zoltán: Az épített örökség számbavétele Pacséron	3
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK	4
Sári Zsolt: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum új fejlesztései: a vasútállomás és a múzeumi vasút	4
KIÁLLÍTÁSOK	7
Bodnár Zsuzsanna: Varázslatos babák és népi gyermekjátékok kiállítása (Báthori István Múzeum, Nyírbátor, 2009. május 21.– október 15.)	7
Kothencz Kelemen: „Vetkeztem anno...”. A fényképezkedés alkalmi a bunyevácok körében (Bunyevác Tájház, Bajszentistván, 2009. szeptember 25.–2010. április 10.)	9
Mód László: A vizeskantától a díszedényig. A szentesi feketekerámia évszázadai (Kosztá József Múzeum, Szentes, 2009. október 4.–november 30.)	11
Egy falu az országban – Átány (Néprajzi Múzeum, Budapest, 2009. november 18.–2010. június 13.)	13
Máté György: Hiánypótló kiállítás és rendhagyó születésnap köszöntő	13
Fejős Zoltán: Az „Egy falu az országban – Átány” című kiállítás megnyitója	15
Köstlin, Konrad: Megnyitóbeszéd az „Egy falu az országban – Átány” című kiállításon	18
Johler, Reinhard: Hofer Tamás köszöntése	21
OKTATÁS	24
Lukács László: A Freiburgi Egyetem új néprajzprofesszora	24
Szilágyi Judit: Hatvanéves a debreceni Néprajzi Tanszék	26
Lovász Eszter: Az ELTE néprajz szakos hallgatóinak szatmári kirándulása	28
TÉKA	31
Mód László–Simon András: Könyv a monostori szőlő- és borgazdálkodásról	31
Örsi Julianna: Nagykunsági képeskönyvek	35

ÉVFORDELŐK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK	37
Györfly István-emplkülés (Budapest, 2009. október 28.)	37
Szilágyi Miklós: Összegzés és új kutatások kezdeményezése	
Györfly István zsákmányolás-vizsgálataiban	37
Selmeczi Kovács Atilla: A művelődéspolitikus Györfly István	45
Lükő Gábor-emplékkonferencia (Szeged, 2009. november 4.)	51
Halász Péter: Lükő Gábor és a moldvai magyarok	52
Szilágyi Miklós: A hetvenöt éve született Ikvai Nándor	
emplékezete	59
Küllös Imola: Rendhagyó emlékezés egy „néprajzos” lelkészre	64
IN MEMORIAM.....	69
Lukács László: Erdélyi Péter Zoltán halálára	69
Szulovszky János: Éri István emlékezete (1929–2009)	70
MINDENFÉLE	74
Lócsei Gabriella: Hidegen fúznak a szelek. Dokumentumfilm	
a Muzsikás együttesről	74
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások	77

KUTATÁSOK

Az épített örökség számbavétele Pacséron

A szabadkai székhelyű Kiss Lajos Néprajzi Társaság égisze alatt 2009. július 13. és 17. között terepmunka folyt a közép-bácskai Pacséron (Pačir) Papp Árpád és Klamár Zoltán vezetésével. A munka elsődleges célja volt az épített örökség számbavétele, adatok rögzítése és digitális fotók készítése a lakóházak utcaképi megjelenéséről.

Az adatfelvétel kérdőív kitöltésével történt, melyre a legfontosabb ismeretek kerültek fel. Valójában Harkai Imre korábban elkészített kérdőívének újragondolt, a feladathoz igazított variánsával dolgoztak a terepen a kutatók.

A kérdőív tíz fő kérdést (A lakóház helyzete az utca tengelyéhez viszonyítva – merőleges, párhuzamos, egyéb; Előkert – van, nincs, egyéb; Kerítés anyaga – téglá, fa, vas, drót, egyéb; Kapuoszlop anyaga – téglá, fa, vas, beton, egyéb; Kapuoszlop díszítése – van, nincs; Ablak – díszítettek-e, kövel kirakott, malterrel, egyéb; Tűzfal anyaga – fa, téglá, egyéb; Stílusjegyek – barokk, napsugaras, klasszicizáló, szecesszió, téglahomlokzat, csempézett, egyéb; Tetőfedés anyaga – hódfarkú cserép, hornyolt cserép, hullámpala, egyéb; Egyéb) és negyvenegy kiegészítő-magyarázó segédletet tartalmazott, melyek alapján a munka igen gördülékenyen folyt. Egy kérdőívvel két kutató dolgozott: egy adatrögzítő és egy fotós. A módszer hatékonyságát jól mutatja, hogy átlagosan három óra alatt mintegy hetven épület adatait sikerült rögzíteni.

Pacsér 2768 lakosú település, 82 utcába szerveződött. Az öt ott töltött kutatónapot maximálisan kihasználva – reggel 9-től, egy ebédszünet közbeiktatásával este 6 óráig folyt a terepmunka –, a település épületállományának háromnegyedére vonatkozó adatokat sikerült kérdőíveken rögzíteni. A beérkező kérdőívek alapján azonnal elkezdődött a fontos épületek felmérése. Még a helyszínen elkészültek a számítógépes felmérési rajzok.

A kutatócsoport középiskolás építésztanulókból, néprajz szakos egyetemi hallgatókból, doktoranduszokból és néprajzosokból verbuválódott.

A kutatást jól szolgálta a nap végén a fényképek adatbázisba vitele. A tapasztaltak kiértékelése eredményeképpen a másnapi felmérések előre tervezhetővé váltak. A kutatás lezárása a 2010. esztendő feladat marad.

A kutatásban Rind Melitta (Topolya), Kóródi Attila, Pletl Lóránd, Bálint Anita (Szabadka), Pesti Csongor (Csantavér), Milošev Denis (Zenta), Faár Tamara, Legeza Márta, Dóra Fruzsina, Dömötör Bea (Budapest) és Szűgyi Ferenc (Felsőhegy) vettek részt.

KLAMÁR ZOLTÁN

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum új fejlesztései: a vasútállomás és a múzeumi vasút

2009. április 7-én új bejárati épülettel és múzeumi vasúttal gyarapodott a Szabadtéri Néprajzi Múzeum. 2008-ban az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretein belül, kiemelt kulturális beruhásként indult el a Skanzen Örökség Program (SÖP) 2,2 milliárd forintos beruházása, amelyhez az Európai Unió 2 milliárd forintos összeggel, míg a magyar állam a 222 millió forintos önrész vállalásával járult hozzá. A SÖP keretein belül indult meg az új bejárati épület és látogatóközpont, a múzeumi vasút, az Észak-Magyarországi falu tájegység, illetve a Nyitott Muzeológiai Műhely megvalósítása. Alig egy esztendő kivitelezés után, néhány nappal húsvét előtt az első eredmények átadása, birtokbavétele is megtörtént.

Ennek keretében épült meg a mezőhegyesi vasútállomás, mely európai szinten is modern, minden igényt kielégítő látogatóközpont. Vezetőtervezője Nagy Gergely építész, az ICOMOS Magyar Bizottságának elnöke volt. Az épület érdekessége, hogy a mezőhegyesi vasútállomás terveit felhasználva született meg. Az utazó, aki a régi időkben egy vidéki településre érkezett, első benyomásait a vasútállomáson szerezte, a hely itt mutatta meg először magát. Nem véletlen, hogy a skanzen új bejárati épületét is e hagyomány jegyében alakítottuk ki. A Monarchia korának hangulatát idéző, eklektikus stílusú (az eredeti 1882-ben épült) vasútállomás mellett korszerű, látogatóbarát fogadóközpont kapott helyet. Az 1200 m²-es épületben a régi stílusú enteriőr mellett így megjelennek a modern információs eszközök és a korszerű látogatófogadás helyiségei is: csomagmegőrző, pelenkázó és kerékpártároló, valamint egy új múzeumi bolt (mely hazánkban a legnagyobb) kibővült terméknálattal. A bejárati épülethez tartozik még egy új 600 férőhelyes szabadtéri parkoló, illetve egy 3000 m²-es kültéri pihenőhely is.

Innen indul a *Skanzen Vonat*. A múzeum 60 hektáros területét összekötő 2,1 km hosszú vasúti pálya elemei az 1930-as években készült sínek, a peronok, amelyeken a mozgássérült látogatók közlekedését segítő liftek találhatóak, ötvözik az eredeti funkciók mellett a mai követelményeknek való megfelelés igényeit is. A múzeumba került a Ganz–Jendrassik-féle BCmot 422-es motorvonat, amelyet Valkai Csaba egy éven keresztül újított meg, állított vissza szentesi műhelyében. A BCmot 422-es pályaszámú, háromtengelyes motorvonat 1932-ben készült a Ganz-gyárban, 80 096 gyári számmal. 1932. augusztus 5-én Békéscsabára állomásoztatták, miután műtanrendőri vizsgát tett. 1935. októberében Vészto lett az állomáshelye, ahonnan 1944-ben visszakerült Bé-

késcsabára. A háború végén szovjet hadizsákmányként az ausztriai Mödlingben tűnt fel, ahonnan hazatérve újra a vésztői állomásra került. A nevében szereplő BC jelzés arra utal, hogy 2. és 3. osztályú ülésekkel rendelkezett, ezt csak 1956-ban változtatták meg, ekkor lett ABymot 422, amelyben az y a háromtengelyes voltát jelzi. Vésztőn és környékén szállította az utasokat 1989-ig, amikor is pályafenntartási kocsi lett, és 10 éven át szolgálta még a Magyar Államvasutakat. 1998-tól Szentesen tárolták. A felújítás után a másodosztályú ülések kárpitozása, a harmadosztályú fapadok, de a csomagtartók, a bádogból készült feliratok is mind-mind megegyeznek a harmincas években használtakal. Annyiban persze a *Skanzen Vonat* minden ülőhelye „első osztályú” lett, hogy a felújítás révén a motorkocsi akadálymentes, kerekesszékekkel és babakocsival is igénybe vehető.

A vasútállomás

A Ganz–Jendrassik-féle motorvonat harmonikusan illeszthető a múzeum tájegységeihez, az Alföldhöz, az északkeleti, vagy éppen a dunántúli régióhoz, hiszen olyan motorvonatról van szó, amely Magyarország majd mind-egyik vasúti pályaszakaszán közlekedett. A 20. század elején rendszeres normál nyomvonalú vasúthálózat és vasútjáratok biztosították a személy- és áruforgalmat, az 1930-as évekre a vidéki Magyarország meghatározó, arculatformáló, gazdasági, társadalmi és kulturális tényezője a vasút lett.

Hazánk Európa egyik legsűrűbb vasúti hálózatával rendelkezett, az első világháború előtt mintegy 22 000 km hosszan. A vasút számtalan polgári, modernizációs fejlődés közvetítője volt. Beteljesült az, amit Baross Gábor a

törvényjavaslat vitájában mondott: „Azt akarom, hogy a brassói ténsasszony Budapestre járjon kalapot vásárolni!”

Mi mindent köszönhetünk a vasút megjelenésének, magyarországi elterjedésének? A vasutak forgalomba helyezésével megváltozott az árucikkek terjedése. Az 1890-es években 8000 km helyiérdekű vasút épült az országban. Évente átlagosan 400 kilométer új vasutat adtak át a forgalomnak. A Dunántúlon nincs olyan település, amelynek lakói 20 km-en belül ne érhetek volna el egy állomást, ez Erdélyben 50 km volt.

A MÁV a títustervek elkészítésével, és az ezen tervek alapján felépülő vasútállomásokkal hozzájárultak a faluképek átalakulásához. Fontos szerepe volt a kulturális újítások között a vonatokon működő közvilágításnak, központi fűtésnek. Az ásott kutak, árnyékszékek, vízöblítéses illemhelyek elterjesztésében a vasúti létesítményeknek, vonatoknak meghatározó szerepe volt.

A MÁV által elterjesztett títustervekben nagy figyelmet fordítottak a környezet kialakítására és egységesítésére. A vasutak megnyitása után minden állomáson fásítást kezdeményeztek. Elsősorban hársfát és vadgesztenyét ültettek, amelyek jól bírták a mozdonyok szennyezését. Új virágfajtákat honosítottak meg Magyarországon a vasutak segítségével. A dália és a különböző nemesített rózsák ekkor válnak mindenki számára ismertté és elérhetővé. Az állomások ablakaiban megjelentek a muskátlik is. A virágosítás egységesítését a MÁV azzal segítette, hogy központi kertészetet hozott létre, s onnan látták el az állomásokat virágokkal, fákkal. A vasút segítségével így vált „magyar” virággá a muskátli.

A vasút eredményezte pl. az egyes konjunkturális termények elterjedését, így a cukorrépát is, a megépült infrastruktúra, a mázsaházak, állatfelhajtók élenkítő hatással voltak a korszerű gazdálkodásra.

A vasúti éttermekben, a restikben ismerték meg az utazók a bécsi szeletet, amely hamarosan az egész régióban elterjedt, pár évtized múlva a rántott hús a legkedveltebb vasárnapi ebéd lett. Ekkor vált országosan ismertté a fasírozott, a frissen csapolt sör és a szódával hígított málnaszörp, de a fröccs terjedésében is nagy szerepük volt a restiknek, csakúgy, mint a kockás abroszok asztalra kerülésében.

SÁRI ZSOLT

KIÁLLÍTÁSOK

Varázslatos babák és népi gyermekjátékok kiállítása (Báthori István Múzeum, Nyírbátor, 2009. május 21.–október 15.)

Nyírbátorban a Báthori István Múzeumban 2009. május 21-én, a gyermek-naphoz kapcsolódóan *A babák varázsa, varázslatos babák – Szalontai Judit babagyűjteménye* és az „Ó, ó, ó Tündérműkiállítás...” – *Népi gyermekjátékok a Sóstói Múzeumfalu gyűjteményéből* címmel időszaki kiállítást rendeztünk, amely október 15-éig volt látogatható.

A kiállítás, amely három nőnek a tárllata, hiszen Szabó Sarolta igazgató asszony meghívására Bodnár Zsuzsanna főmuzeológus elvitte a Sóstói Múzeumfaluban féltve őrzött népi játékokat és Kissné Szalontai Judit kinyitotta a város számára a babaszobáját, több annál, mint egy időszaki kiállítás. Rádöbentett mindnyájunkat arra, hogy a gyerekeknek nem elég tv-ben, filmen néznie, hogy mások hogyan játszanak. Tevékeny részvételük érzelmi és értelmi kiteljesedésében az is fontos, hogy mit, mivel és kivel játszanak.

Szalontai Judit civil életében könyvtárosként dolgozik Nyírbátorban és egy hatalmas szellemi örökség tulajdonosa. A nyírbátori múzeumalapító, Szalontai Barnabás lánya. Juditot egy ciprusi nyaralás idején érintette meg a porcelánbabák megkapó bája. Azóta egyre csak növekszik gyűjtőszenvédélye. A kiállított több mint 300 baba között láthattuk a művészien kivitelezett, díszes öltözetű divatbabákat, a porcelánfejű elegáns hölgybabákat, a karakteres csecsemőbabákat, valamint a különböző népviseletekbe öltöztetett babákat.

A babák látványának élményével telve léphetett be a látogató a következő kiállítóterembe, amelyben a Sóstói Múzeumfalu népi gyermekjátékgyűjteményét mutattuk be. Magyarországon a játékgyűjtemények múzeumi bemutatása alig valósul meg, holott a múzeumok látogatóinak nagy része gyermekkorú. Ezért is fontos a Sóstói Múzeumfalu gyermekjátékanyagának megismertetése.

A kiállított játékbabák a felhasznált anyagok sokféle kombinációjából, változatos technikával készültek. A kiállításon a leánygyermekek játékaik közül bemutattuk a szalma-, csutka-, csuhé-, gyékény-, tök-, mákgubó- és rongybabákat, melyek a legkedveltebbek voltak. A tárlaton láthatták a felnőtt lányok, asszonyok használati tárgyainak (gyűrű, nyaklánc, karkötő) kicsinyített másait is. Külön kiállításrészben mutattuk be a paraszti háztartás eszközeinek, így többek között a mángorló, sulykoló, teknő, sütőlapát, gyúródeszka, guzsaly és lóca kicsinyített másait.

A leánygyermekek játécai
(Fotó: Bodnár Zsuzsanna)

„Biztonsági okokból” üveges vitrinben láthatta a közönség a fiúgyermek által használt játékegyvevőket, köztük a kard, pisztoly, vízpuska, krumplipuska, íj, nyílpuska, parittyá, csúzli, buzogány, kés néhány érdekes darabját.

A fiúk-lányok közös játékeit, a játékkocsit, a különböző anyagokból készült állatfigurákat szintén láthatták az érdeklődők. A játékállatokkal minden korban szívesen játszottak a gyerekek. A textilből készült, kitömött szeretgethető állatok mellett már találunk egy-két mackót is. A kiállítás gyermekböröndjében üldögélő mackó és a csodálkozó, durcáskodó állatfigurák mindenkit jókedvre derítettek. Nagy sikere volt a látogatók körében a hangadó játékszereknek, hangszereknek. A sportjátékszerek között megtalálhatták a különféle labdákat, füles kótyát, babzsákokat, szánkót, korcsolyát és bakszekeret. A játékok használatát rajzokon, gyermekrajzokon, a parasztgyermek életmódját pedig fényképeken mutattuk be.

A bejáratnál szemben bábuk segítségével enteriőrben szemléltettük egy többgyermekes parasztcsalád hétköznapijait, amint az anya gyermeket füröszt, a nagyanya a kisgyermekre vigyáz, láthattuk a gyermekélet tárgyait, az állókát, a kerek járókát, a tolit. Ebben a kiállítási részben a fiúgyermek játécai közül bemutatásra kerültek a gazdálkodás eszközei, a vályú, létra, gereblye, ásó, talicska, szekér, gémeskút kicsinyített másai, a hintaló és a különböző állatfigurák.

Mint a kiállított tárgyak is bizonyítják, a tradicionális paraszti társadalomba született gyermek a játék segítségével illeszkedett be az őt körülvevő

társadalomba, a családi, falusi munka, szórakozási alkalmak révén. Elsajátította a társas érintkezés szabályait, belenevelődött a felnőttek világába. A népi gyermekjátékok a maguk tiszta egyszerűségében felbecsülhetetlen értéket képviselnek napjaink gyermeknevelésében is. A Sóstói Múzeumfalu anyagából rendezett időszakos kiállítások sikeressége bizonyítja a népi gyermekjátékok iránti érdeklődést.

A Nyírbátorban először látható kiállítás gyermeknek, szülőnek, nagyszülőnek egyaránt élményt jelentett, hiszen úgy szólt a régmúltról, hogy a gyermekeknek sok érdekes újdonságot adott, a felnőtteket pedig nosztalgiázásra készítette.

BODNÁR ZSUZSANNA

„Vetetkeztem anno...”

A fényképezkedés alkalmi a bunyevácok körében

(Bunyevác Tájház, Bajaszentistván, 2009. szeptember 25.–2010. április 10.)

A bajai Türr István Múzeum fényképgyűjteménye felettébb kevés vizuális emlékanyagot őriz a környéken élő bunyevácok anyagi és szellemi kultúrájáról. Annak ellenére, hogy a város déli, Alvégnek nevezett részén, a szállásvárosi kerületben és az északi határmezsgyén, Szentistvánon nagyobb tömbben bunyevácok éltek, a 20. század közepéig szinte bolygatatlanul. Életmódjukat a városban élők és a falusiak köztes állapota jellemezte. A 19. század végétől a férfiak a tanyás gazdálkodással felhagyva egyre inkább kezdtek átállni a városi foglalkozásokra.

Az intézmény kötelékébe tartozó bajaszentistváni Bunyevác Tájház megnyitásának 30. évfordulója szinte kínálta az alkalmat, hogy mihamarább fényképeket gyűjtsünk a bunyevátság köréből és azokat gyorsan bocsássuk is közszemlére. Egy fotókiállítás megrendezését tűztük ki célul, ezt indokolta az idő rövidsége is, ugyanis szeretettük volna, ha az egykori (1979. július 1-i) avatáshoz igazodva nyár végi-ősz eleji időpontot jelölhetünk ki az ünnepségre.

A kiállításon olyan felvételek láthatóak, amelyeket hivatásos szakfényképészek készítettek az 1900-as évek elejétől a század közepéig terjedő időintervallumban. A Baja környéki bunyevácok a századelőn a város központjában lévő Goldstein, későbbi Nesselroth műteremben „vetették le” magukat.

Fényképeket ezen a vidéken is először a módosabb parasztgazdák készítettek maguknak, ezáltal még inkább igyekeztek kidomborítani a polgárosodás folyamatába történő bekapcsolódásukat. A szerényebb anyagi körülmények között élő parasztság részben a világháborús katonáskodások, részben pedig a munkakereső vándorlások során találkozott a fényképezéssel.

Ljiljana Pancirov horvát főkonzul asszony beszél a kiállítás megnyitóján
(Fotó: Kelemen Áron)

Balról jobbra: Gorjánác Zsvikó, Merk Zsuzsa, Kothencz Kelemen, Farkas Lajos és Ljiljana Pancirov

Az előkerült családi fényképek között nagy számban fordulnak elő a házasság alkalmával készített felvételek. Ezek viselettörténeti szempontból érdekesek. Tanúskodnak többek között a hagyományos esküvői ruha 1930-as évek végi eltűnéséről.

A felvételek megőrkítettek több helyi népszokást is. Így például az aprószentek napi *suprikálásról* sikerült egy jó minőségű felvételt szereznünk az 1920-as évekből. A bunyevác legények ekkoriban már magyar fiatalokkal közösen keresték fel lányismerőseiket.

Az 1950-es években a bunyevácság fiataljai *böcsőskézni* jártak. A karácsony szentestéjén tartott dramatikus szokást illették ezzel az elnevezéssel, amely onnan kapta a nevét, hogy a szereplők egy kis bölcsőt vittek magukkal, és abban vitték a kis Jézust. Elsősorban ismerősöket, rokonokat kerestek fel, de az utcán bámészkodó érdeklődők is behívhatták őket. A versbe szedett szövegek elmondásáért, énekért pénzbeli jutalmat kaptak. A fényképet a szülők javaslatára készítették a műteremben. Szerettek volna a templomban is fényképezkedni, de ez 1952-ben merész vállalkozásnak tűnt számukra.

A fényképkiállítás anyaga közé beválogattunk egy jól sikerült felvételt a múzeumi gyűjteményből, amely pünkösdi királynőket, *kraljicákat* ábrázol a 20. század elejéről.

A két világháború között a környéken is virágzott a népi színjátszómozgalom. Ennek lenyomatát szintén több felvétel örökíti meg. Vannak közöttük olyanok, amelyek két külön családnál kerültek elő, ugyanakkor készültek, csak az egyik az összes szereplőt ábrázoló csoportkép, a másikon pedig részjelentet ad elő néhány személy.

A zárófelvétel Agatity Mihály és Péity Anna 50. házassági évfordulója alkalmából készült, a híres bajai fényképész, Bérczi László fotózta. A házaspárnak 14 élő gyermeke született, akik közül 10 élte meg a felnőttkort. Megható látványt nyújt az ünnepeltek kezében lévő egy-egy, életet jelentő, búzaszál. A kép tulajdonosa felsorolta a felvételen szereplő összes rokonát, elmondta a rokonsági fokozatokat, és azt is, hogy közülük manapság mindössze hét személy létezik az élők világában. Másoknak is megmutatván a képet, az egyik adatszolgáltatónak feltűnt, hogy egy rokon hiányzik a többiek közül. Kis gondolkodás után azonban rájött, hogy azért, mert az édesapjával együtt börtönben ült. Abban az esztendőben 1955-öt írtak.

Különös érzést jelentett számomra a megnyitóra érkező kissé meggörnyedt, idős bunyevác asszonyok és férfiak látványa. Némelyikük fényképekkel a hóna alatt érkezett, majd másoknak nagy izgalommal mutatta a kiállított fotókon felfedezett ismerőst a saját fényképén.

Az emlékezés különös színterei nyíltak meg ott, akkor!

KOTHENCZ KELEMEN

A vizeskantától a díszedényig

A szentesi feketekerámia évszázadai

(Kosztá József Múzeum, Szentes, 2009. október 4.–november 30.)

Szentes a Kárpát-medence jeles agyagműves települései közé tartozik, ahol az agyagiparosok a helyben kitermelt agyagból nem tűzálló termékeket, hanem fennálló edényeket, elsősorban korsókat készítettek. Az Alföld közepes nagyságrendű fazekasközpontjaiban, így Szentesen is, megközelítőleg azonos időpontban, a reformkorban jelentek meg a mázas készítmények. A településen vörösré égetett, mázzal díszített kantákat is készítettek, amelyekből viszonylag kevés maradt fenn. A szentesi agyagiparosok az 1890-es években rendszeresen adták át árujukat ún. *cserepes kofák*nak, így teljes munkaidejüket a termelés fokozására fordíthatták. A közvetítő kereskedelemmel foglalkozó személyek Cibakházán, Kunszentmártonban, Tiszaalpáron és Tiszaföldváron éltek,

a portékát a Kiskunságban és a Tiszazugban értékesítették. A Szentesen tevékenykedő mesterek főként vízholdásra és -tárolásra alkalmas korsókat, kantákat, valamint locsolókat, tálakat, bögréket, virágcserepeket, mozsarakat, szilkéket és csirkeitatókat készítettek.

2008. és a 2009. esztendő folyamán Szentesen a több évszázados múltra visszatekintő kézművesmesterség, a feketekerámia-készítés több alkalommal is a figyelem középpontjába került, amelynek apropóját az az örömteli esemény szolgáltatta, hogy Bese László többszöri felterjesztést követően megkapta *A Népművészet Mestere* címet. Az elismerés nemcsak az életmű méltó megbecsüléseként fogható fel, hanem azoknak az iparosoknak a tevékenysége előtt is tisztelgés, akik az 1880-as évektől tökélyre fejlesztették a díszedények gyártását.

A programsorozat 2009. január végén kezdődött, amikor a szentesi helyőrségi klubban megnyílt az az állandó kiállítás, amely Bese László munkásságát, illetve az általa készített kerámiákat mutatja be a látogatóknak. Az agyagművesség fortélyait a Berényi család tagjaitól sajátította el, akik a szentesi kerámia meghatározó alakjai közé tartoztak. Nyugdíjazását követően a Jókai utcában házáat vásárolt magának, ahol fazekasműhelyt alakított ki, majd ismét munkához látott. A telken katlant épített, ahol kerámiáit égeti napjainkban is. Munkáit csiszolt növényi mintákkal díszíti. Alkotásai között megtaláljuk a kantákat, a korsókat, a lisztes bödönöket, azokat az edényféleségeket, amelyeket inasévei alatt készített.

A programsorozat kiemelkedő eseményének tekinthető az az időszaki kiállítás, amely 2009. október elején nyílt meg a Koszta József Múzeum Kosuth téri épületében. Tárlatunk azért tekinthető egyedülállónak, mivel az 1900-as évek elejétől tárgyakkal is illusztrálja azt a folyamatot, ahogy a díszkerámia készítése kibontakozott, miközben a használati edények gyártása fokozatosan háttérbe szorult. *A vizeskantától a díszedényig – A szentesi feketekerámia évszázadai* címet viselő időszaki kiállítás alapvető célja tehát egy dél-alföldi fazekasközpont iparosai által készített termékek formai és funkcióbeli bemutatása a szentesi Koszta József Múzeumban őrzött, illetve a napjainkban is működő mesteremberek kerámiáin keresztül, amelyek révén értelmezni tudjuk a helyi agyagművességet ért ízlésbeli és gazdasági hatásokat. Az olcsó, gyári termékek széles körű elterjedésével a szentesi agyagművesség jelentős változásokon ment keresztül, ami elsősorban a polgári-úri igényeket tükröző, fekete díszedények gyártásában jutott kifejezésre. Kiállításunk természetesen a hagyományos agyagművesség termékeit is bemutatta, amely kiindulási pontként szolgálhatott. A tárlat felépítését tekintve igyekezett végigkísérni azoknak a mesterembereknek a tevékenységét, akik a 19. század végén és a 20. században a díszedények készítésére jelentős hatást gyakoroltak. Varga Imre, Molnár Sándor, Berényi Bálint, Dósa Sándor és Pardy György kerámiái révén megismerkedhetett a látogató azokkal az egyéni stíluslemekkel, amelyeket egy-egy iparos évtizedek alatt alakított ki. Hangsú-

lyos szerepet kapott Bese László munkásságának a bemutatása, aki számos, napjainkban is tevékenykedő kézművest vezetett be az agyagművesség rejtelmeibe.

Tárlatunk tehát a használati edényektől a különböző formájú és típusú díszkerámiáig bezárólag nyújtott áttekintést arról, hogy az évtizedek folyamán az alkotók miképpen igyekeztek saját stílust kialakítani. A formakincs elemzése során nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az edények egy része a helyi művészek (Drahos István, Koncz Antal) közreműködésével készülhetett. A kiállított tárgyakat igyekeztünk alkotónként különböző csoportokra tagolni, amely összeállításában kronologikus rendet követ. Az edények a szentesi Koszta József Múzeum iparművészeti, néprajzi és történeti gyűjteményeiben találhatóak meg, ami jól mutatja azt, hogy besorolásuk sok esetben nagyfokú bizonytalanságot mutatott.

Időszaki kiállításunkkal remélhetőleg sikerült ráirányítani a figyelmet egy olyan kézműveságra, amelynek megőrzése, a rá jellemző speciális tudás feltérképezése és átörökítése fontos feladat.

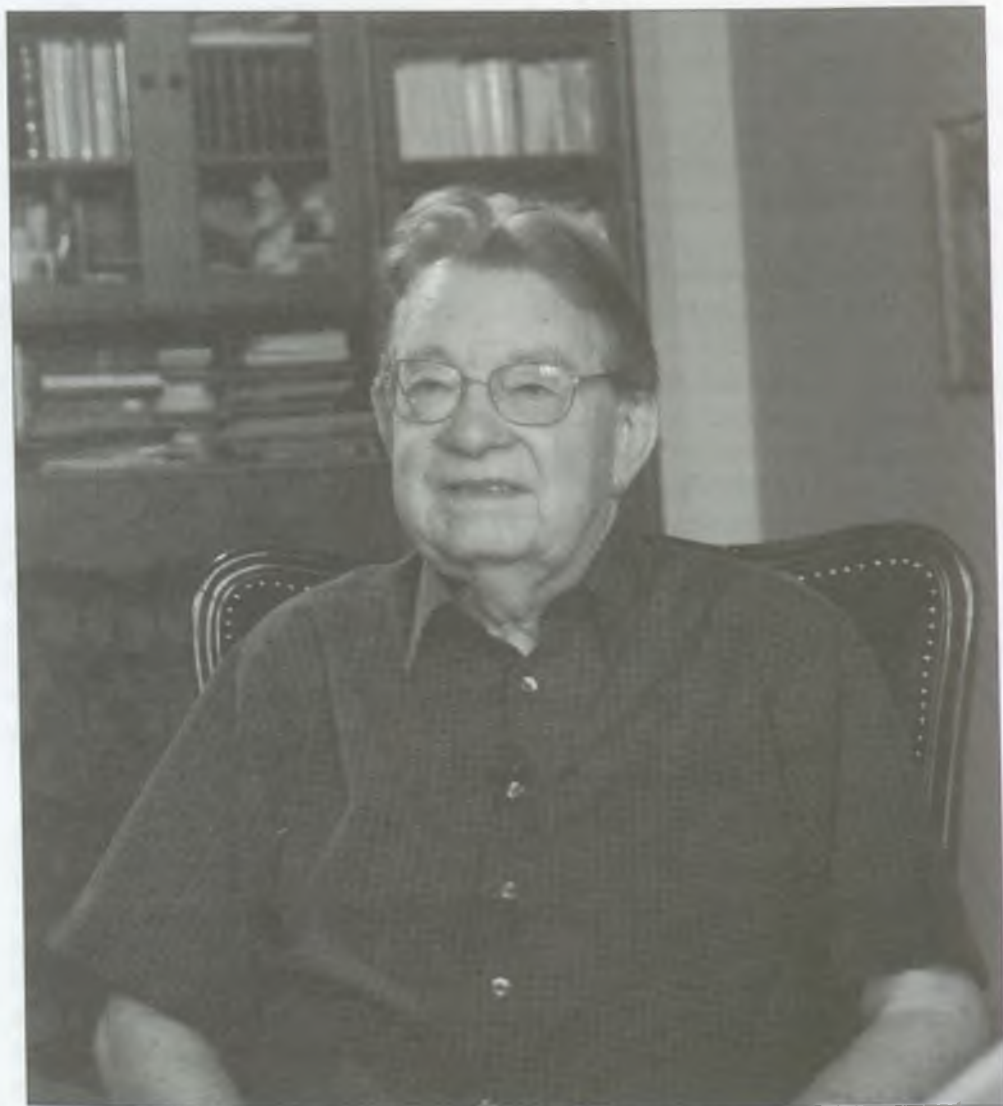
MÓD LÁSZLÓ

Egy falu az országban – Átány

(Néprajzi Múzeum, Budapest, 2009. november 18.–2010. június 13.)

Hiánypótló kiállítás és rendhagyó születésnap köszöntő

Több mint ötven esztendeje annak, hogy Fél Edit a Heves megyei Átányon első néprajzi feljegyzéseit készítette. A mintegy két évtizedig tartó munka, melybe pár év múlva Hofer Tamás is bekapcsolódott, itthon és külföldön egyaránt ismertté és elismertté vált. Közel négyezer műtárgyat gyűjtöttek ezen az egy településen a Néprajzi Múzeum számára – külön Átány-gyűjteményt hoztak létre –, mely a mai napig egyedülálló teljesítménynek számít. Azonban mind ez ideig nem készült kiállítás ebből az anyagból a múzeum falain belül. Az eltelt évtizedekben a tárgyak, melyek annyi információt és jelentést hordoznak, jobbára raktárak polcain várták, hogy nagyobb körben is megismerjék őket. Az elmúlt esztendőkből e sorok írójának adatott meg az a feladat, hogy e tárgyakat számba vegye, leporolja – revíziózza. Ugyanis a múzeum főigazgatójának, Fejős Zoltánnak a szívügyei között ott szerepelt e gyűjtemény „rendbetétele” és kiállítása. Ez találkozott a szerencsés momentummal, hogy Hofer Tamás 2009-ben töltötte be a 80. életévét.

Hofer Tamás
(Fotó: Máté György)

Így született meg ez a kiállítás, mely egyben egy születésnap köszöntő is a Néprajzi Múzeum egykori munkatársának, majd főigazgatójának. A tárlat az 1950-es évekre fókuszál, onnantól kezdve, amikor megérkeznek a kutatók a faluba és odáig, hogy Átányon is végbemegy a tévesztés (1959/60). Ez volt az az időszak, amikor az úgymond hagyományos paraszti kultúrát még a maga valójában láthatták, rögzíthették, tanulmányozhatták Fél Editék. E kereten belül Hofer Tamás szállásadóinak, a Kakas családnak egy nyári munkanapja segítségével bontakoznak ki a fontosabb témák, így a társadalmi rétegződés, a monografikus tárgygyűjtés, a tárgyak élete, az eszközkészletek, a tanyázás,

stb. A kivezető folyosón pedig az átányi kutatás megjelent publikációi tanúskodnak e munka volumenéről (*Egy falu az országban – Átány. Emberek, tárgyak, kapcsolatok*. Rendezte: Balázs György, Granasztói Péter és Máté György).

A kiállítás munkálataival párhuzamosan több más Hofer Tamással kapcsolatos vállalkozás is megvalósult. Már korábban megjelent a L'Harmattan Kiadó, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék közös gondozásában tanulmánykötete *Antropológia és/vagy néprajz – Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről* címmel, melyben korábban megjelent írásaiból válogatott (Budapest, 2009. 396 old.). Ebben a kötetben korábban magyarul nem olvasható tanulmányai is helyet kaptak. Szintén az ő nevéhez fűződik az a fotóválogatás, mely a Néprajzi Múzeum *Képtár* című sorozatának második darabja. Ez a kiadvány tekinthető a kiállítás kísérőjének, mivel átányi képeket tartalmaz kilenc nagyobb téma köré csoportosítva, melyekhez Hofer Tamás rövid szövegeket társított. A valamivel több mint száz fekete-fehér fotó segítségével bepillantást nyerhetünk az átányiak életébe, a munkával teljes hétköznapiakba csakúgy, mint a vasár- és ünnepnapokba (Hofer Tamás: *Egy falu az országban. Képek Átányból 1953 és hozzávetőleg 1962 között*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2009. 87 old.). A múzeum Kutatói portrék elnevezésű filmsorozatában is helyet kapott Hofer Tamás: Csorba Judit rendezésében készült el az *Átánytól Chicagóig...* című portréfilm, mely bemutatja azt a tudományos életpályát, melyhez hasonlóan igen kevesen tudhatnak a magukénak.

A Magyar Néprajzi Társaság vezetősége és tagsága nevében minden jót kívánunk a nyolcvanéves Hofer Tamásnak!

MÁTÉ GYÖRGY

Az „Egy falu az országban – Átány” című kiállítás megnyitója

Tisztelt Hallgatóság! Kedves Átányiak, Kollégák, Barátok!

Mindnyájan bennfentesek vagyunk itt, mégis úgy kezdem, mintha a kívülállókhöz szólnék.

Egy falu az országban – ez az általános, talán kissé keresett cím egy több mint fél évszázaddal ezelőtt indított, páratlan kutatás hozadékát vonja a mai látogató, érdeklődő homlokterébe. Két néprajzkutató, Fél Edit és Hofer Tamás, a Néprajzi Múzeum két munkatársa 1954-ben a Heves megyei Átányon nagy társadalomtudományi, néprajzi kutatási programot indított a céllal, hogy megörökítse a paraszti világ egész rendszerét és működési módját. Az Átány-kutatás akkor indult, amikor már látszott, hogy a magyar falvak iparo-

sodás előtti hagyományos élete a politikai-ideológiai beavatkozások és általános modernizációs hatások következtében véglegesen megszűnik. Az államszocializmus politikai rendszerének kiépülése együtt járt a falusi társadalom átalakulásával, a megszokott életkeretek felbomlásával. A korszak néprajzi kutatása ellentmondásos helyzetbe került. Leszámítva néhány aktuálpolitikai ösztönzésre kezdeményezett munkát, a szocialista rendszer létrejötté, annak a parasztság helyzetét, sorsát befolyásoló hatása nem számított néprajzi eszközökkel is leírható, értelmezhető kutatási problémának. A falvakat járó néprajzkutatók ugyanakkor jól látták a változásokat, érdeklődésüket mégis többnyire a hagyományos, a még megörökíthető múltbeli állapotok rögzítésének célja határozta meg. Fél Edit és Hofer Tamás nagy munkája ennek a szándék-
nak a legteljesebb és a legtöbb újdonságot felvonultató megvalósulása. A mezőgazdaság szocialista átszervezését utóbb a falusiakkal maguk is átélték, ami megerősítette bennük, hogy a hagyományos paraszti életforma teljességét, belső összefüggésrendjét a lehető legaprólékosabb módon, a helybeliek saját normarendszerének megértésével örökítsék meg. Leírásuk egyben túlmutat az adott kor és hely érvényességén: az átányi példa az évszázadok által megformált paraszti életvilág általános modelljét jelenti.

Kiállításmegnyitón nem először mondom, hogy a Néprajzi Múzeum nagy adósságát törleszti az éppen nyíló tárlattal. Ezúttal hangsúlyosan erről van szó. Fél Edit és Hofer Tamás két évtizeden át, változó intenzitással folyó átányi munkája a Néprajzi Múzeum tudományos és muzeológiai programjának részét képezte. Feljegyzéseik, fényképfelvételeik java része és a gyűjtött-vásárolt tárgyak a múzeum páratlan anyagát gyarapítják. (Csak sajnáljuk, hogy személyes okok miatt nem minden forrásanyag került hozzánk.) Jól tudjuk, mindkettőjük múzeumi tevékenysége jóval szerteágazóbb volt ennél, mégis ez a maga nemében utolérhetetlen faluvizsgálat hozta meg számukra a legszeleesebb körű, nemzetközi elismertséget. A múzeum adta ki az átányi munka első nagyobb részleteit a *Néprajzi Közlemények* két önálló – 1961. és 1967. évi – kötetében. Ezek a rotaprintes kiadványok nem mérhetők az utóbb külföldön megjelent monográfiák kiviteléhez és teljességéhez, de arra alkalmasak voltak, hogy felhívják a figyelmet a kutatás szemléletére, jelentőségére, s első eredményeire. A nagy intenzitással folyó munka közreadása azonban elakadt, mert a korszak tudományos könyvkiadása tudománypolitikai, ideológiai okok miatt nem vállalta az egyre terjedelmesebb és egyre érettebb feldolgozások kiadását. Így az elmúlóban lévő paraszti világ aprólékos részletekből, érzékeny elemzésekből fölépített monumentális rajza a korszak magyar tudományosságában és a közgondolkodásban nem tölthette be azt a szerepet, amire hivatott volt. A kutatás részeként megvalósult monografikus tárgygyűjtés révén a Néprajzi Múzeumba került több mint 3000 tárgy szintén kiaknázatlan forrásanyagnak bizonyult, hiszen egészen máig önállóan nem jutott kiállítási szerephez. A szerzők, bár írtak kiállítási elképzeléseikről, maguk csak Átányban mutattak be egy kisebb összeállítást kutatásukból. Hofer Tamás

később egy külföldi, koppenhágai felkérésre 1979-ben készített kiállítási tervet, ám ez a múzeumtól való kényszerű megváltásával nem valósulhatott meg. Utóbb, a múzeumba főigazgatóként visszakerülve, már ő maga sem nyúlt vissza az átányi munkához, kiállítási elképzelései más irányba fordultak.

A most megnyíló kiállítás ízelítőt kíván adni a legendás Átány-kutatásból. Nem meríti ki tárgyát, nem mérhető a szerzők monumentális, külföldön megjelent monográfiáihoz, s nem kínálja radikálisan új olvasatát a hagyományos paraszti életvitelnek, s kultúrának. Vállalkozásunkat tekinthetjük amolyan bevezetésnek, vagy összegzésnek, amely a ma már klasszikussá érett nagy munka főbb szemléleti és módszertani elveit, eljárásait állítja előtérbe, miközben a szerzők eredeti szándékának megfelelően betekintést nyújt a régi falusi világ mindennapjaiba. Főként az Átányon gyűjtött tárgyakat és a bőséges fotóanyagot igyekeztünk kiaknázni, hiszen leginkább ezek azok a források, amik csakis itt, a Néprajzi Múzeumban állnak rendelkezésre ahhoz, hogy az átányiak esetén keresztül a letűnt paraszti életvitelről árnyalt és kellő részletességű képet adjunk.

A fél évszázaddal ezelőtt indult átfogó kutatás mai felelevenítése azonban nem egyszerűen az eddig ki nem aknázott múzeumi anyag kései megszólaltatását jelenti. Talán ez sem lenne kevés, de a kiállítás, a benne bemutatott anyag azáltal válik égetően aktuálissá, hogy kapcsolódik az emlékezetéről, a kulturális örökségről folyó mai eszmeáramlatokhoz. Sajátos ez a kapcsolódás, mert egyáltalán nem egyszerű kérdéseket vet fel. Más múlt rajzolódik most elénk, mint amihez mostanság a nyilvánosságban hozzá vagyunk szokva. A látványosságot, a múltnak elsősorban a szórakoztatásra alkalmas részeit, a kellemest, a szépet kiemelő örökségképzetek ma szinte elfeledtetik a paraszti élet rendjének hallatlan nehézségeit. A mai múzeumoktól többnyire kincsek bemutatását, attrakciókat, sztárkiállításokat és nagy látogatótömegeket várnak. Pedig a múzeumok – mondjuk – az emlékezet helyei, ahol a múlt már nem folytonosságában észlelhető emlékeinek egész tárházát kellene gondoznunk. S ha a múzeumot a mai kultúra sajátos laboratóriumának is tekintjük, ahol a múltat és a jelent többféleképpen is egybekapcsolhatjuk, akkor még inkább látnunk, s láttatnunk kell, hogy az emlékezet és az örökség széles territóriumán nemcsak kellemes utak kínálkoznak. Ez a fél évszázaddal ezelőtt indult munka ma azzal is megszólít bennünket, a mai társadalmat – ide értve a mai múzeumot, s ezen belül a Néprajzi Múzeumot –, hogy miként keressük, s fogalmazzuk meg a „használható múltat”, s hogyan gondolkodjunk annak örökségéről.

Ez az új vonatkozási keret és az „adósságtörlesztés” egyben tisztelgés. A Néprajzi Múzeum ezt a kiállítást a 80 esztendőös Hofer Tamásnak ajánlja. Meglepetésként indult, innen származik a kiállítás eredeti címe, a kissé rejtélyes *Egy falu az országban*, melyhez a lelepleződést követően került oda kötőjel után a falu megnevezése, *Átány*, valamint az alcím: *Emberek, tárgyak, kapcsolatok*. Lelepleződöttünk, de a végeredmény így is meglepetés lesz, Tamás

nem vett részt a kiállítás elkészítésében – bár adott a rendezőknek tanácsokat –, és még nem látta a művet. Viszont, kérésemre ő állította össze azt a kísérő kiadványt, amely a terjedelmes átányi fotóanyagból nyújt válogatást. Megkövetem őt ezért – hogyan is lehet valakit úgy köszönteni, hogy közben munkára fogjuk –, ám ez a kérés azt a szellemi kalandot kínálta, hogy a 40–50 évvel ezelőtt készített saját fényképeiből saját szempontjai szerint kedvére válogasson. A figyelmes szem összevetheti az általa és a kiállítás rendezői által válogatott képek egybeeséseit, különbségeit. Ez lett volna az ajánlat valódi értelme, egy sajátos párhuzamos értelmezési kísérlet. Köszönöm, hogy Tamás vállalkozott erre, s e „kalandon” túl egyúttal megajándékozott bennünket egy új, *nálunk megjelent* Átány kötettel.

Kedves Tamás! Tizenkét évvel ezelőtt, 1997 november elején, amikor hivatali utódodként arra kértelek, hogy az átadás-átvétel jegyében együtt menjünk ki a Néprajzi Múzeum törökbálinti raktárába, úgy fogalmaztál: persze, menjünk, legalább „elbúcsúzom az átányi tárgytól” is. Utunkban volt valami kimondatlan szomorúság, pedig a múzeum jövőjéről, lehetőségeiről beszélgettünk. Örülök, hogy ez a raktárlátogatás nem bizonyult végső búcsúnak. Az átányi tárgyak, melyek az addigi elhelyezéshez képest utóbb méltó körülmények közé kerültek, most ismét itt vannak, Hozzád, hozzánk szólnak. Kíváncsian várom/várjuk gondolataidat az ismételt átányi találkozással kapcsolatban. Fogadd megértéssel munkánkat! Isten éltesse!

FEJŐS ZOLTÁN

Megnyitóbeszéd az „Egy falu az országban – Átány” című kiállításon

Számos európai régiónak megvan a saját kitüntetett faluja vagy híres turisztikai területe. Sok közülük azért vált híressé, majd népszerűvé, mert a 19. században nemesek és később, a 20. század elején művészek idilli tartózkodási helynek tartották a nyári vakációjuk során.

Az ismert helyek a leírások révén váltak vonzóvá és közülük sok turisztikai célponttá lett. E falvak hírnevét az is növelte, hogy a korabeli etnológusok, írók, művészek találtak bennük valami jellegzetességet, például egy különleges képet a bútorra festve, egy sajátos fazekasmunkát vagy kiveszőben levő népzénet, melyek azután ismertté váltak az országban belül.

Az olyan vidékek, mint az osztrák Ausseer Land, a svéd Dalarna, az angol Dales, a magyar Hortobágy, Mátra vagy Balaton, nemcsak jól ismert, hanem néprajzosok révén jól kutatott területekké lettek. Ezek közül némelyik szinte túlkutatottá vált, más területek a háttérben maradtak. Ez utóbbiak kevésbé érdekesnek látszottak és gyakran máig árnyékban vannak.

E feltételek egyike sem jellemző Átányra. A Heves megyei Átány egy Magyarország ezer faluja közül és semmi egyebet nem tud(ott) nyújtani, mint paraszti életmódját – más falvakhoz hasonlóan. Fél Edit jegyezte fel, amikor 1951-ben először érkezett Átányra, hogy egy pillanat alatt világossá vált számára, ez az ő helye: „Az emberek intelligensek voltak, testük, lelkük tiszta és barátságosak voltak.” Átány egy önmaga választotta, régimódi paraszti életmódot élő falunak látszott.

A néprajzosok között Átány nemcsak jól ismert, hanem egyenesen híres. És valóban hosszú időn keresztül híres volt az egész világon – Magyarország határain kívül. A falu valóságos zárandokhelyé vált a néprajzosok körében. Az átányi Kakasék házában levő vendégkönyv megőrizte valamennyiük nevét. Ez a könyv kivonatát adja a terület legfontosabb néprajzosainak, antropológusainak és történészeinek egyaránt. Mindannyian azért jöttek, hogy megnézzék a helyet és hogy a magyar paraszti életről részletes és összefüggő információkat szerezzenek.

Ha az ember Magyarországon megkérdezett valakit (és a saját kapcsolataink néprajzosokra korlátozódtak), talán hallottak valamit egy titokzatos kutatásról, melyet azonban valójában nem ismertek. Átány és a vele kapcsolatos kutatás, mely a falu lakóinak a tévesztés előtti, mögötti paraszti életét igyekezett feltérképezni és rekonstruálni, csaknem teljesen ismeretlen volt Magyarországon. A két kutató számára ez sajnálatos tény maradt sokáig. Főképp, mert Hofer Tamás mindig is hangsúlyozta, az európai etnológia sajátossága az, hogy a kutatók a terepmunkájukat a *saját* országukban végzik, a *saját* nyelvükön, és az eredményeket a *saját* országuk lakói számára teszik hozzáférhetővé. Ez utóbbi tény – amint tudjuk – sokáig váratott magára.

Két dolog volt új az átányi kutatás esetében: a helyzet és a módszerek. Az akkori kormány elsorvasztotta a hagyományokat a mezőgazdaság, a tulajdonviszonyok, az eszközök, a társadalmi szerveződés, a családstruktúra és a rokonsági rendszer, a szokások és a nemi szerepek terén egyaránt. A földművelés szocialista átalakítása hatására végbemenő értékválsággal szembesülve a kutatók világosan látták, hogy komplex kutatási programjuk jelenti az utolsó esélyt a premodern paraszti gyakorlat, életmód és szokások teljes rendszerének rögzítésére.

Arról is meg voltak győződve, hogy az eltűnőben levő rendszer mint egész valamennyi részével kapcsolatban áll: az eszközök és a státusz, a földhöz való viszony és az állatok, a nemek és a különböző lakóhelyekhez, természethez és élelmiszerhez való viszony, és így tovább. A kutatók egy, a tárgyak mögött álló és a tárgyakban megtestesülő nyelvet írtak le.

Eközben az egyik vagy mindkét szerző négy vagy tizenkét napot töltött a faluban egy-egy alkalommal. Összesen 500 napot voltak Átányon. Minden egyes látogatásnak meghatározott célja volt, világosan kötődött valamilyen eseményhez. A látogatásaik és az események során a helybéliek úgy kezelték a kutatókat, mintha kormánytisztviselők lettek volna. Megbecsült vendégek-

ként fogadták őket. És biztos vagyok benne, a disznóvágás megfigyelése, felgyűjtése és dokumentálása után a legjobb falatokat kapták.

Noha számos olyan jellegű falu van, mint Átány, végeredményben az átányi kultúra homogénebb és egységesebb, mint a környékbeli egyéb falvaké. A szegényebbek kirekesztése itt kevésbé volt éles és szélsőséges, mint egyéb helyeken – mértéktartó társadalmi struktúra és mértéktartó társadalmi élet jellemezte a falut. Egy folytonos életmód képe volt mindez.

Az „igazi parasztok” számára a földművelés és a munka egyet jelentett a művészettel. Az ostor vagy a kasza megfelelő használata utalt arra, hogy igazi paraszt áll előttünk. „Amikor a szerzők megpróbálták rögzíteni az ostor kezelésének hagyományos szabályait”, 20 oldalt írtak tele. Az olyan eszközök, mint a kasza, a férfiember korának és társadalmi helyzetének állomásait jelezték. A kaszát az emberi test részének tekintették.

Találunk olyan aspektust is, mely a jelen körülmények között átértékelődik. A két szerző a *Bäuerliche Denkweise in Arbeit und Wirtschaft*¹ könyvében idézi a „bölcst” Orbán Ferencet, aki a kutatókat egy üveg borral kínálta meg. Egyikük tósztot mondott és Orbán Ferencnek száz hektoliternyi termést kívánt. Orbán így válaszolt: „Ne kívánjon olyan sokat. 20 hordó elég lesz.” Mindez nem szerénykedés volt. Orbán azt szerette volna, hogy a kutatók alkalmazkodjanak az átányi mértékekhez és arányokhoz. Ezek voltak azok az elemek, amelyek a megbízható folytonosságért, a megfelelő rendért feleltek. Orbán azt a fajta „paraszti gondolkodásmódot” testesítette meg, mely a mai világgazdaságunk körülményei közepette csodálandó.

A szerzők ily módon egy olyan paraszti rendszer belső logikáját igyekeztek leírni, melyet Hofer egyszer úgy jellemezett – nem minden kritika nélkül –, mint egyfajta „kényszerből megőrzött rendet”. Ez megfelelő életszínvonalat biztosított a falu lakóinak. Megóvta őket a modernségtől. Tény, hogy a falubeliek nem voltak elszigetelve a környezetüktől és jó kapcsolatokat ápoltak a környező falvakkal. Lehet, hogy mindez hatással volt arra, hogy a régi arányokhoz ragaszkodtak a lakók és ez egyfajta helyi archaizmust rögzített. Ám az életben maradáshoz szükség volt ezeknek az értékeknek az újramegerősítésére. A kiakasztott tejes köcsögök megmutatták a szükséges „gyűjteményt”. Egy téhenhez legalább 15 köcsög kellett és ily módon a kiakasztott edények együttese egyszerre vált mérőeszközzé és ikonná.

Bár a kutatás és a megszületett könyvek nem feledkeztek meg a falu történeti háttéréről, az etnográfiai jelent alkalmazták a leírás keretéül. Ez az etnográfiai jelen, mely történelmi jelenből emelkedik ki, ám jobban értelmezhető, szinkronizálja az eredményeket. A függőségeknek egy rétegét kínálja az értékek és tárgyak, eszközök és föld, életkorok, jelentések és praxisok között.

¹ Ez a kötet magyarul 1997-ben jelent meg a Balassi Kiadó gondozásában *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban* címmel. A szerk.

A társadalmi csoportokon belül az eszközök és tárgyak halmaza rendszerként jelenik meg.

Amikor Hofer Tamás 1977-ben a braunschweigi előadását tartotta, a háztartásbeli tárgyak mennyiségének fontosságát ugyancsak hangsúlyozta. Egy átányi háztartás 1172 tárgyát gyakran vetették egybe a fogyasztói társadalom tárgybőségével. Ebben az írásában Hofer Tamás utalt a múzeum szerepére mint a tárgyak megőrzőjére. A múzeumot olyan helynek tekintette, melynek a feladata a tárgyak által hordozott információ kiderítése és elemzése, melynek révén e tárgyak hosszú időn keresztül olvashatók maradnak. Ám azt is hangsúlyozta – egy alárendelt mondatban –, hogy a múzeum egyben eszköz egy adott társadalombeli tárgyak rendszerén belül. A múzeum újfajta tudatos viszonyulást hozott létre a tárgyakhoz való viszonyunkban. Még ha különleges eseményekkor látogatták meg a kutatók a falut, ez a jelenidő segít annak hangsúlyozásában, hogy az ünnepek is a családokon, szomszédságokon, nemek közötti kapcsolatokon belüli helyi élet szerkezetét és szerveződését tükrözik.

Azt gondolom, nagyon jó ötlet volt egy kiállítást szentelni egy olyan jelentős kutatásnak, mely fél évszázada valósult meg a Néprajzi Múzeum nevében. Ez egy olyan munka volt, mely a múzeumot magát mint tudományos intézményt dicséri, egy olyan intézményt, mely képes egy ilyen jellegű vállalkozásra. És egyben a kutatókat dicséri, a hiányzó Fél Editet és az itt levő Hofer Tamást. Hofer Tamás 80. születésnapja alkalmából egyszerre köszöntjük a múzeumot és magától értetődően Hofer Tamást, aki annyira sokrétűen szolgálta a múzeumot, valamikor fiatal kutatóként és az anyagi és szellemi kultúra gyűjtőjeként és később főigazgatóként.

KONRAD KÖSTLIN

(Fordította: Wilhelm Gábor)

Hofer Tamás köszöntése

Igen tisztelt Főigazgató Úr, Tisztelt Kollégák, Kedves Hofer Tamás!

Talán furcsa, sőt, rendkívüli eseménynek tűnhet Önöknek, hogy a Német Néprajzi Társaság elnöke külön azért utazzon Budapestre, hogy egy kiállításmegnyitón vegyen részt (bármennyire jelentős kiállításról is legyen szó), és ráadásul még köszöntőszavakat is mondjon.

Nos, ennek valóban rendkívüli oka van. Jövevelem a Hofer Tamással kapcsolatos mély, személyes csodálattal és megbecsüléssel függ össze, aki éppen születésnapját ünnepli. Mindenekelőtt azonban azért utaztam ide – úgymond a „Német Néprajzi Társaság megbízásából” –, hogy számos kollégám jókíván-

ságát fejezzem ki és egyszersmind a mű – ez az Átány-kutatás – és a szerző – ez pedig Hofer Tamás – iránti tiszteletüket is tolmácsoljam.

Egyik – Átány és Hofer Tamás – jelentőségét sem lehet kellőképpen túlhangsúlyozni a német néprajz, az európai és a transzatlanti etnológia tekintetében. Ennek kimondásához semmilyen távolság nincs messze.

Itt azonban csak röviden szeretnék érvelni a német néprajz számára szóló jelentőségük mellett. Hofer Tamás az 1960-as évek végén – azaz egy valóban „mozgalmas” időben – Günter Wiegelmannon keresztül megtalálta a kapcsolatot a „mozgásban levő német tudományhoz”. Először 1971-ben jelent meg körünkben, a Trierben tartott 18. Német Néprajzi Kongresszuson egy előadással (ennek a címe *Phasen des Wandels im Östlichen Mitteleuropa im Lichte kulturanthropologischer Theorien* volt), majd Hofer Tamás 1972-ben Mathias Zender ünnepi kötetébe írt és ugyanebben az évben megjelentette Fél Edittel írt könyvét német fordításban, a marburgi intézet sorozatában (*Bäuerliche Denkweise in Wirtschaft und Haushalt. Eine ethnographische Untersuchung über das ungarische Dorf Átány* címmel). 1977-ben Hofer Tamás újból az előadók között szerepelt a Braunschweigban tartott 21. Német Néprajzi Kongresszuson. A kongresszus fő témája a *Mozgásban levő községek – Néprajzi falukutatók Európában* volt, Hofer Tamás ehhez a *Tárgyak falusi és városi rendszerben – A mikroanalitikus tárgykutatás néhány alapkérdéséhez* című előadásával járult hozzá. Még hozzá újító módon, mivel az ő tárgykutatása újfajta volt, mely a (Zender és Wiegelmann körül kialakuló) rajnai tárgykutatástól távol is eléggé felkavarta az állóvizet, például és elsősorban a Tübingeni Empirikus Kultúratudományon belül.

Hofer Tamás itt (és sok más helyen) Utz Jeggle falu- és tárgykultúrakutatása mentén kötelező programmá vált. Hadd áruljam el, hogy a múlt csütörtöki előadásom során nagy sikerrel használtam fel Hofer Tamásnak egy 1996-ban az *Ethnologia Europaea* hasábjain megjelent tanulmányát (*Az európai etnológia nemzeti iskolái és a „rejtett etnicitás” kérdése*).

A német néprajz idén két nagy alakját vesztette el: Günter Wiegelmant és Utz Jegglét. Annál is inkább kifejezi megbecsülését Hofer Tamás iránt, aki a kettő közötti – azaz a münsteri kultúrakutatás és a tübingeni kultúraelemzés közötti – kapcsolatot létrehozta és megtartotta. Hofer Tamás esetében a mi szempontunkból nézve – és itt egy távoli tekintetről van szó – néhány dolog változatlan: egy nemzetközileg elismert tudósról van szó, aki végtelenül újító, csillapíthatatlanul kíváncsi, ám humorért és stílusért sem kell a szomszédba mennie. És változatlan maradt még valami a német nyelvterületen való első publikációja óta – a címe: Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 17.

Kedves kötelességem közölni Önökkel, hogy „az Átány” a szakmánk alapműve – és éppen ezért érdeklődéssel, kíváncsian tekintünk a kiállításra. Emellett azonban sok személyes jókívánságot hoztam magammal Hofer Tamásnak – Marburgból, Göttingenből, Münsterből, valamint Tübingenből is.

És végül: kedves Hofer Tamás Úr, nem kevés évvel ezelőtt meghívott Budapestre egy szakmai ülésre. 1987-et írtunk és a *Life history as cultural construction and performance* találkozási pont volt. Annak idején ez óriási személyes motivációt jelentett számomra és az évek során gyakran gondolok vissza rá. És addig is: az Önnek címzett kis ünnepi írásom *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című műről szóló kötetben jelent meg *Magyarország a királyi hercegi műben* címmel. Szerény cím egy kiemelkedő tanulmányhoz és egy kiváló tudóshoz, akinek ma köszönetünket fejezzük ki és akit ma köszöntünk. És mindezt azzal tesszük, hogy a tiszteletre méltó Néprajzi Múzeumban az Átányról szóló kiállítással az európai etnológia egy remekművét mutatjuk be.

REINHARD JOHLER
(Fordította: Wilhelm Gábor)

Konrad Köstlin és Reinhard Johler a megnyitóbeszédet, illetve a köszöntőt mondja
(Fotó: Kerék Eszter)

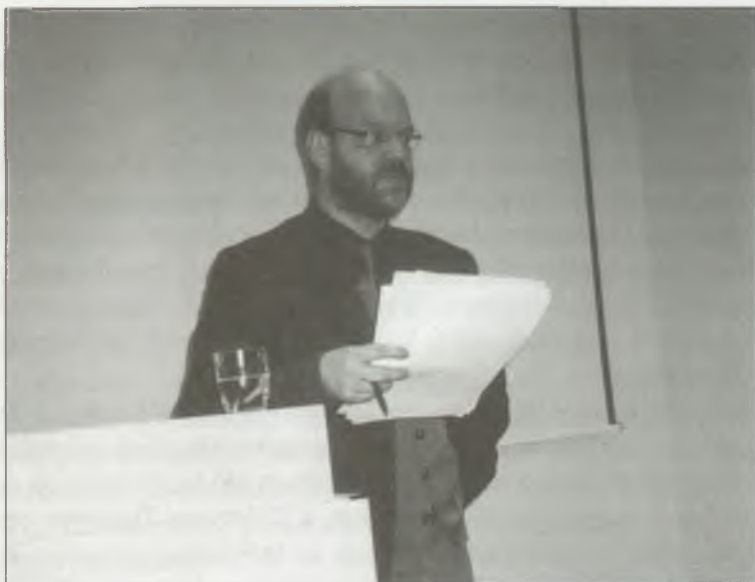

OKTATÁS

A Freiburgi Egyetem új néprajzprofesszora

Michael Prosser-Schell kollégánkat, Magyar Néprajzi Társaságunk tagját, 2009. február 9-ei hatállyal a Freiburgi Albert-Ludwig Egyetem rendkívüli tanárává (außerplanmäßiger Professor) nevezték ki. Egyetemi tanulmányai során 1981–1987 között néprajzot, történelmet, germanisztikát hallgatott a Freiburgi és a Würzburgi Egyetemen, ahol tanárai Lutz Röhrich, Dietz-Rüdiger Moser, Wolfgang Brückner, Dieter Harmening, Christoph Daxelmüller és Werner Mezger voltak. A Freiburgi Egyetemen doktorált 1991-ben a Felső-Rajna-vidék késő középkori népi jogéletéről benyújtott disszertációjával. 1991-től 2000-ig Daxelmüller professzor tanársegédeként a Regensburgi Egyetem Néprajzi Tanszékén dolgozott. Professzorát a Würzburgi Egyetemre is követte, ahol 2007-ig tanított. Itt habilitált 2002-ben *Sport és társadalmi tudat – A Bundesliga futballmérkőzések hatása a jelenkori populáris kultúrára* című disszertációjával. Habilitációs előadását vallási néprajzból tartotta *Zarándoklat a halottakért – Népi vallásosság és a gyermekhalandóság a kora újkorban* címmel. Közben, a 2003/2004-es tanévben, meghívott előadóként a Bambergi Egyetem Néprajzi Tanszékén is tartott előadásokat. 2004-től Freiburgban a Johannes Künzig Intézet tudományos munkatársa, illetve a Freiburgi Egyetem Néprajzi Intézetének meghívott előadója, ahol würzburgi habilitációját elismerték, magántanár lett, majd rendkívüli tanárrá nevezték ki.

Kinevezését sokoldalú előtanulmányok, számos témában végzett, elmélyült kutató- és oktatómunka révén nyerte. Magyar származású felesége, kolléganőnk, Schell Csilla segítségével több alkalommal is kutatott Magyarországon. Egyetemi magántanári bemutatkozó előadását Szent Orbán kultuszáról tartotta a Freiburgi Egyetemen, 2007-ben. Nem csupán a délnémet, württembergi, Rajna-vidéki szőlőhegyi Szent Orbán-ünnepeket mutatta be, hanem a kárpát-medenceiekre, Hajósra, Velencére, Etyekre is kitért. Utóbbi helyszíneken néprajzi terepkutatást végzett a témában. Bemutatkozó előadását megalapozó kutatásainak eredménye a közelmúltban megjelent könyve (Michael Prosser-Schell: *Vom „dies sancti Urbani” zum „Orbán-napi Borünnep” in Hajós. Geschichte und Transformationen des Urbanifestes aus volkskundlicher Perspektive*. Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts, Bd. 10. Freiburg, 2009. 312 p.).

*Michael Prosser-Schell előadást tart a freiburgi
Márton-napi konferencián 2008-ban
(Fotó: Lukács László)*

Az elmúlt években Schell Csillával közösen eredményes néprajzi konferenciákat rendeztek Freiburgban, ahol a német mellett a magyar népi kultúra kérdéseivel is foglalkoztak. Meghívottként gyakran tartottak itt előadást magyar etnográfusok és folkloristák (Barna Gábor, Hofer Tamás, Liszka József, Lukács László, Verebélyi Kincső). Az ünnepekkel foglalkozó tanácskozás (2005) előadásait kötetben is megjelentették (Csilla Schell–Michael Prosser [szerk.]: *Fest, Brauch, Identität. Ünnep, szokás, identitás. Ungarisch-deutsche Kontaktfelder*. Schriftenreihe des Johannes-Künzig Instituts, Bd. 9. Freiburg, 2008. 288 p.). Örömmel hallgattam ezen a konferencián Michael Prosser-Schell előadását egy igazi futballünnepről, az 1954-es világbajnokság berni magyar–német döntőjéről, ennek a német nemzeti identitástudatra gyakorolt hatásairól (Michael Prosser: *Die Fußballveranstaltung als festives und „erzählziehendes“ Ereignis. Reflexionen über die Weltmeisterschaftsbegegnung 1954 zwischen Ungarn und Deutschland und über eine nachgelassene Konzeptschrift von Alfred Karasek-Langer*. Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde, XLVI. Marburg, 2004. 89–121.).

Kívánom, hogy Michael Prosser-Schell, most már az európai tudományos élvonalbeli Freiburgi Egyetem professzoraként, tovább folytassa kiemelkedő munkásságát, képviselje szaktudományunkat a kutatásban és az oktatásban, neveljen kiváló tanítványokat és a magyar népi kultúra iránti érdeklődése a jövőben is megmaradjon!

Hatvanéves a debreceni Néprajzi Tanszék

2009. június 5-én a debreceni Néprajzi Tanszék 60 éves fennállását ünnepi konferenciával és találkozóval tette emlékezetessé. Joggal mondhatjuk, hogy a tanszék életében a legkiterjedtebb ünnepség zajlott, hiszen az utóbbi tíz évben az intézetünkben végzett hallgatók száma lényegesen emelkedett. A 60 év során több mint 500 fő folytatta a debreceni tanszéken néprajzi tanulmányait nappali és levelező tagozaton, akik közül közel 150 vendéget köszönthettünk a jelenlévők sorában.

Az ünnepség megnyitóján köszöntőt mondott Fésüs László, a Debreceni Egyetem rektora, aki felhívta a figyelmet a megemlékezések jelentőségére, az egyetemi, tanszéki és a tudományok történetében élő hagyományok ápolására. A jubileum kapcsán egy aktuális eseményt, a Debreceni Egyetem centenáriumnának előkészületi munkálatait ismertette az intézmény vezetője, mely rendezvényt 2012-ben számos programmal tesz majd emlékezetessé.

A konferencia előadásainak sorában elsőként a Néprajzi Tanszék vezetője, Bartha Elek köszöntötte a résztvevőket. Előadásában a korábbi nagyszabású ünnepség, a tanszék 50 éves jubileuma óta eltelt egy dekád történéseit, az oktatásban, képzésben bekövetkezett változásait vette számba. Elsőként említette az új képzési struktúra, a bolognainak nevezett rendszer bevezetését, mely átalakulással minden egyetemnek szembe kell néznie. Majd a tanszék oktatói összetételében bekövetkező változásokat fejtette ki az előadó, mivel az utóbbi évtizedben az akkreditáció követelményeihez való alkalmazkodás következtében jelentősen változott az oktatói és kutatói gárda a tanszéken. Bartha Elek kiemelte az 1990-es évektől tapasztalható hallgatói létszámnövekedést és a 2009-es évben meginduló mesterszakos képzést. A továbbiakban a tanszék helyiségeinek bővülését, az új könyvtár, olvasószoza és az adattár rendes kiépítésének eredményeit jelenthette be a tanszékvezető.

Ujváry Zoltán professzor emeritus a cigányság néprajzi kutatásának kérdéseit taglalta előadásában. Kiemelte a nyelvnek és a folklórhagyományoknak az identitás megőrzésében játszott szerepét, illetve hangsúlyozta az önmegtartó szerveződés gyakorlatát a cigányok körében. Ujváry előadásában kitért az asszimiláció útjára tért cigányok kérdésére, illetve a cigány migráció kapcsán az életmód és a kultúra alapvető változásainak feltárására szólított fel. Felhívta a figyelmet a szakemberképzés fontosságára, s felvetette, hogy mélyebb vizsgálatok végzésére cigány származású kutatók alkalmazása lehet sikeres. Utolsó egységként a cigányság múzeumának ügyéről, kultúrájának, életmódjának tárgyait és emlékeit felölelő teljes körű gyűjtés előtérbe helyezéséről szólt a professzor.

Paládi-Kovács Attila *Gyermekhordó lepedők északon* címmel tartotta meg előadását, Gunda Béla professzorunk emlékének ajánlva. Előadása az

Ethnographia című folyóiratban lesz olvasható. A 21. századi szabadtéri néprajzi múzeumokról, azok legújabb kihívásairól beszélt Cseri Miklós előadásában, Bódi Erzsébet pedig a hagyományos táplálkozáskultúra újraértékeléséről szólt. Felvetette, hogy a népi táplálkozás kutatásának szüksége van új módszerek kidolgozására, már nem elégséges csupán a történeti mélységű feldolgozás, illetve a monografikus leírás gyakorlata. Az előadó már a jelen társadalom étkezési szokásaira is hivatkozva a bioételek kutatására ösztönzött, továbbá a települések, községek gasztronómia köré szerveződő közösségi eseményeinek vizsgálatára szólított fel, amelyek ma a közösségi identitás alappillérei. Lajos Veronika *Etnográfiai kutatás és gyakorlati alkalmazás – Problémafelvetés a moldvai migráció kapcsán* címmel tartotta meg előadását. Lujzikalagor (Luizi-Călugară), egy moldvai csángó falu kapcsán fejtette ki a moldvai munkamigráció problematikáját, részletesen leírta az elvándorlás társadalmi és kulturális hatásait. Az elvándorolt, majd hazatért migránsok motiváló tényezőit típusokba rendszerezte, a makro- és mikroszinten váró megoldásokat egy cselekvéstervben összegezte.

Az előadássorozat végétével a találkozó egy kötetlenebb programot ígért. Délután a *Pillanatok és évtizedek a Néprajzi Tanszék életéből* című kiállítást tekinthették meg a vendégek. A tárlatot Lovas Kiss Antal nyitotta meg, aki a Néprajzi Tanszék történetét vezette végig a kezdetektől, 1949-től máig, a hat évtized kiemelkedő eseményeit, meghatározó személyeit felemlítve. Az ünnepség alkalmából szervezett kiállítás apropójából Szilágyi Judit a leendő debreceni egyetemi múzeum előkészületi munkáiról számolt be, amelyek keretében már a Néprajzi Tanszék kiállítása is megvalósult.

A tárlat öt vitrin és hét poszter segítségével prezentálta a debreceni Néprajzi Tanszékét. Elsőként a Debreceni Egyetem (volt M. Kir. Tisza István Tudományegyetem) főépületének építését megmutató fotográfia, az épület avatőünnepségének meghívója, a korai néprajzi oktatás képviselőinek életrajzi kartotékai képviselték a tanszék szellemi és helyi előzményeit egy vitrinben. Következett a tanszék alapítóját, Gunda Bélát és korát, szellemiségét bemutató egység, melyben professzorunk régi munkaeszközeit (írógép, fényképezőgép) és a tanszék életét bemutató fényképeket láthatott a közönség. Ujváry Zoltán professzor és az általa alakított szellemi műhely prezentálására hivatott a harmadik egység, mely kiemelkedően Ujváry publikációinak széles skáláját, valamint az általa indított tanszéki sorozatok sokaságát vonultatta fel. Negyedik egységként a debreceni Néprajzi Tanszék jelenlegi munkatársainak eredményei, munkái lettek feldolgozva, majd a tanszéki ajándéktárgyak, hallgatókhoz kötődő materiálak voltak láthatóak. A kiállítást egy bevezető plakáton túl hat, a tanszék kutatási területét, illetve jelenlegi munkásságát leíró színes poszterek kísérték. Ezek a kutatási terület célját, a kutatás időintervallumát és eredményeit mutatták be, ábrákkal, fényképekkel színesítve.

A délutánt tea, kávé és zsíros kenyér kíséretében társalgással, az elmúlt évek élményeinek megbeszélésével lehetett eltölteni, mindezzel párhuzamo-

san az érdeklődők a Szűk Balázs vezette, beszélgetéssel egybekötött antropológiai filmdélutánon vehettek részt.

A találkozót este állófogadással zárult, amelyen Maticsák Sándor dékán köszöntője emelte az ünnepi hangulatot. Az este során a talpalávalót a Szere-dás Népzenei Együttes húzta.

Az ünnepi konferencia a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke munkatársainak közös erejével valósulhatott meg. Reméljük, a következő évfordulót hasonló kellemes keretek között ünnepelhetjük meg.

SZILÁGYI JUDIT

Az ELTE néprajz szakos hallgatóinak szatmári kirándulása

2009. október 16-án, pénteken az ELTE néprajz szakának 20 (első-, másod- és harmadéves) hallgatója Kocsis Gyula tanár úr és Smid Bernadett tanárnő kíséretében, Szabad Boglárka és Kalina Veronika SzHék-es képviselőink szervezésében felkerekedett, hogy egy hétvége alatt, amennyire lehetséges, felfedezze Szatmár néprajzi értékeit, szépségeit.

Bár a tanulmányi kirándulás pénteken indult a mátészalkai Baross Kollé-giumbéli szállás elfoglalásával, az igazi körút szombaton vette kezdetét.

Az első állomás Kocsord volt. Itt az unitárius templomot tekintettük meg. A 20 éve itt szolgáló Nyitrai Levente lelkésztől sok érdekességet tudtunk meg az immár 70 éves műemlékről. A népi, erdélyi stílusú templom építése 1938-ban kezdődött. Ekkor Kereki Gábor volt a lelkész, aki saját kezűleg festette erdélyi mintára a gyönyörű, több mint 100 különféle kazettából álló (koporsó-födém) mennyezetet – egy tábla meg is emlékezik róla a templomban. A val-lás történetének elbeszélése során szó esett a jelenlegi 300 fős gyülekezet egy-harmadát képező cigánysággal kapcsolatos problémákról is.

A következő állomást Penyige képezte. A négy éve *lekvárium*ként funk-cionáló parasztházban megismerkedhettünk a *penyigei* vagy más néven *nemtudom szilvával*, olyannyira, hogy egy befőttesüvegben láthattuk is (más-fajta szilvával együtt), illetve a szilvaszedés, lekvárfőzés folyamatával az ottani idegenvezető, valamint az ehhez szükséges eszközök segítségével. Kül-lön érdekes volt az egyik falon látható nyomtatott formában kitűzött úgyneve-zett *Penyigei ballada*, a Szenke-patakba fulladt kilenc kislányról. Még mara-dandóbbá tette az élményt, hogy egy helyi asszonytól házi szilva- és somlek-várt vásárolhattunk.

Penyigéről Fülesdre érkeztünk, ahol Márton László polgármester jóvoltá-ból a falu közepén álló két tájházat tekintettük meg. Rengeteg eszközt figyel-hettünk itt meg, többek között a vidékre jellemző kalodás kenderdörzsölőt is a

két ház között, ezenkívül egyéb kenderfeldolgozó eszközöket, kézi malmot, díszített mángorlót, faekét, az egyik ház falán pedig még további szerszámokat (gereblyéket például).

Túristvándiban a páratlan környezetben álló, 18. században épült, de ma is, az országban egyedülként, működőképes vízimalmot csodáltuk meg. A két alulcsapott vízikerekű faépület minden részét bejárhattuk, így nem mindennapi élményként közletről tapasztalhattuk meg annak működését. Az itt elköltött ebéd után pedig egy hatalmas csúrt tekintettünk meg.

Kölcсэн a helyi tájházat, egy berendezett parasztházat néztünk meg. A ház érdekessége volt, hogy beöltöztetett babák, bábuk is részei voltak az enteriőrnek. Az istállóban pedig rendhagyó módon Jézus születését mutatták be, Máriával, Józseffel és a háromkirályokkal.

Az ötszázéves nagyszekeresi református templomot is csodálatos, patakokkal átszelt vidéken emelték. Különlegessége az ország erre a részére jellemző, négy fiatornyos, kétszázötven éves fa harangláb. Nagyon szép a részben helyreállított csillagboltozatos szentélye, valamint famennyezete és 1773-as faragott szószéke is.

A (hiteles restaurációért méltán) *Europa Nostra* Díjas gyügyei református templom szintén lenyűgöző. Katolikus templomnak épült – ezt a reformátusok által kiállításra használt sekrestye is tanúsítja – román, gótikus stílusban. A deszkamennyezetet 81 darab kazetta alkotja, melyeket egy csengersimai mesterember készített a gyülekezet pénzéből. Ezeket főként növényi minták (alma, tők) díszítik, de található itt kétfejű sas, szirén, kétfarkú sellő, sárkány, Nap, Hold, csillagok és Noé bárkája is. Az épület mellett külön téгла harangtorony áll. A kertben pedig gyógyító Ginkgo biloba (páfrányfenyő) díszel.

A nap végén Cservenyák László igazgató külön engedélyével a mátészalkai Szatmári Múzeum egyedülálló, Közép-Európa legnagyobb kocsi-, hintó- és szekérgyűjteményébe nyertünk bepillantást. Különböző rétegek különféle funkciójú teherhordó és közlekedési eszközeit láthattuk a szekérszínekben. Számomra kiváltképp érdekesek voltak a barokk halottashintó mellett, a tűzoltókocsik és a szánok.

A vasárnapi program keretében az eddigi megreformált egyházak templomaiban látottakhoz képest merően más látványban volt részünk az ópályi görög katolikus Istenszülő Oltalma templomban. Itt sokkal díszesebb világba csöppentünk, köszönhetően a freskóknak, az aranyozott faragásoknak és főként a majdnem teljes ikonosztázióknak – felülről Mária és János apostol hiányzik. A templom a 18. század végén épült, négy éve teljesen felújították, új padokat, padlót kapott a restaurálás mellett, tudtuk meg Orosz István parókus feleségétől.

A nap fő eseményét a máriapócsi görög katolikus mise jelentette, hiszen hasonlóan eddig nem sokunknak volt része. Máriapócsan épp most zajlanak felújítások, de nagy szerencsénkre a misét bent tekinthettük meg. Így a híres könnyező Szűz Mária-képet is megcsodálhattuk. A mise után a Nagy Szent

Bazil Rend gyűjteményében (kegyképek, dokumentumok, viaszofferek) kalauzolt minket az egyik szerzetes. Ez a hajdani püspök, Dudás Miklós 1902-ben épült, eredeti berendezésű szülőházában található.

A kirándulás végső állomásaként Nyírbátorba utaztunk. Először a 15. századi, 2006-ban felújított Báthori-várkastély kiállítását látogattuk meg. Itt a 15., 16. században érezhettük magunkat korabeli jelenetek illusztrációja által (Mátyás udvara, Szulejmánnal való tárgyalás, Báthori Erzsébet vérfürdője). Majd ezek után a Báthori István családja számára kápolnának, temetkezési helyül épített, ma református templom következett. Az építmény késő gótikus reneszánsz és barokk elemekkel. Magán viseli a Báthoriak híres sárkányos, sárkányfogas címerét – itt ülésezett a Sárkány Rend is. A templom hornyolt, szarvasbordás, csillagrácsos hálóboltozata páratlan az országban, Angster-organája pedig az egyik legnagyobb a térségben. Szószéke festett, faragott népi barokk. Sajnos a kriptája nem látogatható. De ecsedi Báthori István üvegkoporsóban így is látható. A templom mellett az 1640 körül készült, így az egyik legrégebbi hazai és emellett legnagyobb négy fiatornyos fa harangtorony áll a „Bethlen-haranggal”.

Bár tulajdonképpen csak két nappól állt a Szatmár-körút, így is sok szép helyre eljuthattunk, megcsodálhattuk a gyönyörű szatmári tájat, környezetet, belekóstolhattunk az ottani ízekbe, illatokba, hangulatba, ha csak rövid időre is, de részesei lehettünk a szatmári életnek. Már ezért megérte elmenni, azonkívül, hogy nagyon jó közösségépítő út volt, számos új információra tettünk szert, és a látottak nagyon jól illusztrálták az eddig tanultakat is. Tehát úgy gondolom, nem lenne haszontalan több ilyen jellegű kirándulás az ország különböző részeire.

LOVÁSZ ESZTER

TÉKA

Könyv a monostori szőlő- és borgazdálkodásról

Dénesi Tamás–Csoma Zsigmond (szerk.): „*ad vinum diserti...*”. *Monostori szőlő- és borgazdálkodás*. Budapest, 2009. 227 old.

A megjelenésében is impozáns, tematikáját tekintve hiánypótlónak mondható kötet több tudományág, tudományterület művelőinek tanulmányaiból áll össze, új adatokat, összefüggéseket, esettanulmányokat ad közre a történettudomány (egyház-, gazdaság-, agrár- és társadalomtörténet), a művelődéstörténet, a néprajz, a szőlészet, a borászat és a botanika területéről.

A kötet tanulmányai elsősorban a pannonhalmi bencés apátság birtokain folyó szőlő- és borgazdálkodást járják körül a források és módszerek alkalmazása tekintetében, valamint tematikailag is igen sokszínűen és sokrétűen.

A kötet szerkesztői bevezetőjéből idézve: „...ahogy múlt nélkül nincs jövő, úgy a jövő reménye nélkül sincsen szükség a múltra sem. [...] A múltba tekintés célja, hogy erőt meríthessünk a mára és a holnapra” – írja Csoma Zsigmond. A pannonhalmi apátság szőlő- és borgazdálkodása múltjának feltárása – mint erre maga a kötet ad megerősítést – éppen ezen célt szolgálja, a jelen és a jövő számára igen fontos, hiszen 2000 óta a szőlészet és borászat újjáélesztése szép eredményeket mutat, valamint Pannonhalma egyházi, szellemi, kulturális értékei, millióje a borral és gasztronómiával a turizmus szintjén is szorosan összekapcsolható.

Pannonhalma (Szent Márton-hegy, Gyórszentmárton) neve Magyarország borászati térképén a borvidéki elnevezésben csak későn jelenik meg. A 19. század végi hivatalos besorolások (1893) a Neszmélyi borvidék kebelében tárgyalják magát a települést. Pannonhalma–Sokoróalja néven csak a rendszerváltás után, az 1990-es évektől jelenik meg. A területen a szőlőgazdálkodás kezdetei a monostor alapításáig, vagyis ezer esztendőre nyúlnak vissza.

Dénesi Tamás és Csoma Zsigmond tanulmánya átfogó és áttekintő igénynyel jellemzi-értelmezi a pannonhalmi monostori szőlő- és borgazdálkodás történetét. Az apátság szőlőbirtokainak száma királyi és magánadományok révén a 11–13. században folyamatosan gyarapodott. Egy területileg szórt birtokstruktúra alakult ki a közeli sokorói domboktól a somogyi és zalai területeken fekvő birtoktestekig. Ezek egy része majorsági, saját kezelésű birtoka volt a monostornak, más szőlőterületek fölött pedig földesúri jogokkal bírt az apátság, innen bortizedet szedett az egyház. A 13–14. századtól a szőlővel beültetett föld mint örökbérlet egy kedvező, a polgári tulajdon felé mutató jogállást jelentett. Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás után viszont a szőlőföldek megváltását csak két évtizeddel később, 1868-ban szabályozták. Ez a

tény, valamint a hamarosan megjelenő filoxéravész a 19. század végére visszaveti a szőlő- és borgazdálkodást. A filoxéra elleni védekezésben az apátsági birtokok élenjárók és példamutatóak voltak. A birtoktörténet szempontjából még a 19. századból fontos megemlíteni, hogy 1811-ben Somlón kap igen értékes területeket a rend. A kedvezőtlen történelmi-politikai-gazdasági események a 20. század első felében tovább sújtották a monostori szőlő- és borgazdálkodást is: így az I. világháború, a Tanácsköztársaság államosítási intézkedései, a trianoni határmeghúzás (itt birtokok igen, de szőlőterületek nem vesznek), majd a két világháború közti időszak a gazdasági válsággal. Ebből az időszakból mégis kedvező példák is említhetők, nevezetesen, hogy a kiváló minőségű apátsági borokat budapesti szállodákban, sőt külföldön, Angliában is értékesíteni tudták. Az 1940-es évek elején újabb somlói szőlőkkel gyarapszik az apátsági terület, s Tokaj-Hegyalján is birtokos lesz a rend. Majd pedig a szocialista rendszer évtizedei okozta törés után az elmúlt évtizedben éled újra a szőlő- és borgazdálkodás.

Gyulai Ferenc és Gyulai Gábor tanulmánya az archeobotanika eredményeit aprólékosan számba véve (magleletek és egyéb növényi maradványok elemzése) szól a ligeti szőlő (vadszőlő) és borszőlő európai és kárpát-medencei jelenlétéről, elterjedéséről, e források, valamint a középkori írásos és tárgyi emlékek összetetésének tanulságairól.

A következő két tanulmány, Nagy Balázs és Rudolf Malli írása a monasztikus szőlő- és borkultúra európai példáit, párhuzamait tárgyalja a nemzetközi szakirodalom alapos ismeretére támaszkodva. Nagy Balázs a középkori Nyugat-Európából hoz példákat, értelmez forrásokat elsősorban a szerzetesi borfogyasztás témakörében: így Szent Benedek *Reguláját*, a 816. évi aacheni gyűlés végzéseit, apátsági számadásokat, a Sankt Gallen-i kolostorban készült alaprajz tanulságait; utal a bor és az árpasör fogyasztásának viszonyára, arányára, valamint az almából és körtéből készült borszerű italok fogyasztására. Rudolf Malli az Alsó-Ausztria északnyugati területén (Waldviertel) fekvő 3 kolostor (bencés, premontrei, ciszterci) példáján vizsgálja, hogy ezek a nem elsődleges szőlőtermő területen fekvő kolostorok miként tesznek szert elsőrendű szőlőterületekre, illetve, hogy a fogyasztás és a minőség miként függött össze a kolostorokban (apát – nemes bor, szerzetesek – konventbor).

Érszegi Géza tanulmánya újra a pannonthalmi apátság gazdálkodásának témaköréhez kalauzol vissza, s annak jellemzőit a tatárjárás idejéig tárgyalja. Szól a benedeki *Regula* szerinti kolostori életről és a borfogyasztásról, elemzi a Szent László korában készült birtokfelmérések, a 12. századi birtokadományozások, valamint a bortized beszedése körüli perek anyagát. A szőlőtermesztésre és a borszállításra vonatkozóan forrásként használja az Albeus nyitrai főesperes által IV. Béla parancsára készült pannonthalmi vagyonösszeírást.

Egy újabb párhuzamot mutat be F. Romhányi Beatrix, amikor a később megalakult és elismert, s kisebb birtokokkal rendelkező pálos rend életében és

a gazdálkodásában a szőlőművelés szerepének fontosságát bizonyítja a 16. század első felében az ún. *pálos formulárium* adatai alapján.

Korkes Zsuzsa tanulmánya igen érdekes és alapos művelődés- és kertészettörténeti írás, mely azt bizonyítja, hogy a mediterrán vidékről származó rozmaring európai elterjesztése – melynek levelét, virágát borban áztatták, s ezt gyógyszerként itták – a bencés szerzetesek tevékenységéhez köthető.

Igen tanulságos forráselemzés Dénesi Tamás tanulmánya, mely Keller Bálint apátsági pincemester számadáskönyvét mutatja be. Az 1760-as évekből fennmaradt, nagy alaposággal vezetett könyv a pincemester feladatkörét, valamint az adott esztendők borforgalmi adatait tartalmazza, jelölve az apátsági falvak kocsmáiban kimért mennyiséget csakúgy, mint az apátságon belüli fogyasztást, ide értve az apátság vendégszállásán megforduló küldöttségek fogyasztását is.

Nagy Ágota az 1831-től Pannonhalmán tanító és az apátsági kert művelését felügyelő, majd jószágigazgatóként is ténykedő Szeder Fábián munkásságát értékeli a tudós szerzetes 1831 és 1841 között fennmaradt jegyzetei, jegyzőkönyvei alapján. Ő volt, aki a 19. század első felében a monostori gazdálkodás megreformálásában, fellendítésében igen fontos szerepet vállalt.

Dominkovits Péter és Perger Gyula tanulmánya primer források, főleg összeírások és inventáriumok felhasználásával szól Szentmárton (azaz Pannonhalma) mezőváros és Kajár falu gazdálkodási viszonyairól. A szerzők további kutatási feladatként határozzák meg a módszeres levéltári forrásfeltárást, ugyanakkor a megvizsgált adatok alapján azt látják, hogy a 19. század első felében a szőlőbirtokok aprózódásának, valamint a szőlő fogyásának, s ezzel összefüggésben a szántó és a rét tényeresének lehetünk tanúi, vagyis a szőlőre alapozott paraszti gazdaságok fokozatosan „kettős” gazdaságokká alakulnak.

Lichneckert András írásában Aszófő szőlőművelését igyekszik végigkövetni a kezdetektől a Vörösmál betelepítéséig, amellyel a szerzőnek sikerült egy újabb Balaton-felvidéki település szőlő- és borkultúráját feldolgoznia.

Fülöp Éva Mária a tihanyi bencés apátság zalai birtokairól érkeezett tanulmányában, amelyben igyekszik ráirányítani a figyelmet egy sajátos forrástípusra, a gazdaságok havonta készített jelentéseire. Készítésük egyes uradalmakban csak a két világháború közötti időszakban vált gyakorlattá.

Csoma Zsigmond a szőlődézsma megváltása körüli problémákat elemezte. Megállapítása szerint az események mind az egyházi uradalmakat, mind a szőlőbirtokosokat gyengítették, amely végső soron kihatott a filoxéra elleni védekezésre is.

Németh Tamás, László Péter, Szabó József és Pásztor László írása a szőlészeti talajtani vonatkozásait történeti szempontból tekinteni át, ennek során a szőlőkataszterek problematikáját is érinti. Tanulmányukban felhívják a figyelmet arra, hogy a talajtani adottságok ismerete nélkülözhetetlen a sikeres szőlőtelepítéshez.

Szabó László Péter egy speciális területet, a tápanyag-visszapótlás elméleti és gyakorlati kérdéseit elemzi a bencés gazdaságok példáján. Írásából

megtudhatjuk, hogy a jobb minőségű szaporítóanyagok használata, a gondosabb talajművelés és növényápolás, illetve nem utolsósorban a trágyázás fokozása volt a hozamok növelésének járható útja.

Hajdú Edit írásában a csemegeeszőlő-fogyasztás több évszázados változásait igyekszik felvázolni, miközben bemutatja a fajtaállományban bekövetkező alapvető változásokat is. Kitér többek között a nemesítésre is, amelynek termékei a környezetkímélő termesztés eszközeinek tekinthető rezisztens fajták (Palatina, Nero, Teréz stb.).

Mészáros Márta és Csoma Zsigmond közös tanulmánya arra tesz kísérletet, hogy a különböző szőlő-, gyümölcs-, must-, illetve borkészítmények és a szerzetesi étrend kapcsolatát elemezze. A Benedek-rend uradalmi szőlőiben sokféle édes, desszert alapanyag termelődött meg, amit az ünnepi és a mindennapi étkezésben egyaránt felhasználtak. A borkülönlegességek ugyanakkor a szerzetesrend által készített és forgalmazott „kolostori termékek” között is fontos szerepet töltek be.

A soron következő írás Csoma Zsigmond tollából származik, aki a magyarországi bencés uradalmakban a 19–20. század fordulóján lezajlott technológiaváltást mutatja be. A folyamat nagymértékű megújulást is jelentett, amelyben a rend és a főapátok jelentős szerepet vállaltak.

A kötet zárótanulmányai kevésbé kapcsolódnak a jórészt levéltári források elemzésén alapuló írásokhoz, mivel céljuk alapvetően napjaink szőlészeti-borászati gazdálkodásának, illetve gazdálkodási modelljének a bemutatása. Megtudhatjuk belőlük azt, hogy a szőlő és a bor ismét fontos elemét jelenti a monostor tevékenységének más termékek előállításával és forgalmazásával egyetemben.

Rábai László és Liptai Zsolt *Ó kupába új bort tölts!* címmel két részből álló írásban vázolja fel a Pannonhalmi Apátsági Pincészet tevékenységét, érintve többek között a szőlőterületek visszavásárlását és a modern pince kiépítését is. Boraik széles választékot vonultatnak fel, amely a reduktív technológiával előállított italoktól a burgundi vagy bordeaux-i típusú vörösborokig terjed. A Pannonhalmi Apátsági Pincészet újraindításával egy több évszázados hagyomány éledt újjá 50 év kényszerszünet után.

A kötetet Hortobágyi T. Cirill gondolatai zárják, amelyek a szerzetesi életmód és a modern gazdasági-társadalmi viszonyok kapcsolatát járják körül. Bemutatja a spiritualitás és a gazdálkodás viszonyát, az intézményi háttérrel és külön fejezetet szentel az ún. Apátsági termékcsalád jellemzésének is.

A kötet igen gazdag illusztrációs anyagot tartalmaz, amely elsősorban dokumentumokból, levéltári forrásokból és korabeli fényképfelvételekből tevődik össze. Térképek segítségével követhetjük nyomon a birtokok változását, módosulását. Izgalmasak a birtoktestekről készített felmérések, amelyek a fajtaszerkezetről tájékoztatnak. A mai viszonyokat örökítik meg a záró képsorok, amelyek segítségével betekintést nyerhetünk a megújuló szerzetesi gazdálkodás mindennapjaiba.

Összegzésként elmondható tehát, hogy a kötetnek sikerült valós képet festenie a bencés szőlő- és borgazdálkodásról. A tanulmányok több szempontból igyekeznek megvilágítani annak a szőlészeti-borászati örökségnek az egyes elemeit, amely szerves részét alkotja a magyar borkultúrának.

MÓD LÁSZLÓ
SIMON ANDRÁS

Nagykunsági képeskönyvek

Túrkeve. Túrkevei Kulturális Egyesület–Túrkeve Város Önkormányzata, Túrkeve, 2008. 48 old., 144 kép.

Kisújszállás arcai. Pannon-Literatúra Kft., Kisújszállás, 2009. 96 old.

Szeretettel vár Karcag. Foto Európa Könyvkiadó, Karcag, 2009. 96 old.

A rendszerváltás utáni évtizedekben különösen megnőtt a könyvkiadási kedv a Nagykunságban. Kiadók lettek a városok, intézmények, civil szervezetek, magánszemélyek. A kiadványok között egyaránt találhatók tudományos művek, népszerűsítő könyvek, irodalmi alkotások, kalendáriumok, visszaemlékezések, albumok. Most ez utóbbiakból mutatunk be hármat, amely három nagykun település értékeire hívja fel a figyelmet.

A *Túrkeve* című albumot a Túrkevei Kulturális Egyesület és Túrkeve Város Önkormányzata 2008-ban jelentette meg. Az alkalmat a város ünnepe, a vásártartási jog megadásának 200. évfordulója adta. A kötet ötletadója, szerkesztője és egyik szponzora Örsi Julianna volt. Az előszót Cseh Sándor polgármester írta. A szerzők között vannak hivatásos fotósok és kedvtelésből fotózók egyaránt, de bátran válogatott a szerkesztő a Finta Múzeum archív fotóiból, felhasznált régi képeslapokat is. A város régi és új arcát tárja elénk. Az album fele az épített örökséget, középületeket, szobrokat mutatja be, amelyből kiderül, hogy nem is olyan szegény a város megőrzésre ajánlható épületekben. Az album elvezet bennünket a rejtett kincsek – a múzeumban, műtermekben őrzött műtárgyak – közé is. Ezt követően a táj szépségére, Ecsegpusztára és a kunhalmok értékeire irányítja a figyelmet. A képek sorát a kötet utolsó harmadában a hagyományörző közösségek produkciói, a régi és új ünnepek – és mindaz, amire/akire büszke a város – fotói, megörökített pillanatai zárják. Talán nem szentségtörés, hogy a kulturális értékeket szem előtt tartó képviselő-testület tagjainak arcképei is bekerültek a válogatásba.

A magyar és angol nyelvű bevezető, minden képaláírás és a képjegyzék utal arra, hogy a város lakossága mellett a hazai és külföldi turisták érdeklődésére is számítanak a kiadók. Az album megvásárolható a Finta Múzeumban, a könyvtárban, a postán és a Dominó papírboltban.

A szomszéd város, Kisújszállás 2009-ben követte Túrkeve példáját és jelentette meg a *Kisújszállás arcai* című könyvet. Az összeállításban két tucattyanian vettek részt. Kiemeljük közülük Ducza Lajos, Kocsisné Monoki Julianna szerkesztői és a Kisújszállási Fotókör munkáját. A képeskönyv elé Kecze István polgármester írt beajánló sorokat. A kiadást Kisújszállás Város Önkormányzata megbízásából a Pannon-Literatúra Kft vállalta fel.

A könyv mottójául a helyi születésű Csukás István költő és író gondolatát választották:

„... *boldog én csak ott voltam
honnán vétettem a porban,
szívemben hát kiváltságos
helyet foglal el a város!*”

Az albumban hangsúlyos helyet kapnak a főtér középületei, azoknak archív és új fotói. A szerkesztők rejtettebb helyekre is elviszik a városban sétálót, hogy betekintsenek az ottani értékekbe is. A hagyományörzés és a vendégvárás képei turistacsalogatók. A kötet végén a táj szépségeivel ismerkedhet meg az érdeklődő. Az album esztétikai kivitelét emelik a jól megválasztott betűtípusok, értékét a magyar, angol és német képmagyarázatok gazdagítják.

A könyv megvásárolható a könyvtárban, a Szalay könyvkiadónál, a Református Egyháznál, a Tourinform-irodában és a gyógyszertárakban.

A *Szeretettel vár Karcag* című albumot szinte kizárólag Szabó Virág fotói képezik, így szerzőként is ő jegyzi a kiadványt. A képeskönyv a Foto Európa Könyvkiadó gondozásában – Karcag Város Önkormányzata Polgármesteri Hivatalának segítségével – egy turistáknak szóló sorozat 40. köteteként jelent meg. A kirándulók zsebébe (méreténél fogva) kívánczó könyv a nyolc nyelven közzétett polgármesteri köszöntő – melyet Fazekas Sándor írt – után következően a hazai és külföldi érdeklődőket csalogatja a kunok „fővárosába”. Az album és CD változata a Kunok I. Világtalálkozója alkalmából jelent meg. Elek György szakmai szerkesztése, a fotós szakszerű vezetése a város szépségeihez, értékeihez kalauzolja el a látogatót. A képalírások bár szűkszavúan, de csoportosítva tájékoztatnak. Az épületek, azok részletei, a szobrok fotói az odalátogatók elé tárják a nagykun város gazdag kulturális, művészeti örökségét és a táj megkapó szépségét. Az összeállításból is kiderül, hogy Karcag város vezetői és annak lakossága gondos őrzője és újjáteremtője az alföldi kun hagyományoknak. Györfi Sándor szobrászművész, a kézművesek, a lovasok és egyéb hagyományörzők ugyanolyan értékes és hasznos munkát végeznek, mint a természetvédők az épített és természeti értékek megőrzésében és hirdetésében.

A képeskönyv megvásárolható a könyvtárban, a Szalay könyvesboltban, a Györffy István Nagykun Múzeumban és a Tourinform-irodában. Mindhárom album szép ajándék és magánkönyvtárunk értékes darabja lehet. Ajánlom szíves figyelmükbe!

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Györffy István-emlékülés (Budapest, 2009. október 28.)

„Alföld-típusú magyar férfi karcagról”: Györffy István
(Bartucz Lajos: A magyar ember. A magyarság antropológiája.
Magyar föld, magyar faj. IV. Bp., é. n. 421. old.)

Összegzés és új kutatások kezdeményezése Györffy István zsákmányolás-vizsgálataiban¹

Ha Györffy István munkásságát összefoglaló igénnyel értékelte, egy-egy évfordulós emlékülésen méltatta az etnográfiai kutatástörténet, elsősorban a magyarországi településrendszerrel (a kertes városokkal és a tanyákkal), a földműveléssel (az aratás és szemnyerés eltérő módjával jellemzett alföldi és középhegységi gyakorlat történeti érvényű jellemzésével), az állattartással

¹ A Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztályának 2009. október 28-i, Györffy István születésének 125. és halálának 70. évfordulóján rendezett emlékülésen elhangzott előadás utólag megformált és jegyzetekkel kiegészített szövege.

(elsősorban a szilaj pásztorkodással), a népművészettel (ezen belül a népviselettel), valamint a táj kutatással-etnikumkutatással (főleg a Nagyunság, tagabban az Alföld, s néhány több nemzetiségű kistáj: a Fekete-Körös vidéke, az Ipoly mente történeti szemléletű bemutatásával) kapcsolatos, vitathatatlanul a legmaradandóbb érvényű, a későbbi kutatásokat számottevően orientáló kutatási eredményeit, no meg a muzeológus, az egyetemi tanár, a művelődéspolitikus elévülhetetlen érdemeit emelte ki.² Arról alig esett szó, hogy sokoldalú érdeklődésének és beláthatatlanul hatalmas forrásismeretének köszönhetően szinte minden néprajzi témához hozzájárult Györffy István néhány vizsgálati szempont, értelmezési lehetőség felvillantásával, illetve recens és/vagy történeti adalék közzétételével.

Ezért érzem indokoltnak, hogy ez alkalommal, a születésének 125. és halálának 70. évfordulóján megrendezett emlékülésen a zsákmányolás (a gyűjtögetés, a vadászat és a halászat) kutatásához való – talán kissé szerénynek látszó – hozzájárulásának távlatos jelentőségére mutassak rá. Hiszen Györffy a szó szoros értelmében nem volt e témák kutatója, „csupán” *A magyarság néprajza* című nagy szintézis³ követelte „teljesség”-követelménynek engedelmessé készítette el a mindaddig (a halászat kivételével) alig-alig kutatót⁴ haszonvételi formák „első összefoglalását”, s ez az invenciózus összegzés azután elindítója-ösztönzője lett – szinte azonnal, s a tanítványok tanítványainak köszönhetően mindmáig – egy későbbi (csak mostanában megvalósult) újabb néprajzi szintézist előkészítő témakutatásoknak.

A *Gyűjtögetés* fejezetben, anélkül, hogy részletesebben kifejtette volna az egyes növényi és állati eredetű anyagok megszerzésének és hasznosításának

² L. pl. Szemlélet, módszer és eredmény Bátky Zsigmond, Györffy István és Viski Károly munkásságában. Tudományos tanácskozás 1973. május 3–4. *Ethnographia*, LXXXV. (1974) 111–194.; Bellon Tibor (szerk.): *A magyar nép tudósa. (Györffy István emlékülés. Karcag, 1974. december 10)*. Nagyunsági Füzetek, 3. Karcag, 1980; Selmezi Kovács Attila: *Györffy István. (A múlt magyar tudósai)*. Budapest, 1981.; Selmezi Kovács Attila: *Györffy István élete és munkássága. (Néprajzi Füzetek 1984)* Budapest, 1984.

³ *A magyarság néprajza* II. kötetének 1942. júniusában megjelent második kiadását használtam; ebben a Gyűjtögetés a 6–15., a Vadászat a 16–45., a Halászat a 46–82. lapokon olvasható.

⁴ Györffy személyes érdeklődéséről tanúskodó korábbi publikációi: A Bihar vármegeyei Sárrét leírása, 1827. Írta Birtalan Szilágyi János. *Aquila*, 1920. 60–70.; A hazai festőnövények és a velük való népi festési módok. *Herba*, 1921. 9–12, 54, 94–96, 129–131, 170–174, 209–210, 250–251, 296–299, 330–333, 367–368, 409–411, 454–457.; Egy öreg méhészkönyv. *A Falu*, 1921. május 15. 112–114; *Nagyunsági Krónika melyet részint régi írásokból, részint szájhagyomány alapján egybeszerkesztett Szigethi Györffy István*. Karcag, 1922. A rétes emberek c. fejezete (24–47.); Antipa, G.: *Pescăria si pescuitul in România*. Bucuresti, 1916. *Néprajzi Értesítő*, XVIII. (1926) 39–43.; Farkasgégén eresztett. *Ethnographia*, XLIII. (1932) 82–85.; Az ipolymenti halászat. *Néprajzi Értesítő*, XXV. (1933) 24–28.

részleteit, csupán utalt rá Györffy, hogy a természetben talált növényeket, növényi részeket nemcsak táplálékkul, hanem orvosságul, festékül, háztartási eszközül, építkezésre, ipari célra is felhasználja az ember, valamint kihasználja az állatok (a güzü-egér, a hörcsög, a méh) gyűjtögetését és bizonyos állatokat is „gyűjtöget”, a szoros értelemben nem „vadászik” rájuk. Nem fejtette ki tehát, megelégedett a szüksézávú jelzéssel, hogy milyen, koronként változó és vidékenként eltérő jelentősége volt a paraszti konyhán pl. a gombának, az erdei gyümölcsnek, a nyírvíznek, az állati termékek közül a madártojásnak, a békának, a teknősbékának, a csigának, az építkezésben és a háziiparban házimunkában az erdő fájának, a nádnek, a gyékénynek, a festőnövényeknek, a gubacsnak, a madártollnak. Bármennyire vázlatosnak tűnjék ez a rövidke fejezet, azért, mert „szinte minden”, a gyűjtögetés fogalmi körébe vonható tevékenységi forma és a természetből összegyűjthető anyag felemlítettik benne, olyan haszonvételi lehetőségekre is ráirányította a kortárs etnográfusok és néprajzi gyűjtők figyelmét, melyekről (kutatások híján) még nem rendelkezhetett Györffy érdemi néprajzi információkkal, inkább személyes megfigyeléseit, gyermekkori-ifjúkori tapasztalatait kellett hasznosítania. Hamarosan: a rákövetkező tíz esztendőben megjelentek viszont, e „rámutató gesztus” értelemszerű továbbgondolásának hála, egy-egy falu vagy kistáj parasztságának gyűjtögető tevékenységét (vagy ennek részleteit) bemutató leíró dolgozatok,⁵ alkalmasint nem függetlenül Gunda Bélának a Györffy-összefoglalásba belefoglalt eredeti gondolatokat (ki nem mondott) kritikával hasznosító gyűjtési útmutatójától.⁶ És ráirányította a figyelmet az összefoglalás olyan tevékenységi formákra-hasznosítási módokra is, melyeket maga Györffy is csak kisebb-nagyobb fenntartással tekintett „gyűjtögetésnek”, a későbbi kutatások pedig mind kevésbé tekintették annak. A méhészet kapcsán (noha a gyűjtögetésen belül egy alfejezetet szánt a bemutatásának) pl. egy bevezető mondatban megállapította, hogy „ma már a méhet »tenyésztett« állatnak is tekinthetnők, s a termelő gazdálkodás keretében is beszélhetnénk róla”. A mégis „gyűjtögetésként” való ismertetés viszont hosszú időre elméleti értékű meghatározója lett e téma néprajzi kezelésének: az eltökélt archaikum-keresés felé irányított-

⁵ Pl. Gunda Béla: A gyűjtögető gazdálkodás emlékei egy gercsehegységi tót faluban. *Ethnographia*, XLIX. (1938) 213–214.; Vajkai-Wagenhuber Aurél: Adatok a Bakony gyűjtögető és vadfogó életmódjához. *Vasi Szemle*, V. (1938) 152–163.; Márkus Mihály: Gyűjtögető gazdálkodás a Csermosnya völgyében, *Néprajzi Értesítő*, XXXIII. (1941) 173–177.; Vajkai Aurél: A gyűjtögető gazdálkodás Cserszegtomajon. *Néprajzi Értesítő*, XXXIII. (1941) 231–258.; Bödei János: Adatok Zalabaksa gyűjtögető gazdálkodásához. *Néprajzi Értesítő*, XXXV. (1943) 69–96.; Csaba József: Gombafélék gyűjtése és felhasználása a vendeknél. *Ethnographia*, LVI. (1945) 70–71.; Vajkai Aurél: Adatok Szentgál gyűjtögető életmódjához. *Ethnographia*, LVI. (1945) 37–40.

⁶ Gunda Béla: *A gyűjtögető gazdálkodás. Az elvetett búzától a kenyérig.* (Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez, I.) Budapest, 1939.

ta, a mindennapi gyakorlattól mind messzebb terelte a kutatókat. Vagyis: bár valamelyest „azonnal” megszorodtak (az 1950–1980-as években még inkább szaporodtak) a méhészet tárgyú publikációk,⁷ ezek nagyobbrészt a zsákmányoló jellegű mézgyűjtéssel (az ún. méhavadászattal)⁸ és a méhek szorgalmának irracionális befolyásolásával⁹ foglalkoztak. Még a Györffy-összefoglaláshoz képest évtizedekkel későbbi méhészeti tanulmányokból is úgy látszik, hogy sokkal inkább a káros és a méhek irracionális befolyásolásának megannyi lehetőségével élni akaró, mintsem az ebben a korban már a parasztság körében is általánosan elterjedtnek tekinthető kaptáros méhtartás – az „okszerű méhészet” – iránt érdeklődtek a méhészetkutató magyar etnográfusok. Ebből a szempontból vizsgálva a kutatástörténetet, aligha minősíthető véletlennek, hogy időben csaknem egybeesett a „mester”, Gunda Béla „varázsló méhészekről” írt dolgozatának megjelenése (vagyis a méhészetnek mint állattartó ágazatnak a „tagadása”)¹⁰ és a „tanítvány”, Kotics József méhészeti kutatásainak kezdete, melynek eredményeként ő már a paraszti gazdálkodás modernizációs folyamata legszemléletesebb példajaként tekintett az „okszerű méhészetre”.¹¹ Más példa: a Györffy által még „gyűjtögető tevékenységként” emlegetett erdőlésről szintén hamarosan megjelentek az első olyan néprajzi publikációk,¹² melyek kimondatlanul is azt igazolták, hogy a fa kitermelése és hasznosítása sokkal inkább „termelő gazdálkodás”, mintsem „gyűjtögetés”, és ezek

⁷ Pl. Lükő Gábor: Régimódi méhészet Moldovában. *Néprajzi Értesítő*, XXVI. (1934) 47–48.; Balassa Iván: Adatok a régi erdélyi méhészethez. *Erdélyi Múzeum*, LI. (1946) 127–129.

⁸ Pl. Fényes Dezső: Méhekereső. *Néprajzi Értesítő*, XXXVI. (1934) 104–105.; Implom József: Vadméhkeresés. *Népünk és Nyelvünk*, VII. (1935) 245.; Sőregi János: Vadméz szedés tilosban. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1934*. Debrecen, 1935. 101–102.; Tagán Galimdsán: Erdei méhkeresés Székelyvarságon. *Néprajzi Értesítő*, XXXIII. (1941) 331–337.

⁹ Berze Nagy János: Farkasgégén eresztett. *Ethnographia*, XLIX. (1938) 330–333.; Gunda Béla: Farkasgégén eresztett... *Erdélyi Múzeum*, L. (1945) 101–104.

¹⁰ Gunda Béla: Varázsló méhészek. In G. B.: *A rostaforgató asszony*. Budapest, 1989. 29–49.

¹¹ Kotics József korai méhészeti tárgyú publikációja: *Népi méhészkedés Gömörben*. (Gömör néprajza, XVIII.) Debrecen, 1988.; a méhészetet az állattartás ágazataként tárgyaló monográfiája: *Parasztagazdaság és modernizáció. A méhészet szerepe a paraszti gazdálkodás rendszerében*. (Studia Folkloristica et Ethnographica, 45.) Debrecen, 2002.

¹² Pl. Herkely Károly: Adatok Gömör megye népi erdőgazdálkodásához. *Néprajzi Értesítő*, XXXIII. (1941) 259–263.; Herkely Károly: Népi erdőgazdálkodás Veszprém megyében. *Ethnographia*, LII. (1941) 54–58.; Tagán Galimdsán: Fakitermelés és szénégetés Székelyvarságon. *Néprajzi Értesítő*, XXXV. (1943) 32–55.

jelölték ki egyszersmind az „erdőgazdálkodás” önálló néprajzi témává formálódásának problematikáját és fogalmi kereteit is.¹³

Annak ellenére, hogy a vadászatról (ennek részeként a madarászatról) igen kevés néprajzi előtanulmány (néhány rövid közlemény¹⁴ és Ecsedi István kismonográfiája¹⁵) állt rendelkezésére Györffynek az első összegzés megfogalmazásakor, a „hivatásos vadászoknak” és „úri vadászoknak” szóló, ám „népies módszereket” is ismertető kézikönyveket¹⁶ pedig (nyilván elvi megfontolásból) kirekesztette a lehetséges források köréből, a zsákmányolásról írottak közül ez a fejezet a legkiegyensúlyozottabb és a leginkább teljesség igényű. Az ugor kori, a népvándorlás kori és a középkori vadászat–vadfogás jelentőségének és a harcászattal való összefonódásának rövidre fogott történeti igényű mérlegelése után sorra vette a vadászeszközöket (a dobó-, szűrő-, vágó-, dobószerszámokat, a hálókat, a hurkokat, a borító-, a csapó-, az önműködő fogó- és ölőszerszámokat), valamint a vadfogási/vadászati módszereket (a vermeteket, a lépezést, a mérgezést, a hajtóvadászatot, a vad csalogatását és riasztását), végül röviden kitért a vadász felszerelési tárgyaira és a vadászjelvényekre, közöttük olyanokra is – pl. a szarvasagancs löportartóra vagy a borz-bőr vadásztarisznyára –, melyek bár a vadász szubkultúra emblematisztikus tárgyai voltak, nem lehettek „paraszi” tárgyak. Néhány „nem paraszi” módszer és tárgyi kellék talán vitatható bemutatása ellenére a tárgyalás során végig azt tartotta szem előtt, hogy a középkorban ugyan a vadászat a „nemesi osztály előjogává vált”, a „köznép” azonban nem mondott le „a »gazdátlan« vadról, noha a középkortól egészen napjainkig számos törvénycikk tiltja el a fegyvertartástól és a vadásztól. A törvény ellenére vadászóknak, az ún. orvvadászoknak köszönhetjük legtöbb ősi, hagyományos vadászeszközünk és vadfogó eljárásunk fennmaradását.”

Vagyis elméletileg is megokoltan szakított Györffy azzal az öröklött (Herman és Jankó által vallott) néprajzi felfogással, miszerint a vadászat, noha „ösfoglalkozás”-eredetű, úri foglalatosság lévén, kívül kell essék az etnográfusok érdeklődésén.

Ez a bízvást „eredeti gondolatnak” minősíthető elvi (ám felettebb gyakorlatias, a szerző „látens”: gyermekkori-ifjúkori személyes tapasztalásait is mozgósítani képes!) állásfoglalás, s az ebből levezetett, a „népire” koncentrá-

¹³ Az önálló témává formálódás folyamatához l. Erdélyi Zoltán gyűjtési útmutatóját: *Az erdő néprajza*. (Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez, V. sz.) Budapest, 1959, valamint Erdélyi Zoltán, Hegyi Imre és Petercsák Tivadar e témájú munkásságát.

¹⁴ Pl. Kovách Aladár: A csikle. *Néprajzi Értesítő*, V. (1904) 50–56.; Kovách Aladár: A csikkentő és tör. *Néprajzi Értesítő*, VI. (1905) 179–184.; Viski Károly: Pelészés és makkászás. *Néprajzi Értesítő*, XXIV. (1932) 112–117.

¹⁵ Ecsedi István: *Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon*. (Klly. a Déri Múzeum 1932-es Évkönyvéből). Debrecen, 1933.

¹⁶ Pl. Belházy Jenő: *A vadászati ismeretek kézikönyve*. Budapest, 1892.

ló, a párhuzamos „úri” eszközöket-módszereket kívül rekesztő anyagbemutató eljárás mód – ez a vadászat fejezet legnagyobb erénye – rendkívül inspirálólag: a még lehetséges és szükséges gyűjtési feladatokra ráeszméltetően hatott a magyar kutatásokra. Gyors egymásutánban jelentek meg tehát mind az aktív, mind a passzív orvvadászati eljárásokat-módszereket bemutató leíró néprajzi dolgozatok.¹⁷ És mivel a fejezet összegzésében azt is megfogalmazta Györffy, hogy jónéhány hurok és csapdaféle (melyek egyébként a Kárpát-medencében nem annyira a prémjükért vadászott apróvadak, hanem a mezei és a ház körüli rágcásalók fogóeszközöként őrződtek meg) *eredete* alighanem az ugor korra utal vissza, a finnugor etnogenezissel összefüggő tárgytipológiai összehasonlító kutatásoknak is elindítója és ösztönzője lett/lehetett az első összegzés. Ezek a Györffy által igényelt, részben személyesen kikényszerített összehasonlító kutatások *A magyarság néprajza* II. kötete megjelenésének „másnapjától” Korompay Bertalan és Gunda Béla olykor keményen vitázó „tudományos disputájaként” voltak jelen évtizedeken át a magyarországi ösfoglalkozás-kutatásokban.¹⁸ Korompay Bertalan csak több évtizedes késéssel monográfiává érett csapda-könyvében számolt be róla, hogy ez esetben Györffy nemcsak az összehasonlító kutatásokra inspiráló „eredeti ötletével”, hanem a „hivatalos feladattá” emelt parancsértelmű óhajával is hozzájárult, hogy számára végül is egy életre szóló programmá lett a csapdák „genezisének” összehasonlító vizsgálata.¹⁹ Gunda Bélát sok egyéb téma mellett, tehát szinte csak „mellékesen” foglalkoztatta a vadászati eszközök eredetének kérdésköre, és nem is készített

¹⁷ Pl.: Gönyey Sándor: Ösfoglalkozások a Börzsöny hegységben. *Néprajzi Értesítő*, XXVII. (1935) 97–99.; Márkus Mihály: Népi vadfogás módjai Nyíregyháza vidékén. *Néprajzi Értesítő*, XXIX. (1937) 345–350.; Gönyey Sándor: Rókabödön a Bakonyban. *Néprajzi Értesítő*, XXIX. (1937) 445.; Vajkai Aurél: Adatok a Bakony gyűjtögető és vadfogó életmódjához. *Vasi Szemle*, V. (1938) 152–163.; Bödei János: Madárfogók Göcsejből. *Vasi Szemle*, VI. (1939) 162–167.; Haáz Ferenc: Pele- és mókusfogás Varságon. *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*, I. (Kolozsvár, 1941) 153–155.; Gunda Béla: Nyestezés az Ormánságban. *Nép és Nyelv*, II. (1942) 143–148.; Pável Ágoston: Rigászás a Vendvidéken és az Őrségben. *Néprajzi Értesítő*, XXXIV. (1942) 141–163.; Tálasi István: Adatok a Bakony erdei életéhez. *Néprajzi Értesítő*, XXIV. (1942) 164–172.

¹⁸ Ez alkalommal elegendő, ha csak az első ilyen tárgyú dolgozatokra hivatkozom. Gunda Béla: Előzetes jegyzetek az íjas csapdák néprajzi problémájához. *Néprajzi Értesítő*, XXIX. (1937) 439–442.; Korompay Bertalan: Finnugor eredetű csapdáink kérdéséhez, I. A finn 'pynna' változatai. *Néprajzi Értesítő*, XXXI. (1939) 239–247. A további cikkek bibliográfiai adatait és a kettejük vitájával kapcsolatos minden lényeges információt Korompay csapda-könyvében megtalálhatják a részletek iránt is érdeklődők.

¹⁹ L. Korompay Bertalan: *Csapdafélék. A vadászat összehasonlító néprajzához*. Budapest, 1983. 12–13. Korompay vadászati kutatásainak értékeléséhez l. Szilágyi Miklós: A csapda. Az ösfoglalkozások Korompay Bertalan kutatásaiban. *Néprajzi Hírek*, XXXVII. (2008) 3–4. sz. 19–24.

erről a témáról monografikus összegzést (kevésbé argumentált ötleteit hosszabb-rövidebb tanulmányaiba és lexikonszócikkekbe szórta szét), viszont (a csapdafélékre koncentráló Korompaytól eltérően) azokat az eredeti ötleteket is alkotó módon igyekezett továbbgondolni, melyeket Györffy az „ősi eredetű” *aktív* vadász-módszerekről, ezek továbblétezésének feltételrendszeréről megfogalmazott. És ehhez messzemenően kiaknáta a nyugat-európai kora újkori vadászkönyveket is.²⁰

A *halászat*ról szóló legterjedelmesebb fejezetet azzal vezette be Györffy, hogy „A magyar népi halászat alábbi rövid ismertetésében – ahol neveket nem említünk – főleg Herman Ottó leíró, Munkácsi nyelvészeti és Jankó [...] összehasonlító tanulmányaira és megállapításaira támaszkodunk.”²¹ Vagyis elhárította magától, hogy új szempontokat érvényesítve számba vegye és újraértelmezze azt a hatalmas mennyiségű új anyagot (az ő megfogalmazása szerint „mégegyszer akkora anyag halmozódott fel, mint amekkora Jankó rendelkezésére állott”), mely a magyar etnográfusok példakövető igyekezetének, korántsem a kutatások elméleti és módszertani megújításának volt köszönhető.²²

Úgy tűnhet tehát, mintha éppen a legalaposabban és legsokoldalúbban kutatott magyar „ősfoglalkozás” összefoglalásakor elégedett volna meg a legminimálisabb programmal: az akkortájt már mintegy félévszázados kutatási eredményeket újramondó korrekt kompilációval. Ami persze csalóka látászat! Mert hűségesen követte ugyan Györffy a Herman Ottó által kimunkált, az ichtiológus indíttatásból következően a halélettani ismereteket kiválóan hasznosító rendszerezési elveket, s nem korigálta pl. a típus–altípus–változat közötti határozottabb különbségtételt olykor elhanyagoló eszköztípológiai besorolásokat, ám ahol indokoltan látta, kiegészítette az egyes eszközök és fogási módok leíró bemutatását a bőségesen rendelkezésére álló „új” adatokkal. Csupán az a feltűnő, hisz amúgy, más témák esetében, történeti összefüggéseiben igyekezett szemlélni és publikációiban láttatni a néprajzi jelenségeket, hogy bár bibliográfiailag számon tartotta, érdemben nem hasznosította a gazdaságtörténeti kutatások (elsősorban Takáts Sándor) eredményeit. És nemcsak a középkori-kora újkori halászat szervezeti formáinak és tényleges jelentőségének a felméréséhez való etnográfusi hozzájárulás elhárítása megmagyarázhatatlan, hanem az is, hogy pl. a *cégek* ismertetésekor nem esik szó a viza-

²⁰ Vö.: Néprajzi vonatkozások régi francia vadászkönyvekben. *Néprajzi Értesítő*, XXXI. (1939) 247–260.

²¹ E művek a következők. Herman Ottó: *A magyar halászat könyve, I–II*. Budapest, 1887–1888; Munkácsi Bernát: *A magyar népies halászat műnyelve. Ethnographia*, IV. (1893) 165–208, 261–313.; Jankó János: *A magyar halászat eredete. (Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása, I/1–2.)* Budapest–Leipzig, 1900.

²² A halászat kutatástörténetéről I. Szilágyi Miklós: *A magyar halászat néprajzi kutatásának elméleti és módszertani problémái. Cumania – A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei*, V. Ethnographia. Kecskemét, 1978. 7–41.

fogó szegyéről, a *gyalom* kapcsán a „gyalmos”, illetve a „réti” halászok birtokában volt halászati technika karakteres különbségéről.

Végül is nem a rendszerezés és az anyagbemutatás eredetisége-újszerűsége a leginkább előremutató ebben az összegzésben, hanem az a program, melyet az eljövendő kutatások számára megfogalmazott Györffy, noha a már akkor is lehetséges érdemi Jankó-kritikát elhárította magától. Miután megállapította, hogy „Jankónak sok megállapítása ma már nem állhatja meg a helyét”, ezt is megfogalmazta: „Legközelebbi teendők a magyar halászat tanulmányozása terén tehát egy újabb összehasonlító vizsgálat volna.”

Ennek az igénynek – az 1930-as években is, évtizedek múlva is – első-sorban Gunda Béla igyekezett megfelelni. „Összehasonlító néprajzi jegyzetei”²³ és a halászóhurok „eredetéről” írt rövid tanulmánya is,²⁴ az összehasonlító kutatások esetében figyelembe vehető-veendő tanulmányokról-monográfiákról írt recenziói is,²⁵ majd a gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás eredményeire-eredménytelenségeit számba vevő kutatástörténeti szemléje és programadása is²⁶ egyaránt a magyar kutatásokban túlon túl meggyökeresedett Jankó-vélemény kritikai felülvizsgálatát ígérték, egyszersmind sürgették. S bár a „Jankó-revizio” szükségességét évtizedek múlva is számon tartotta – ilyen igényű munkára biztatta tanítványait (elsősorban engem),²⁷ és egy-egy részletkérdés tisztázása érdekében olykor végzett is ilyen célú összehasonlító elemzéseket, rámutatván arra, hogy a magyar halászati technika legarchaikusabb elemei nem feltétlenül urali/finnugor eredetűek, hanem megőrződött ó-európai kulturális elemek is lehetnek²⁸ – a Györffy sürgette újabb összehasonlító (s a magyar őstörténet finnugor szemléletű etnogenetikai vizsgálatok hatékony támogatását célul tűző)²⁹ halászati kutatást máig a jövő feladatai között kell számon tartanunk.

* * *

²³ Összehasonlító néprajzi jegyzetek. *Néprajzi Értesítő*, XXX. (1938) 262–266.; XXXI. (1939) 229–231.

²⁴ A magyarországi halászó hurkok eredete. *Néprajzi Értesítő*, XXX. (1938) 252–256.

²⁵ Pl. Bonnerjea, Biren: Ugrian Fishing Implements and some Indian Parallels. *Ethnographia*, LI. (1940) 101–102.

²⁶ *A magyar gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás kutatása*. Budapest, 1948.

²⁷ 1961. január 14-én pl. így dedikálta a *Műveltség és Hagyomány* akkor megjelent I–II. kötetét: „Szilágyi Miklósnak, a »hagyományok« halászának Jankó J. nyomdokain való haladás reményében szíves barátsággal Gunda Béla”.

²⁸ A finnugor varsák fejlődésének néhány kérdése. *Műveltség és Hagyomány*, VI. (1964) 115–127.

²⁹ A magyar őstörténet szolgálatába állítható összehasonlító halászati kutatások lehetőségeiről és korlátairól mára kialakult felfogásom summáját I. Szilágyi Miklós: *Halászat*. In Kovács László–Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Honfoglalás és néprajz*. (A honfoglalásról sok szemmel, IV.) Budapest, 1997. 61–68.

Meggyőződésem, hogy bármilyen néprajzi szintézis értékét-jelentőségét nemcsak, elsősorban nem azon mérhetjük, amit megnyugtatóan lezárt. Sokkal inkább azon, hogy kimondva vagy kimondatlanul milyen elvégzendő kutatásokra figyelmeztetett; hogy milyen szemléleti és módszertani kezdeményezéseket tudtak kiolvasni belőle (olykor a „sorok közé” is belelátva) a kortársak. Mivel Györffy István zsákmányolásról szóló fejezetei „azonnal” elvégzendő, s még elvégezhető feladatokra figyelmeztettek az 1930-as évek közepén, második felében, egyszerre „nyitányát” jelentették a gyűjtögetésről-zsákmányolásról való újszerű gondolkodásnak és utolsó nagy „próbáját” a tipológia összehasonlítás, s a néprajzi módszerű magyar őstörténeti kutatás egybekapcsolásának.

Ilyen értelemben tekintem én korszakos jelentőségű munkának Györffy Istvánnak *A magyarság néprajzába* írt összefoglalásait a zsákmányolás ágazatairól!

SZILÁGYI MIKLÓS

A művelődéspolitikus Györffy István¹

Hetven évvel ezelőtt, Györffy István néprajztudós halálának évében látott napvilágot *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című nagy hatású röpirata, melynek révén a népi kultúra támogatása először került Magyarországon a kulturális kormányzat programjába.² Györffy művelődéspolitikai végrendeletének tekintett műve azonban mindmáig nem kapott megfelelően alapos elemzést és kultúrpolitikai értékelést.³ Noha sok vonatkozásban az idő túllépett az ekkor tett megállapításain, több gondolata mindmáig nem veszített aktualitásából, ma is figyelmet érdemlő, megszívlelendő felvetései vannak. Ez különösen érvényes az iskola és a néphagyomány kérdéskörére, amikor a külföldi tantervsablonok ellen emelt szót, melyek béklyóba verik a hazai közoktatást, ezáltal a nemzeti szellemiséget. Amint nyomatékkal figyelmeztetett: *csak magyar szemmel, lélekkel és bátorsággal szabad az iskolai reformokhoz fogni.*⁴ De idézhetünk egy másik fontos területre, a földművelésre vonatkozó lényeges megállapításai közül is hasonló észrevételt. Amint írja: „*A Duna-Tisza közén, a futóhomokon a magyar paraszt teremtett magas fejlettségű zöldség-, gyümölcs- és szőlőkultúrát. A kezdeményezés, sőt a kivitel sem a földművelésügyi minisztériumból, vagy a gazdasági iskoláktól ered. Egyszerű*

¹ Elhangzott a Néprajzi Múzeumban, a Társaságunk Anyagi Kultúra Szakosztálya által 2009. október 28-án megrendezett Györffy István-emlékülésen.

² Kósa 1984. 75.

³ Ezt kifogásolja Barabás 1984. 19.

⁴ Györffy 1939. 65.

kisgazdák esze, tapasztalata teremtette meg ezen vad homokon a magas színvonalú kerti gazdálkodást. Ezt a nagy nemzeti tudásértéket azonban annyira sem becsültük, hogy összegyűjtöttük, feldolgoztuk és nemzeti közkinccsé tettük volna. Ehelyett nagyrészt idegen könyvekből ollózott tudománnyal és a népi élettől és gyakorlattól távollévő kísérletezések alapján adunk ki szakkönyveket, melyek némely része a nép körében nem annyira a tudást terjeszti, mint inkább a nyomtatott betű hitelét rontja.”⁵ Ezért nagy súlyt helyezett a „magyar nép életrevaló gazdasági hagyományainak és célszerű tapasztalatainak” felgyűjtése szorgalmazására, hogy erre épülhessen a magasabb rendű gazdálkodás tudománya. A példákat még hosszan lehetne sorolni.

Györffy István muzeológusi, szaktudományos és egyetemi oktatói munkásságát kezdettől áthatotta a nép művelődésével való törődés. Erről tanúskodnak népszerűsítő cikkei, amelyekben a parasztságot a saját értékeire, feledésbe merülő hagyományainak megbecsülésére igyekezett ráébreszteni.⁶ De ide sorolhatjuk azokat a népművészeti kiadványokat is, amelyeket a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményi anyagából jelentetett meg.⁷ Minden alkalmat megragadott, hogy a hagyományok megbecsülésére neveljen, megóvására ösztökéljen. Ennek érdekében javasolta 1931-ben Paulini Bélának, aki ez időben a pesti színpadon népszínművek parasztszereplőkkel való előadásával kísérletezett, hogy inkább a parasztság saját hagyományait: dalait, táncait, ünnepi szokásait adassa elő. Ehhez a Néprajzi Múzeum szakmai támogatását is igyekezett biztosítani. Így indult el a *Gyöngyösbokréta* mozgalom, amely a kezdeti sikerek után azonban egyre inkább üzleti vállalkozássá torzult, és szakmai ellenőrzése kicsúszott a múzeum kezéből. Ugyan 1937-ben a Néprajzi Társaság révén még megkísérelte a mozgalom eredeti célkitűzésének helyreállítását a néphagyomány hitelességének biztosítására létrehozott bizottság és megfelelő anyagi fedezet megteremtésével.⁸

A Néprajzi Múzeumban rendszeresen tartott foglalkozásokat a kézimunkatanároknak, irodájának ajtaja pedig mindig nyitva állt a népi kultúra iránt érdeklődők számára. A közigazgatási szakembereknek előadásokat tartott a közigazgatás és a népismeret összefüggéseiről, a népi kultúra hivatalos elismerésének fontosságáról.⁹ Egyetemi katedráját is a néphagyomány megmentésének szolgálatába állította, nemcsak egyetemi előadásai révén, hanem azzal is, hogy tanszékét olyan intézetté kívánta fejleszteni, amely az egyetemi ifjú-

⁵ Györffy 1939. 53.

⁶ Vö. Fazekas 1987. 162–174.

⁷ Mindenekelőtt *Magyar népi hímzések I. A cifraszűr*. Karcag, 1930; *Szilágysági hímzések*. Magyar Népművészet II. Budapest, 1924; *Jászsági szücszímzések*. Magyar Népművészet X. Budapest, 1924; *Nagykun szücszímzések*. Magyar Népművészet XI. Budapest, 1925. Ehhez l. még Szilágyi 1984. 587.

⁸ Vö. Beszámoló a Gyöngyös Bokréta mozgalomról. *Ethnographia* 1937. 97–98.

⁹ Györffy 1938. 214–219.

ság széles rétegét oktathatja a népelet ismeretére.¹⁰ Ezért törekedett a budapesti egyetemen a Néprajzi Intézet mielőbbi megalakítására; ezért támogatta a népi, nemzeti kultúra valamely területével foglalkozó egyetemi intézetek, mint pl. a Magyarságtudományi vagy a Településtörténeti Intézet felállítását; ezért szorgalmazta a parasztság életének országos méretű szervezett kutatását.

Györffy István művelődéspolitikai programjának megfogalmazásában az általa művelt szaktudomány kapott meghatározó szerepet. Sokrétű néprajzi kutatásai vezették el ahhoz a későbbi megállapításához, hogy „*a hagyományos népi műveltség kerek egész – a falusi élet minden vonatkozására kiterjedő – művelődés. Nem 8–10 tantárgya van, mint az iskolának, hanem száz és száz. Ha csak egy kicsit is foglalkozunk a népi tudással, csodálattal látjuk annak sokoldalúságát.*”¹¹ A parasztság kultúrájának ez a – bár egyre inkább múltba vesző – teljessége arra a felismerésre ébresztette, hogy egyedül a néphagyomány szolgálhat egy új, nemzeti művelődés alapjául, pontosabban csak a néphagyományra építve lehet önálló és egységes nemzeti kultúrát megteremteni a politikai önállóság biztosítása érdekében. Minderre pedig egyre égetőbb szükség van, amikor Európa újabb háborús készülődése – az első világháború tanulságai nyomán – alapvetően a magyarság nemzeti létét fenyegeti. Ezért sürgette a népelet átfogó, komplex tudományos kutatásának mielőbbi megindítását, amely nyomán kibontakozhat a népi kultúra társadalmi méretű megismerése.

Művelődéspolitikai koncepciójának gyakorlati megvalósítása érdekében kitartóan fáradozott az országos méretű tudományos kutatások intézményes keretének létrehozásán. Teleki Pál kultuszminiszterhez, majd miniszterelnökhöz fűződő ifjúkori barátsága révén elérte, hogy 1938 őszén megalakulhatott a *Táj- és Népkutató Központ*, amely azonnal 250 fiatal kutatót foglalkoztatott a népelet tanulmányozásának legkülönbözőbb területén. A munkacsoportokban dolgozó etnográfusok, szociológusok, nyelvészek, jogászok, antropológusok, geográfusok és orvosok munkáját egyformán nagy érdeklődéssel kísérte, hétről hétre felkereste őket, tanácsaival, útbaigazításaival mindegyiküknek hasznára tudott lenni. Mindenre ügyelő érdeklődése összekötő kapocs volt az egyes szakmai munkaterületek között.¹² A nagy lendülettel kibontakozó intézményes kutatómunkához hamarosan csatlakozott a falukutató mozgalom is.

A Táj- és Népkutató Központ széles körű munkája lehetőséget adott arra, hogy az érdeklődő ifjúság a népelet tudományos tanulmányozása révén megismerkedjen a parasztság mindennapi problémáival, valós életkörülményeivel. Noha a központot két hónap múlva – munkáját ismertető és propagáló kiállítása miatt – feloszlatták, Györffy nem hagyott fel művelődéspolitikai terveivel. Míg a központ erősen lecsökkentett apparátusa tanszéke keretében tovább

¹⁰ K. Kovács 1974. 29.

¹¹ Györffy 1939. 45.

¹² Gunda 1980. 27.

működhetett, ő maga az egyetemi Néprajzi Intézet révén igyekezett szélesíteni a parasztfiatalok táborát. Az intézetben rendszeresen tartott esti szemináriumokat, ahol a parasztság problémáit vitatták meg. Maga köré gyűjtötte a parasztszármazású egyetemistákat, tanulmányi kirándulásokat szervezett számukra, részt vett nyári táborozásaikon, támogatta őket és egyre többet foglalkoztatta a parasztfiatalok kollégiumának megszervezése.¹³

Meggyőződése volt, hogy elsősorban a parasztságból származó értelmiségiek összefogásával és bevonásával teremthető meg az a társadalmi bázis, amely a nemzeti művelődés újjáformálásának alapja lehet. Elképzelése szerint a nép életét közvetlenül és jól ismerő paraszti származású fiatalok – tudatos és aktív részvételükkel – a néphagyomány értékeit gyorsan és hatékonyan építhetik be a nemzeti műveltségbe. Ezért is fordított oly sok gondot és fáradságot az egyetemen a népből jött hallgatók nevelésére.

A társadalom egészét érintő művelődéspolitikai programját *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* (Bp., 1939) című munkájában foglalta össze és terjesztette a kultuszminisztérium elé. Gondolatmenetének lényege, hogy a népi kultúrában sok olyan érték található, amely nélkül nincs igazi nemzeti kultúra, csak „árvalányhajás, fokosos, vitézkötéses magyarkodás”, vagy „álmodozó, csodára váró turánkodás”.¹⁴ Ezek helyett a népszokások, a néptánc, a népzene, a népköltészet, a díszítőművészet, a népi tudás adhatják meg a kultúra nemzeti karakterét.¹⁵ Amint írta: „Hangsúlyozzuk, hogy az a tény, hogy az iskolát és a könyvműveltséget szembeállítjuk a hagyománnyal, nem akarja az iskola és a könyvművelődés és az európai műveltség nagy értékeit kisebbiteni. A néphagyomány nagy nemzetfenntartó erején kívül szükségünk van a magas fokú nyugati művelődés minden vívmányára. A néphagyománynak emellett azt a szerepet szánjuk, hogy minden vonalon alapjául szolgáljon a magasabb rendű művelődésnek, de annak ne csak színt, hanem belső tartalmat is adjon.”¹⁶ Amint rámutatott „a nép hagyományörző készsége, szokásaihoz való ragaszkodása felbecsülhetetlen értékű. Az évszázadok óta fennálló népi közösségek a nemzet szilárd alapjai. [...] A nép hagyományörző erejét és készségét tehát meg kell becsülnünk, mert a népi közösségnek a hagyomány és a szokás azt jelenti, mit a nemzetnek az alkotmány és a törvény. Ahol megszűnik a magyar állam alkotmánya és törvénye, a nemzetet az új feltámadásig a hagyományörző réteg, a nép menti át.”¹⁷

A negyven témakörben kifejtett véleménye és konkrét javaslatai az irodalomtól a magyar konyháig, a gazdálkodástól a közoktatásig mind a nemzetmegtartó hagyományok ápolása érdekében igyekeztek mozgósítani, mert amint írta, „Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük

¹³ Vö. Kardos 1980.

¹⁴ Györfly 1939. 31.

¹⁵ Barabás 1984. 19.

¹⁶ Györfly 1939. 10.

¹⁷ Györfly 1939. 20–21.

azt, ami a miénk. Kapva kapunk mindenben, ami idegen, ami »európai«. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapíthatjuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonytságot.”¹⁸ További fontos megállapítása és egyben máig ható érvényű figyelmeztetése, hogy „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagy műveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. Valahányszor nagy nemzeti veszedelem fenyegette a magyarságot, ösztönösen mindig a hagyományaiba menekült. Vajon nem érkezett-e el az ideje, hogy a középosztály felülvizsgálja a nemzeti műveltségről vallott eddigi felfogását s a néphagyományokat tegye a magyar nemzeti művelődés alapjává?”¹⁹ Világos és közérthető megfogalmazása mindez az egész nemzetét öntudatra ébreszteni akaró felelős állásfoglalásnak.

Györffy István művelődéspolitikai érdeklődése a második világháború közeledtével szélesedett ki, és mind nagyobb teret kapott szaktudományos tevékenységében is. Az etnográfiai munkáiban kezdetben olyannyira nagyhatású *komplexitás* az 1930-as évek közepére egyre inkább átadta a helyét annak a sajátos egyoldalúságnak, amelyről legszembeötlőbbben a magyar tanyáról írt szintézisnek tekinthető összefoglalása tanúskodik.²⁰ Ez a maga korában a rokon tudományokra olyan nagy hatást gyakorolt, később pedig olyan sok támadásra okot adó „nomád” koncepciója, ami szervesen illeszkedett bele művelődéspolitikai programjába.²¹ Az 1920-as évekbeli szaktudományos kutatásainak az eredményeit *A magyarság néprajza* (I., II. Bp., 1933–1934) nagy szintézisének megírása utáni években már nem építette tovább, hanem azokat művelődéspolitikai koncepciójának szolgálatába állította.

Györffy István korszakos jelentőségű tudományos eredményei (a gazdálkodás, a település, a népviselet stb. terén) végső soron mind egy-egy olyan *etnikus specifikum* feltárását jelentették, amelyet egyenrangú tényezőként állíthatott szembe a nyugat-európai műveltséggel; amellyel a háborús veszélyben megalapozhatta nemzeti öntudatra ébresztő művelődéspolitikáját; amelyből a német kultúrfölény mind sodróbb propagandájának gátat emelhetett. Ez a politikusság, ha úgy tetszik, tudósi elkötelezettség ad magyarázatot arra az egyoldalúságra, amellyel Györffy a harmincas években a magyarság etnikus produktumait, hagyományos népi kultúráját nomád eredetűnek, egyértelműen keleti gyökerűnek tartotta.²² E politikusság jegyében szűkült le a korábbi – szakcikkeiben még inkább az európaiktól eltérő mozgékonyásra utaló

¹⁸ Györffy 1939. 8.

¹⁹ Györffy 1939. 10–11.

²⁰ Györffy 1937. 70–93.

²¹ Vö. Barabás 1974. 33–34.; Szilágyi 1980. 73–77.

²² Ezzel kapcsolatban l. Szabó 1980.

– általánosabb értelmű nomád terminológia a harmincas évek második felében írott munkáiban eredeti jelentésűvé, keleti tartalmúvá.²³

Györffy István életpályája egy kivételes tudósi életmű, amely rendkívül sokfelé ágazó érdeklődése és hirtelen lezárulása ellenére is koncepciózus kerék egészé, rendszert alkotó egységgé állt össze. Népétől kapott szaktudományával mindvégig annak hasznára akart lenni. Élete utolsó éveiben kifejtett aktív tudományos és közéleti tevékenységével következetesen szembehelyezkedett a német expanzióval, éppen annak a szaktudománynak a segítségével, amely a legalkalmasabb és leghatékonyabb kiszolgálója lehetett volna a háborús készülődés táplálta ferde indulatoknak. Tette mindezt népe, nemzete iránti szeretetből, tudósi elkötelezettségből, mert – Illyés Gyula szavaival élve – „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.”²⁴

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Irodalom

Barabás Jenő

1974 Györffy István kutatási eredményei a mai magyar néprajzi kutatás fényében. *Ethnographia* LXXXV. 32–37.

1984 Györffy István művelődéspolitikai eszméi. *Kritika* 1984. 2. sz. 19.

Fazekas István

1987 Györffy István tudománynépszerűsítő művei. In Bellon Tibor–Szabó László (szerk.): *Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma*. Karcag–Szolnok. 162–174.

Gunda Béla

1980 Györffy István közelében. In Bellon Tibor (szerk.): *A magyar nép tudósa*. Nagykunsági Füzetek 3. Karcag. 20–30.

Györffy István

1937 A magyar tanya I. A tanya eredete és kialakulása. *Földrajzi Közlemények* 65. kötet. 4–5. sz. 70–93.

1938 A közigazgatás és népismeret. In Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar község. Az 1937. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Közzéteszi Széll József. Budapest. 214–219.

1939 *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. A magyar táj- és népismeret könyvtára 1. Szerk.: Györffy István. Budapest

Illyés Gyula

1939 A magyar nép tudósa. *Nyugat* 1939. dec. 268–271.

²³ Vö. Barabás 1974. 35.

²⁴ Illyés 1939. 271.

Kardos László

1980 Györffy és a Györffy-kollégium. In Bellon Tibor (szerk.): *A magyar nép tudósa*. Nagykunsági Füzetek 3. Karcag. 50–63.

Kósa László

1984 Györffy István öröksége. *Valóság* 1984. 3. sz. 66–76.

K. Kovács László

1974 Györffy István mint egyetemi tanár. *Ethnographia* LXXXV. 28–32.

Szabó László

1980 Györffy István tudósi elkötelezettsége. In Bellon Tibor (szerk.): *A magyar nép tudósa*. Nagykunsági Füzetek 3. Karcag. 78–84.

Szilágyi Miklós

1980 Ötletek, szempontok Györffy István településnéprajzi kutatásainak értékeléséhez. In Bellon Tibor (szerk.): *A magyar nép tudósa*. Nagykunsági Füzetek 3. Karcag. 73–77.

1984 Györffy István tevékenysége a Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia* XCV. 577–593.

Lükő Gábor-emlékkonferencia

(Szeged, 2009. november 4.)

Lükő Gábor Emlékkonferencia
A folklorista születésének 100. évfordulója alkalmából

Szemléi örökségének,
működésének,
szereplésének méltó
emlékeztetői,
felidézve életútjának
főbb állomásait,
bemutatva a letelművének
rejtest híveit.

ELŐADÁSOK
Dr. Halász Péter, Harangozó Imre, Dr. Tanczos Vilmos, Arday Ágnes, Pozsgai Péter, Szacsavay Éva, Tari János, A fába szorult lélek r. - Előadó: Feljegyzések el. Lükő Gábor és a néprajzi múzeum

FILMVEETÉSEK
SZACSAVAY ÉVA

2009. 11. 04. Szeged, Kultúrpalota, 10 órától

SZEGEDI ÉNEK KOVÁCS MUHELÉ és a MENTES MASKÉNT TRIO
előadása

CUHARE Egykorú művelő: levezetése
Moldvai táncház a Mentés Masként Tróval

2009. november 4. 10 órától
Újszegedi Rendezvényház
(Szeged, Középfürdő 1-3.)

szeged.hu
Középfürdő
Középfürdő

A folklorista születésének 100. évfordulója alkalmából szerveztek emlékkonferenciát 2009. november 4-én az Újszegedi Rendezvényházban. Halász Péter alább közölt előadásán kívül sor került Harangozó Imre *Lükő Gábor és a magyar pedagógia*; Tanczos Vilmos *Lükő bukaresti kapcsolatai, moldvai gyűjtései (1932–1933)*; Arday Ágnes „*Feleim*” a magyar népművészetben és a nevelésben; Nyisztor Tinka *Hálás vagyok az Istennek, hogy találkoztam Lükő Gábor bácsival*; Pozsgai Péter *Történeti rétegek a magyarság kultúrájában – Lükő Gábor, a magyarság szimbólumainak tudományos rendszerezője* című előadására, valamint Szacsavay Éva–Tari János *A fába szorult lélek és Halmy György–*

Kurucz Sándor *Engem felejtsetek el...* – Lükő Gábor *a csángóknál* című filmjének vetítésére. A konferenciát követő gálaműsoron bemutatkozott az énekes Bece Katalin és Erős Julianna Pusztinából, a Szegedi Ének-Kobzos Műhely, a Mentés Másként Trió és a Cuharé Egyesület moldvai koreográfiája.

A SZERK.

Lükő Gábor és a moldvai magyarok

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Személyes emlékekkel kezdem. Amikor 1992-ben Lükő Gábor megkapta a *Bethlen Gábor-díjat*, abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Dísztermében én laudáltam az ünnepeltet. Azon a nyáron moldvai utam során Jugánban is megfordultam, s találkoztam azzal a Gyerka Máriával, akinek rokonánál – tudomásom szerint nagybátyjánál – az 1930-as évek elején Lükő Gábor több hónapig vendégeskedett. Az 1913-ban született Gyerka Mária, akkor 19 esztendő leány volt, s Lükő Gábornak – mint hírlík – megakadt rajta a szeme, de a leány is jól megnézhetette magának a nyalka folkloristát, mert 60 esztendő múltán is emlékezett rá. Mikor megkérdeztük tőle, milyen ember volt Lükő Gábor, azt válaszolta: *szijép ember vult*. Mindezt elmondtam a díjátadó ünnepségen, Gábor bácsi meg is hatódott, megölelt, én pedig nagyon meg voltam elégedve magammal, hogy ilyen szép gesztussal tetéztem a *Bethlen Gábor-díj* örömét.

Ehhez képest, amikor néhány hónap múlva azzal a hírrel kerestem őt fel, hogy a Lakatos Demeter Egyesület kiadná jugáni gyűjtésének anyagát, valóssággal kidobott a lakásából: „*Vegyék már tudomásul – méltatlankodott –, hogy nem engedem magam beskatulyázni. Engem mindenki a csángók kutatójának akar tekinteni, pedig nekem sokkal tágabb céljaim vannak, én az egész magyar művelődéstörténetet akarom áttekinteni és átformálni.*”

Csak kapkodtam a fejem, s letörten távoztam. Azóta sokat gondolkodtam, melyik is volt az igazi Lükő Gábor? Az-e, aki szívesen emlékszik a moldvai magyarokra, s akire szívesen emlékeznek a moldvai magyarok? Vagy az a mérges öregúr, aki az ellen berzenkedik, hogy őt csángókutatóként kezeljék?

Nyilván mindkettő! Hiszen később még többször hallhattam őt, amikor előadóteremben vagy szűkebb körben nagy szeretettel beszélt a moldvai csángómagyarokról. A *moldvai csángók* című könyvének második kiadásához írt előszavában pedig a tudós etnográfustól szokatlan ellágyulással, szinte meghatódottsággal szól rólok: „*A katolikus egyház jelenleg nem missziót végez Moldvában, hanem politikai eszközökkel igyekszik hódítani. Híveinek*

többsége nem is tudja miért, csak követi vezetőit az oláhosodás útján. Az oláhosodás persze tovább fog tartani akkor is, ha a csángók ráeszmélnek céljaik és módszereik hibáira és belátják, hogy Istent lélekben és igazságban kell imádni. Magyarságuk értelmét is meg kell [nekik] mutatnunk, hogy magyarok maradhassanak. [...] Majd ha a magyar középosztály elszánja magát, s megtanul tiszta magyar nyelven beszélni, többek közt a moldvai csángók nyelvjárásából is meríteni fog ősi, nyelvújítás előtti formákat, és ezzel felszabadítja a csángókat a gonosz igézet alól, megmutatva, hogy az ő magyarságuknak is van értelme.”¹

Íme, Lükő Gábor volt olyan nagy lélek, hogy több dimenzióban is gondolkodhatott. Biztos vagyok benne, hogy ez a mai emlékülés is ezt bizonyítja.

Az én faladatom most mindenesetre az, hogy Lükő Gábor és a moldvai magyarság kapcsolatáról szóljak.

A 20. század első harmadáig szinte még két kézen megszámlálható volt, hány komolyabb munka jelent meg az etelközi magyarság történelméről, művelődéséről. Gegő Elek, Petrás Incze János, Jerney János, továbbá Veszely, Kováts és Imets útleírásaiból, valamint Munkácsi Bernát, Ballagi Aladár, Rubinyi Mózes, Bitay Árpád, Auner Károly kisebb-nagyobb írásaiból tájékozódhatott, aki akart. Aztán az 1930-as években szinte egyszerre láttak napvilágot Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Veress Sándor, Csűry Bálint átfogóbb, alaposabb beszámolóit, tudósításait, s ez az egyidejűség sajnos elég sok rivalizálást, elsőbbségi vitát, egyet nem értést eredményezett, amire azonban az idő múltával talán mindinkább fátylat borít a feledés. Mi most itt, a III. évezred elején, az „utókor” szerepében azt hiszem elsősorban hálásak lehetünk valamennyi előttünk járónak, legföljebb irigykedhetünk rájuk, amiért ők teljesebb állapotban találták a moldvai magyarság hagyományos műveltségét.

Nem vállalkoznék arra, hogy bármilyen szempontból rangsoroljam a moldvai csángómagyarok klasszikus irodalma szerzőinek tudományos teljesítményét. Az idő előrehaladtával kétségtelen, hogy a tudósításoknak fokozatosan csökkent a hírértékük, s a leíró, bemutató műfajt kezdetben csak gazdagította, majd mindinkább felváltotta az értékelés, az összehasonlítás, az elemzés, s talán nem tévedünk nagyot, ha megkockáztatjuk, hogy néhány nyelvész tiszteletreméltó próbálkozását nem számítva, Lükő Gábor volt az első, aki monografikus igénnyel elemezte a moldvai magyarok településföldrajzát és műveltségük néhány nyelvjárási, folklorisztikai, zenei, díszítőművészeti elemét, jelenségét, továbbá anyagi kultúrájuk néhány tárgyát, eszközét. Hatalmas mennyiségű helyszíni gyűjtéseivel kontrollálva, széles körű forrásfeltárással alapozva túllépett néhány, a moldvai csángómagyarok eredetére vonatkozó romantikus föltételezésen és jelentős felismeréseket fogalmazott meg többretű eredetükről, erdélyi kapcsolataikról, műveltségük középkori rétegeiről.

¹ Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Bp., 2002. 24.

Lükő Gábor már háromnegyed évszázada világosan megfogalmazta: „*A moldvai csángóság nem lehet Árpád népének Etelközben kint szorult leszár-mazottja, s nem is az. A moldvai csángók kultúrája szervesen összefügg az erdélyi magyarsággal. A Tatros és a Bodza völgyét székelyek, a Moldva és a Beszterce völgyét pedig Szamos-völgyi magyarok szállták meg annak idején.*”² Ettől eltérő föltevéseket persze meg lehet fogalmazni, s a különféle kutatások azóta és még ezt követően is nyilvánvalóan árnyalják és színesítik Lükő – és mások – határozott állásfoglalását, de a különféle oldalági spekulációk legfől-jebb azoknak a malmára hajtják a vizet, akiknek a moldvai csángók eredeté-nek minél bizonytalanabb állapotban való tartása az érdekük. Mert amíg a román és bizony magyar részről is újra és újra megfogalmazott, többé-kevésbé légből kapott föltevésekkel vitatkozunk, amíg azok ismételt cáfolatá-val töltjük az időnket és fogyasztjuk energiáinkat, addig sem jutunk közelebb az igazság kiderítéséhez és felmutatásához; de addig a csángómagyarok érde-keinek képviselőjével és szolgálatával sem érünk rá foglalkozni.

Ebben a – meggyőződésem szerint mesterségesen fenntartott és – tudato-san, vagy öntudatlanul szított bizonytalanságban, mint egy falat kenyérre, olyan szükségük van a csángók kultúrájával, sorsával foglalkozóknak a vilá-gos, megbízható adatokat tartalmazó ismeretanyagra, mint amilyen Lükő Gá-bor 1936-ban megjelent és 2002-ben újra kiadott munkája. De talán legna-gyobb szükségük maguknak a csángóknak van – még inkább lesz – erre a szellemi munícióna, legalábbis annak az egyelőre még igen vékony rétegnek, akik anyanyelvükön végezheték az iskolát, és tanult emberként sem románo-sodtak el. Az ő számukra hallatlanul fontos az, amit könyvének céljaként a második kiadáshoz írt előszavában a szerző megfogalmazott: „*felszabadítja a csángókat a gonosz igézet alól, megmutatva, hogy az ő magyarságuknak is van értelme.*”³

Lükő Gábor 1932-ben és 1933-ban két alkalommal, összesen hét hónapot töltött különböző moldvai csángó falvakban. Ez bizony nem sok, ha teszem azt Orbán Balásznak a székelyekkel, Györffy Istvánnak a kunokkal, vagy Bakó Ferencnek a palócokkal való foglalkozásához hasonlítom, de komoly időmennyiség, ha Gegő Elek párhetes moldvai útjára gondolok. Lükő egyet-len faluban, az akkor még alig románosodó Jugánban időzött hosszabb ideig, a többi időt szinte faluról falura járva töltötte. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ismerem a Csíkszeredában élő Mirk Szidónia Lükő Gáborral 1999 őszén készített, s mindmáig kéziratban lévő interjújának anyagát. Ebből emelek ki néhány részletet.

A beszélgetésből kiderül – ami persze eddig sem volt titok –, hogy Lükő Gábor nem jószántából, mondhatni nem „előre megfontolt szándékkal” keres-te föl a csángókat, hanem a román zenetudós, Brăiloiu tanácsára és Györffy

² Lükő G. 2002. 16.

³ Lükő G. 2002. 24.

István kifejezett „dörgeelmére” indult el hozzájuk. Györffy valósággal „megparancsolta”, ő pedig úgy gondolta: „szívességet” tesz tanárának, ha fölkeresi a csángókat. Mindössze pár hétre tervezte az egész tanulmányutat, de ő is úgy járt, amivel Jáki Sándor Teodóz, győri bencés tanár szokta baráti-an inteni a környezetébe került embereket: *ne kezdjenek foglalkozni a moldvai csángómagyarokkal, mert aztán nem tudják abbahagyni.*

Lükő Gábor 1999 októberében így emlékeztetett ennek az elkötelezettségnek a kezdetére: *„Első utam végén, miután visszatértem Bukarestbe, született meg az a terv a fejemben, hogy el kéne készíteni a moldvai csángóság monografikus néprajzi ismertetését, hiszen a nyelvük és zenéjük kivételével, népi kultúrájuk teljesen ismeretlen volt. Másodsorban a moldvai csángóság etnikumának problémája kezdett foglalkoztatni, nem utolsó sorban pedig nagyon megszerettem az ottani embereket. [...]*

1932 májusában indultam Drăguşiból, s első állomásom Huşi városa volt, ahol a katolikus papnál szálltam meg. Mindössze három napot töltöttem itt, [...] Innen a Prut mentén északra tartottam, s Răducăneni falut érintve érkeztem Jászvásárra, s onnan Iazu Porculujba. Nagyon nehezen lehetett megközelíteni a falut, mivel a határában folydogáló patakon nem volt semmiféle átjáró, híd. Szerencsémre megjelent egy pár falubeli ember, s megmutatták azt a keskeny pallót, ahol át tudtam kelni. Érdekes, hogy a »punte« latin eredetű kifejezést használták, nem a szláv »podul«-t. A faluban nagyon gyanús szemekkel néztek rám, mit akarhat itt ez az ember. Cipeltem magammal fényképezőgépet is, s ebből arra következtettek, hogy nem lehetek más, csak a »mozis ember«. Szálláskeresés közben kezdtem kérdezősködni, érdeklődni magyarok felől, s elmondtam, hogy én is magyar vagyok. »Hát mink is azok vagyunk« – mondták, de nem tudunk jól magyarul, inkább románul beszélünk. Szállást végül egy öreg házaspárnál kaptam. A házigazda, Kocsor Demeter szüleivel még magyarul beszélt, de felesége már nem tudott csak románul. Szülei a harmadik házban laktak, ide jártam át minden nap. Ők vigyáztak a gyerekekre, akik gyönyörűen beszéltek magyarul. Két hétig maradtam itt. Elég sok minden ragadt rám a moldvai nyelvjárásból is, amivel itt szembesültem először. [...]

Kocsor Demeterék Jugánba irányítottak, oda, ahonnan nagyszüleik áttelepültek Jázu Porkulujba. Útközben egy másik falut, Farkasfalvát is érintettem. Szépvárosban kiszálltam a vonatból, s onnan kocsival mentem át. Késő estére találtam meg a falut, ahol a mezőcsősz a kántorhoz irányított. Teljesen elrománosodott falu volt, már senki nem tudott magyarul, de a település szerkezete felkeltette érdeklődésem. [...] Harmadnapon megérkeztünk Szabófalvára, ahol nagyon nehezen ment a szálláskeresés, mindenhol a mezei munkákra hivatkozva elutasítottak. Végül a kántorhoz irányítottak, aki mindjárt azzal fogadott, hogy ő nem tud magyarul, de befogadni, befogad. Romános neve volt, Cretu, s akkor még nem gondoltam, hogy ettől még lehet magyar is. Néhány nap múlva betévedtem a kovácsműhelybe, s beszédbe elegyedtem a

kováccsal. Kérdi, hogy kinél lakom, mondom a kántornál. »S beszél magával magyarul?« Mondom, hogy az nem tud, hogy beszélne. »Már hogyan tudna a gazember, hiszen a bátyám!«. Két hétig lehettem ott, s a második hét vége fele derült fény arra, hogy miért is nem akartak engem befogadni érkezésemkor. Több helyen is említették, hogy nem tudnak nekem csirkét sütni. Csodálkoztam, hiszen nekem nem voltak ilyen elvárásaim. Elárulták aztán, hogy előttem járt még valami tudós ember, akinek külön kellett csirkét sütni, mert olyan kákabélű volt, hogy nem tudott mindent megenni. Hazautazásom után egy pár évvel jöttem rá, hogy ez a bizonyos kákabélű Veress Sándor volt.

Innen Kelgyestre mentem át, s Carol Märtinaséknál szálltam meg. Mindenki tudott magyarul, s én olyan számár voltam, hogy nem énekeltettem őket. Ugye, Jugánban és Szabófalván nem sikerült, gondoltam, akkor itt sem fog.

Kelgyestről Bargavánba mentem, itt a lakosság fele arányban oszlott meg az ortodox és a katolikus egyház között. A katolikusok közül egy páran még tudtak magyarul, de csak az idősebbek, a fiatalok körében nem nagyon hallottam magyar szót. Ehhez a faluhoz kötődik azonban a »nagy felfedezésem«, hogy a kendert pácolják. Később külön tanulmányt is írtam erről.

Román városát érintve Bákóba utaztam. Első dolgom itt is az volt, hogy jelentkeztem a rendőrségen. A rendőrtiszt nagyon rendesnek tűnt, kitöltöttük a papírokat, s a végén kezdte nekem magyarázni, hogy ő is a csángókkal foglalkozik, s higgyem el, ezek nem magyarok, hanem kunok. Biztos provokálni akart, így jobbnak láttam nem vitatkozni, s minél hamarabb odébbállni.

Bákóból Kalagorba érkeztem. Nagy ünnep volt számomra, hogy első szóra danoltak nekem a lányok. Legtöbbet Butak Rózsit, meg az Illyés ács-mester két lányát, Nyicát és Katyit énekeltettem. Butakéknál laktam mindvégig, nagy méhesük volt, nagy szőlőjük. A másik »nagy felfedezésem« ehhez a faluhoz kötődik. A régi leány- és menyasszony-hajviséletet rekonstruáltuk. A három énekesem segített, beszerezték a szükséges szalagokat, s nekiláttunk. A hajukat kétféle fésülték, egy-egy csomóba megkötötték, s drótra ráfonták. A drótot meghajlítva, ellenkező irányba, félkörívbe felkötötték, szalaggal és üvegyönggyel díszítették. Rózsi édesanyja elővette nekem a régi bundáját, de akkor nem tűnt fel, hogy milyen minta is van rajta. Csak a hetvenes években jöttem rá, miután már tanulmányoztam a honfoglalás kori művészetet, hogy egy ősi motívumot, Emese álmát ábrázolja.

Innen Bogdánfalvára mentem. A bírónál kaptam szállást. Az alsó felében, ahol két patak összefolyik, a Damok és Bukila, volt egy gyepes rész szabadon, ahol esténként a lányok összegyűltek. Rövid idő után már rendszeressé vált az esti énekelgetés. Itt gyűjtöttem talán a legtöbbet. Fiatal lévén nézegettem közben a lányokat, ki is néztem egyet, Balán Ilonkát, akit tán el is vettem volna, ha ott maradok.”

Mint ismeretes, Lükő Gábort második moldvai útja során egy félreértés következtében lefogták és kiutasították Romániából. Így aztán nem tudjuk, hogy mi lett volna, ha nem három hónapot, hanem több évet tölthetett volna

Jugánban, ha eljut – mint tervezte – a Tázló és a Tatros menti székely falvakba is, nem is beszélve arról, hogy miként mélyed el a csángó kultúrában, ha feleségül veszi Balán Ilonkát.

Lükő Gábor tehát a hét hónapnyi anyagból dolgozta ki a moldvai magyarok eredetére, tagolódására, művelődési jelenségeire, szellemi és tárgyi kultúrájuk összefüggéseire vonatkozó elméleteit. Módszereiben a lehetőségekhez igazodott. Okosan mutatott rá a nyelvész Beke Ödön a könyv első kiadásának megjelenésekor, hogy „*Lükő módszere helyes. Okleveles bizonyítékok híján* [ne felejtsük el, hogy Lükő könyvének idején még nem volt ismert a vatikáni levéltár egyoldalú, de mégis hiánypótló anyaga] *csak nyelvi és néprajzi adatok alapján oldhatjuk meg a kérdést.*” Ennek a módszernek a jelentőségét ismerte el a kolozsvári nyelvészprofesszor, Szabó T. Attila is, mikor azt írja, hogy „*Lükő volt az, [...] aki a nyelvi és a néprajzi anyag együttes vizsgálata, meg a történeti adatok felhasználásával a magyar csángókutatók közül a legtovább jutott el.*” S bár a megbízható régészeti feltárások és a hozzáférhető okleveles anyag szükössége miatt a csángó múlt kutatásának az 1930-as években, de még azóta is bőséggel vannak jelentős fehér foltjai, Lükő már háromnegyed évszázada sem engedett semmiféle csábításnak, nem pótolta a tényeket feltételezésekkel, csak az adatokkal alátámasztott elméleteket fogadta el, s a magáét is ilyenekre alapozta. Csupán a moldvai magyarok és székelyek összehasonlító művelődéstörténeti vizsgálódásainál sajnálhatjuk, hogy a szerző – amint arra ő maga is többször utalt – nem ismerte eléggé a 18. században Moldvába került székelyek hagyományos kultúráját, ezért összevetései során csak a 20. századból való székelyföldi adatokat használhatta.

Lükő kulturális antropológiai és nemzetiségpolitikai szempontból egyaránt korszerűnek tekinthető szemléletet érvényesített, amikor a moldvai csángók demográfiai adattárában magyarnak – vagyis a magyar „kultúrkörhöz” tartozónak – tekintette Moldova teljes magyar eredetű, zömében római katolikus lakosságát, függetlenül attól, hogy a nyelvi asszimiláció mely fokán állnak. Ezt a szemléletet még a hazai népszámlálások során is csak most kezdjük érvényesíteni a „nemzetiségi kötődés” fogalmának bevezetésével, a román – és sok más európai országban alkalmazott – gyakorlat pedig még igen távol áll a toleranciának ettől a fokától. Pedig ezzel a szemlélettel tudnánk érdemben vizsgálni a moldvai csángók asszimilációjának, „eloláhosodásának” folyamatát, aminek során első lépésben identitásukat, a másodikban anyanyelvüket, végül pedig katolikus vallásukat veszítik, vesztették el.

Lükő Gábor számos eseti adatát, alkalmi megfigyelését azóta szélesebb érvénnyel igazolta a kutatás. A könyvében található anyag nagy része azonban ma már kutathatatlan. A moldvai csángók kultúrája bármennyire is archaikusnak, hagyományosnak tűnik a Kárpát-medencén belüli magyarsághoz képest, az elmúlt két emberöltő, különösen a kommunista diktatúra közösségromboló időszaka alatt gyakorlatilag eltűnt. Ami változás – pontosabban erózió – népművészet, népzene, viselet, életvitel tekintetében a Kárpátoktól nyugatra jó

évszázad során következett be, az Moldvában néhány évtized alatt lezajlott. A magyar művelődés óriási szerencséje, hogy voltak, akik még tetten érték és megörökítették az 1930-as évek csángó népéletét, s ennek alapján megalapozottan kutathatták a magyarság szerepét a korábbi évszázadok moldvai kultúrájában. Joggal fogalmazta meg tehát Lükő, hogy *„az a divatos tétel, mely szerint a nyugati kultúra legkeletibb határa a középkor végén és az újkor elején a Kárpátok voltak, nem felel meg a valóságnak. Moldvában a nyugati kultúrának egyik legerősebb bázisa a fejedelemség megalapítása óta a városokban és azok környékén élő földművelő magyarság volt.”*⁴

Lükő Gábor a moldvai csángók erdélyi magyarsággal való kapcsolatának tisztázását tűzte ki könyvének feladatául. Ennek érdekében elsősorban azokat a történeti adatokat és néprajzi, nyelvi jelenségeket vizsgálta, amelyek megkülönböztetik egymástól Moldva régi magyarságának és későbbi betelepedésű székelységének hagyományos műveltségét. Ez a törekvés kétségtelenül beszűkítette a könyv anyagát, s csak sajnálni lehet, hogy a tervezett további kötetek nem készültek el. Ám reméljük, hogy Lükő Gábor hagyatéka még tartogat meglepetéseket!

A moldvai csángók című és *A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarokkal* alcímet viselő könyv újraolvasása során fölmerül a kérdés: nem avultak-e el Lükő fölvetései, megállapításai. Úgy gondolom, hogy ez esetben nem elavulásról, inkább beérésről beszélhetünk. Ami akkor sejtés volt, mára – a megszorodott adatok és felismerések révén – meggyőződéssé válhatott. Persze van ezekben a könyvekben olyasmi, amit a háromnegyed századnyi idő nem, vagy nem az itt megfogalmazott formában igazolt. De az azóta történt gyűjtések, kutatások a legtöbbet megerősítették, kiegészítették.

Különben is: Lükő „múlt század” első felében felmutatott szellemi teljesítménye ma már nem csupán fontos tudományos, de jelentős művelődéstörténeti érték is. Eszméi nem csak világitótoronyként szolgálnak a további munkához, de mementóként is, így gondolkodott abban a korban ezekről a kérdésekről a téma egyik legkiválóbb ismerője: Lükő Gábor.

HALÁSZ PÉTER

⁴ Lükő G. 2002. 134.

A hetvenöt éve született Ikvai Nándor emlékezete

Igen, barátaim, akik zsenge egyetemista korunk óta szeretetre méltó kenyeres pajtásunkként tartottuk/tartjuk számon Ikvai Nándit, s mindazok, akik csak a „nekünk maradt”, s fájdalomkra torzóban maradt életművét ismerhetik, ebben az esztendőben már 75 éves lenne ő is! 1935. március 17-én született Petőházán...

Tépelődöm, tépelődöm, s sem tudom (akik ismertük és szerettük őt, alighanem mindannyian így vélekedünk...), hogy milyenné „öregedett” volna a most már örökkön örökké lobogó szenvedélyűnek, soha le nem győzhetően fiatalnak, mindig tettere késznek, a „muzeológus szakma” elképzelt jövőjét szolgáló apró és nagy ügyek önzetlen elkötelezettjének „ércnél maradandóbb” emlékművévé magasodó egykori múzeumigazgató/megyei múzeumigazgató, illetve muszáj-hivatalnok, ebben a minőségében kulturális minisztériumi osztályvezető kenyeres pajtásunk és harcostársunk... Vajon arra használná-e mind jobban beszűkülő mozgásterét (egy nyugdíjas esetében a „beszűkülés” törvényszerűen el szokott következni...), ennek ellenére mégiscsak megmaradt, szakmai körökben tudván tudott személyes tekintélyét (melynek a folyamatos és mindig színvonalas etnográfusi munkálkodás lenne a fedezete...), hogy nekikeseredetten protestáljon, dühödten tiltakozzon és „talán hatékony” ellenlépéseket szervezen-irányítson (ha a háttérből, hát onnan), mert az általa felépített Pest Megyei Múzeumi Szervezet módszeres szétverését: a majd' évszázados múltú, egy-egy város polgárainak lokálpatrióta buzgóságából megszületett városi múzeumok/tájmúzeumok „kiállítóhely” minősítését kell tapasztalnia? Vagy csöndes apátiába, önmarcangoló tehetetlenségbe süllyedne, mert arról győznék meg a folyton változó, s mégis változatlan körülmények, hogy a hatalmi politikával körülbástyázott egyes emberi butaság és kollektív korlátoltság ellen végül is hiábavaló, eredménytelen, teljességgel reménytelen a hosszú távú hadakozás? Hisz lehettek bár egykoron részsikerei és nagy-nagy kudarcai, amíg Aczél elvtárs és legfőbb Pest megyei helytartója, Cservenkáné ellen csendesén és taktikusan hadakozott a Pest megyei – elsősorban a szentendrei – múzeumügyben: a „komplex múzeum” eszményéért, az „akkor” logikusnak, korszerűnek, a jövőt szolgálónak állított demagóg érvek manapság olyanok ajkán visszhangoznak, akik amúgy személyes sértésnek szokták tekinteni, ha valaki (mert működteti a memóriáját) rájuk tudja bizonyítani a gondolati rokonságot a szocialista korszak általuk sokszor elátkozott vezetőivel – mi több: a valamikorinál még nagyobb fokú korlátoltságot...

Ennek az emlékező írásnak azonban – szerencsémre/szerencsénkre – nem kell számot vetnie ezzel a – sajnos – napjainkat át- meg átható „tegnapi” örökséggel. Nem kell tehát üzennem atyamesterünknek, Gunda Bélának sem oda, a másik létezésbe, ahol „a mesék hősei és a cselekvő szeretet Apostolai járnak”: sajnos ma már nem lehetünk annyira biztosak benne, hogy „a legmagya-

rabb és legnemzetibb tudományok egyikét nem lehet koporsóba fektetni”. És abban sem lehetünk biztosak, drága Nándi, hogy „eszméid örökségével küzdünk, hogy múzeumaink ne legyenek az örökös nomadizáltatás intézményei”.¹

Hagyjuk azonban a „mit szólnál hozzá, ha *ezt* megérhetted volna” sajnos nagyon aktuális kesergést! Elegendő most arról szólnom, hogy mit jelentett nekem, s még néhányunknak, akik testközelből ismerhettük, Ikvai Nándit. Baráti szeretettel figyeltük pályája alakulását, ahogy ő is figyelte a miénket – az 1950-es, '60-as, '70-es, '80-as években az az emberi példa, mely nap mint nap az értelmes cselekvés, az örökös készenlét hosszú távú értelmét-hasznát erősítette bennünk, s a „nincs megoldhatatlan feladat, csak emberi tehetetlenség” szentencia meggyőződésünkkel szilárdulását segítette nap mint nap újraépülni bennünk.

Ha pedig emlékezem, legelőbb a debreceni egyetemi éveket kell megidézni. Azt a megmagyarázhatatlanul különös alaphelyzetet, hogy bár csak néhány évvel volt idősebb nálam Ikvai (akkor még Iváncsics) Nándi, de mert a mi évfolyamunkkal kezdődött a néprajzos szakképzés Debrecenben, „hivatalosan” tulajdonképp nem is lehetett „idősebb” egy fő szakjai szerint történelem–földrajzos, csupán harmadik szakosként néprajzos „felsőéves”, a pályára készülődés közben – az etnográfussá váláshoz „elengedhetetlenül fontosnak” érzett készségek magamévá lényegítése értelmében – őt tekintetem az igazi, a tanárainnál is „igazibb”, mert könnyebben követhető, azaz a mindennapos jelenségek-események-helyzetek értelmezésében is baráti módon segítőkész „példának”.

Főleg a manuális készségeket (is) feltételező adatgyűjtési technikák főlényes biztonságú kezelésében járt Nándi messze előttünk: „megbízott előadóként” már egyetemistaként a fotólabor használatának műhelytitkaiba ő vezetett be mindannyiunkat. Számomra nem is a „laborálás” módjának (az előhívó és fixáló vegyszerek használatának, az „ott és akkor” legmegfelelőbb papírmínőség kiválasztásának) tanulási folyamata volt az igazán fontos elsajátítandó tudás, hanem a „képben gondolkodás”: a látvány dokumentummá formálása öbenné ösztönösen jelen lévő páratlan képességének figyelgetése. Nándi ugyanis „még nem etnográfus” ifjú amatőr korában (azaz: több önkéntes néprajzi gyűjtői pályázatra) már elkészítette a szülőfalu, Petőháza szinte csak fényképekkel dokumentált „néprajzi kismonográfiáját” – kár, hogy ez az egykori pályamunka máig nem tanulmányozható a szakma egésze számára. Az egyetemista évek alatt pedig a közös gyűjtőutakon (előbb a Zempléni-hegység falvaiban, majd, amikor debreceni muzeológus-gyakornokként, illetve a Hajdú-Bihar megyei Népművelési Tanácsadó munkatársaként a város tágabb környéken „ügyeket intézett” és természetesen gyűjtött, elkísérhettük őt) személyesen is megfigyelhettem: miként talál rá tévedhetetlen biztonsággal az

¹ Gunda Béla: Emlékezés Ikvai Nándorra. In Novák László (szerk.): *Studia Comitatusnia*, 24. *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére*. II. Szentendre, 1994. 519.

eléggé kaotikus összevisszaságban mindannyiunk elé táruló látványban arra az etnográfiai szempontból egyedül érdekes részelemre, amit okvetlenül le kell fényképeznie.

Persze nemcsak fotográfusként fedezte fel és avatta pótolhatatlanul fontos dokumentummá Ikvai Nándi az úgynevezett „etnografikumokat” (azaz: a változó-alakuló valóságnak a múlttól-régmúltól-ősidőkről tanúskodó rész-elemeit – „akkor” meggyőződésünk volt, hogy ezeket kell keresnünk), hamarosan megtapasztalhattuk, hogy ő mutatkozik legszorgalmasabbnak és legeredményesebbnek közülünk az „otthoni” néprajzi gyűjtésekben – s ráadásul nem is a Gunda prof által preferált témákban, hanem olyan „helyi érdekességekben”, melyekre a tanórákon jószerével soha és senki sem hívta fel a figyelmünket. Utólag bevallhatom: valamelyest irigyeltük is őt akkortájt, mert csak neki akadt „otthoni” mentora (Csatkai Endre, a Soproni Múzeum igazgatója, egyben a *Soproni Szemle* szerkesztője), aki „azonnal”, azaz: már zsenge egyetemistaként hozzásegítette unikálisnak tetsző néprajzi észleletei azonnali publikálásához. Vagy kikényszerítette, kikövetelte tőle az azonnali publikálást? – a lényeg a közvetlen tanári kontroll hiányán volt.²

Persze az egyetemi „kötelező penzumként” reá osztott témákban, pl. a mindannyiunk számára „kötelezően ajánlott” zempléni terepmunkán alapuló, Nándi esetében a „földművelő gazdálkodás” témájában (mely gyűjtései, bár döntően az egyetemi évek alatt folytak, dolgozattá formálásuk olykor néhány évvel később, de még így is feltűnően gyorsan történt meg),³ vagy a Gunda prof által az ő számára hosszú távra előírt „földművelés” számos résztemájában⁴ is követhető példát kínált számunkra a „működőképes archaikumok” tévedhetetlen biztonságu megtalálásában, miközben jelen idejű észleletei rögzítését tekintette elsődleges feladatának, tehát lényegileg „változásvizsgálatot” végzett. És hamarosan – ekkor már a Déri Múzeumban dolgozott – arra is gyakorlati példát kínált számomra, amikor elkísérhettem egy formailag régészeti, de csak néprajzi iskolázottsággal jól megoldható „leletmentésre”, hogy

² Pl. Fakata–Fajankó húzás Petőházán. *Soproni Szemle*, XI. (1957) 1–2. sz. 134–136; Pünkösdi királyné Petőházán. *Soproni Szemle*, XII. (1958) 2. sz. 172–175; Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban. *Soproni Szemle*, XIII. (1959) 2. sz. 169–174.

³ Pl. Népi világítás a Zempléni hegyvidéken. *Ethnographia*, LXIX. (1958) 409–423.; Szénamunka és takarmánykészítés a Zempléni hegyvidéken. *Ethnographia*, LXXIII (1962) 26–53.; *Földművelés a Zempléni-hegység középső részén*. (Műveltség és Hagyomány, IX.) Debrecen, 1967.

⁴ Pl. Gabonásverem a Sopron megyei Peresztegen. *Néprajzi Közlemények*, IV. (1959) 80–87.; Terménytartó vermek Berettyószentmártonban. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1958–1959*. Debrecen, 1960. 111–125.; Adatok a járszági csépfarmákhoz. *Műveltség és Hagyomány*, III. Budapest, 1961. 149–158. A téma „kismonográfia” értékű összefoglalása: Földalatti gabonátárolás Magyarországon. *Ethnographia*, LXXVII. (1966) 343–377.

milyen plusz hozadéka lehet egy „mindenes muzeológus” számára, ha nem zárkózik be a saját diszciplínája falai közé, hanem engedi, hogy a szerencsésen megtalált „lelet” jelölje ki történeti következtetései határait.⁵

Ekkor már – a történelem–földrajz–néprajz szakos diploma birtokában –, bár kimondatlanul, de eléggé egyértelműen a „mindenes muzeológus”, egyszersmind „múzeum-teoretikus és irányító” szerepre készült. Olyan értelemben elsősorban, hogy pontosan bemerte magának, s az akkortájt „falumúzeum”-alapítási lázban égő honismereti mozgalomnak, és lázas gyorsasággal aprólékosan, s máig érvényesen meg is fogalmazta egy gyakorlatias kézikönyvben: a muzeológiai szakszerűségnek mi az a kívánatos és emberileg még lehetséges minimuma, mely megkövetelhető, következésképpen rigorózan megkövetelendő bárki amatőrtől, ha múzeumalapításra adja a fejét.⁶

Erre a nyilván áhított-remélt, az ő számára mindenképpen a leginkább testhezálló szerepre való igazi felkészülést a városi és tájmúzeumi funkciójú ceglédi Kossuth Múzeum igazgatása jelentette (1961–1968). Látványosan tudatosította ez alatt a néhány esztendő alatt a helyi közvéleményben egy városi múzeum művelődéstörténeti és közvéleményformáló jelentőségét,⁷ számba sem vehető mennyiségű és igen változatos tematikájú időszak kiállítását, s egy módszertani újításokban igencsak bővelkedő állandó kiállítást rendezett.⁸ És persze tevékeny és hatékony részt vállalt a város közéletében, egyebek mellett azzal is, hogy művelődési (nemcsak muzeológiai!) tárgyú cikkeivel folyamatosan jelen volt a helyi újság lapjain⁹ – kinyilvánítván ezzel a gesztussal, hogy egy mindenes muzeológusnak az *ilyen* jelenlét elemi kötelessége és egyetlen lehetséges létezési formája.

Formailag e városi múzeum példás vezetését jutalmazta az aktuális hatalom azzal, hogy megyei múzeumigazgatóvá „emelte ki” Ikvait. Ami – ugyancsak formailag – a „szakmaiságról” korábban kialakított elképzeléseinek megvalósíthatóságát ígerte, hisz Pest megye, ahol szinte a legtöbb „kismúzeum”/„falumúzeum” létezett (inkább csak vegetált) akkortájt, különösen izgalmas kísérleti terepnek látszott a minimális szakmai követelmények kikény-

⁵ „Közös” leletmentésünk egy késő középkori gabonásverem feltárását jelentette, a régészeti és néprajzi módszerek egyeztetésére azonban egy debreceni, utóbb egy ceglédi középkori vaseszközlelet feldolgozása kínálja a legjobb példát: Néprajzi adatok a debreceni vaseszköz-lelethez. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1960–1961*. Debrecen, 1962. 143–150.; A ceglédi vaseszköz-lelet. *Studia Comitatusnia*, 1. Szentendre, 1972. 135–165.

⁶ Vö.: *Falumúzeum*. Néprajzi útmutató helytörténeti gyűjtőknek. Debrecen, 1961.

⁷ Pl. *Az ötvenéves ceglédi Kossuth Múzeum története és a Kossuth-kultusz*. (Ceglédi Füzetek, 16–17.) Cegléd, 1967. (Társszerző: ifj. Kürti Béla)

⁸ L. *Ceglédi évszázadok*. Kiállításvezető. (Ceglédi Füzetek, 20.) Cegléd, 1972.

⁹ Vö.: Ikvainé Sándor Ildikó: Ikvai Nándor bibliográfiája. In Novák László (szerk.): *Studia Comitatusnia*, 24. *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére*, II. Szentendre, 1994. 543–547.

szerítésére: az enyhén szólva is vegyes színvonalú gyűjtemények „valóságos” múzeumokká formálására. A cél megvalósíthatóságának apró sikereiről személyesen tanúskodhatom, mert ceglédi múzeumigazgatóként magam is tevékeny részese voltam (Nándi e célból kirendelt „jobbkezeként”) több kismúzeum ilyen szándékú rendbetételének. És tanúskodhatom arról is, hogy Nándi pontosan felmérte: e „kismúzeumok” belső rendjének „tűzzel-vassal” való kikényszerítése is, minél vonzóbb látványossággá formálásuk is, s a kollektív vállalkozásokként létrehozott, történeti és néprajzi tematikájú városi és tájmonográfiák sorozata¹⁰ is mind-mind fontos eszköz volt abban a napi harcban, melyet a múzeumi szakágak védelmében és a képzőművészeti szakág (a politika eszközeivel megtámogatott) túlhajtása ellen vívnia kell.

Mely harcban Ikvai Nándi végül is alulmaradt – hiába, hogy a miniszteriumba kerülését – utólag – akár koncepciója és megannyi erőfeszítése jutalmának is minősíthetnénk. Mi, kortársai tudván tudtuk: engedelmesen végrehajtó – azaz aparatszik lelkületű – megyei múzeumigazgatót igényelt az akkori hatalom, nem pedig egy komplex múzeumi szervezetet hatékonyan működtetni képes, s emellett választott szaktudományában is folyamatosan maradandót alkotó önálló szellemet. Akinek ahhoz is volt elegendő energiája, hogy megírja a legmagvasabb tanulmányokat az általa szerkesztett tanulmánykötetekbe monográfiákba¹¹ és a etnográfiai földművelés-kutatásnak is az élvonalában tudott maradni!¹²

Gondolkodom, gondolkodom, és nem tudom eldönteni: a mai körülmények közepette vajon megtalálná-e a helyét-szerepét egy olyan szellem, mint Ikvai Nándi kenyeres pajtásunk volt egykoron?

SZILÁGYI MIKLÓS

¹⁰ Pl. *Börzsöny néprajza*. (Studia Comitatus, 5.) Szentendre, 1977; *Cegléd története*. (Studia Comitatus, 11.) Szentendre, 1982; *Vác története, I-II*. (Studia Comitatus, 13–14.) Szentendre, 1983; *Tápió mente néprajza, I-II*. (Studia Comitatus, 15–16.) Szentendre, 1985.

¹¹ Pl. Az Ipoly menti falvak néprajzi képe. *Studia Comitatus, 5*. Szentendre, 1977. 627–646.; Földművelés az Ipoly és a Börzsöny között. *Studia Comitatus, 5*. Szentendre, 1977. 129–218.; A paraszti gazdálkodás és változásai a Tápió vidékén a XVIII–XX. században. *Studia Comitatus, 15*. Szentendre, 1985. 171–318.

¹² Pl. Pest megyei adatok a tövisborona használatához és készítéséhez. *Studia Comitatus, 2*. Szentendre, 1973. 187–201.; A földművelés jellemzői a Zempléni hegységben. In Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a Zempléni hegyvidékről*. Miskolc, 1981. 25–41.; Tövisborona Észak-Magyarországon és szlovákiai párhuzamai. *Ethnographia, XCII*. 278–297.; A földművelő gazdálkodás építményei és az éghajlati tényezők közötti összefüggések a Kárpát-medencében. In Novák László–Selmecei László (szerk.): *Építészeti az Alföldön*. Nagykőrös, 1989. 173–180.

Rendhagyó emlékezés egy „néprajzos” lelkészre

Molnár Ambrus

Immáron 10 éve, hogy eltávozott közülünk Molnár Ambrus református lelkész-esperes, a Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának egyik alapító tagja és örökös elnöke.¹ Az ő kiváló szervező-készségének és fáradhatatlan buzgalmának köszönhetjük, hogy az 1980-as évektől felendültek a protestáns (elsősorban református) egyházi néprajzi kutatások.²

E kerek évforduló lehetőséget teremt arra, hogy 10 évvel ezelőtti fogadalmunkhoz híven – „Emlékét megőrizzük, vallási néprajzi munkáját... az Ő szellemiségében szeretnénk folytatni.” – áttekintsük 2000 óta elért eredményeinket. Tesszük ezt azért is, mert azt szeretnénk, hogy az Egyházi Néprajzi Szekció tevékenységét és publikációit a néprajzos társadalom szélesebb kör-

ben is megismerje, s a „régí” – mi tagadás, lassan kiöregedő – munkatársakhoz fiatalabb néprajzosok is csatlakoznának.

A Molnár Ambrus vezette Egyházi Néprajzi Szekció ugyanis nemcsak különböző felekezeti lelkészeket, de világi szakkutatókat (köztük pl. Barna Gábort, Bartha Eleket, †Dankó Imrét, Erdélyi Zsuzsannát, Kósa Lászlót, †Kunt Ernőt, †Pusztainé Madar Ilonát, Ujváry Zoltánt, Voigt Vilmost – hogy csak néhány ismert nevet említsek) és elkötelezett értelmiségieket, egyetemi hallgatókat is egyesített a közös cél: a protestáns néphagyományok, a gyülekezettörténet és a paraliturgikus népi vallásosság jelenségeinek feltárása, megőrzése és elemzése érdekében.

A szekció munkájában kezdetektől fogva részt vettek a muzeológusok is, pl. Dankó Imre, a debreceni Déri Múzeum ny. igazgatója. Az '90-es évektől bekapcsolódott munkánkba Felhősné Csíszár Sarolta, a vásárosnaményi Beregi Múzeum igazgatója, Nagy Varga Vera, a ceglédi Kossuth Múzeum muzeológusa, valamint P. Szalay Emőke, a debreceni Déri Múzeum főmunkatársa, aki Molnár Ambrus halála után 9 évig az Egyházi Néprajzi Szekció elnöki

¹ E sorok írójának megemlékezése: *Néprajzi Hírek* 2000. 1–2. sz. 122–123.

² Életéről és munkásságáról bővebben l. „*És emlékezzél meg az egész útról...*”. *Molnár Ambrus pályaképe, egyháznéprajzi munkássága és sápi gyűjtése*. Szerkesztette: Küllös Imola, a szerkesztő munkatársa: Dala Sára. Bibliográfiáját Szigeti Jenő és Terbócs Attila állította össze. A Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Lux, Budapest, 2001.

tisztét is betöltötte. Munkatársunk lett Szacsvey Éva, a Néprajzi Múzeum főmunkatársa is, aki egyébként is Kalotaszegen dolgozva 1996-ban közös kiállításon mutatta be egyházművészeti anyagát Bánffyhunyon a szekció erdélyi gyülekezetekben készített fotóanyagával. Hol velünk, hol külön munkatársi gárdával dolgozott S. Lackovits Emőke, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum főmuzeológusa, aki kiemelkedő jelentőségű tevékenységet fejtett ki a Dunántúli Református Egyház muzeális textilemlékeinek összegyűjtésében és az egyházszerkezeti kérdések kutatásában. Mellettük még számos néprajzkutatót, muzeológust sorolhatnánk, akik az elmúlt évtizedekben előadásaikkal, jelenlétükkel tisztelték meg a DK. Egyházi Néprajzi Szekciójának rendszeres augusztusi összejövetelét. Az ökumenizmus jegyében református munkatársaink között szép számmal voltak és vannak katolikus, görög katolikus témákkal foglalkozók is. Szekciónk munkájában a kezdetektől tevékenykedik Szigeti Jenő adventista lelkész-egyháztörténész professzor, az evangélikus egyházat az utóbbi évtizedben Veres Emese-Gyöngyvér doktorandusz, a katolikus egyházat Dienes Erzsébet nagykőrösi magyartanár és Dénes Zoltán újrírja plébános, a kárpátaljai magyar görög katolikus egyházat Pilipkó Erzsébet néprajzos muzeológus képviseli.

Külön színt és irányt adott a szekció munkájának a református egyházi múzeumok munkatársainak jelenléte. A sárospataki Egyházművészeti Múzeum lelkész-etnográfus igazgatónöje, Pocsainé Eperjesi Eszter (a '90-es évek közepe óta munkatársunk) 2009 augusztusától a leköszönő P. Szalay Emőkétől az elnöki teendőket is átvette.

Fontos eredményként említhetjük, hogy nemcsak a határainkon belüli, de a határon túli lelkészek (az Erdélyi Unitárius Egyházból pl. Adorjáni Károly és †Simén Domokos unitárius, Szász Béla református lelkész, a Kárpátaljai Református Egyházból Nagy Istvánt, a Horvátországi Magyar Református Egyházból Varga Györgyöt és Burgenlandból a Felsőőrön szolgáló Guthi Lászlót emelhetném ki). Nagy örömet jelent számunkra, hogy a 2002-ben megkezdett felvidéki inventáriumi kutatásainkhoz sikerült megnyerni munkatársként Szaszák Malvin lelkésznot is. Ugyancsak a munkánk iránti figyelmet jelenti B. Kovács István muzeológus jelenléte 2002. évi konferenciánkon, aki a Szlovákiai Református Egyház múzeumának létrehozásánál munkálkodik. Jelenleg a fiatal erdélyi kutatók közül Csáki Árpádot és Gazda Enikőt, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum muzeológusait említhetjük, akik a székelyföldi reformátusok levéltári adatokból kibontható egyházfegyelmi, ellenreformációs emlékműanyagát dolgozzák fel. Az egyháziak mellett azonban helybéli értelmiségiek (orvosok, tanárok) és muzeológusok is eredményesen kapcsolódtak be munkánkba. A szekciónak tartós nyugat-európai (skóciai) tudományos kapcsolata is van. Margaret Mackay tanszékvezető egyetemi tanárral (School of Scottish and Celtic Studies, University of Edinburgh) Küllös Imola közvetítése révén 1994-ben alakult ki a szekció kapcsolata, több alkalommal vett részt kárpátaljai és erdélyi terepmunkánkon, és nemegyszer kaptunk tőle

hathatós anyagi és baráti támogatást publikációinkhoz.³ Margaret Mackay 2001-ben a londoni Folklore Societyben sikeres előadással emlékezett meg a modellértékűnek tartott magyar református vallási néprajzi kutatásokról és (egyebek között) Molnár Ambrus és közvetlen munkatársai tevékenységéről.⁴

Molnár Ambrus nyugalmazott hajdúvidéki esperesként 1991 novemberétől 2000. március 10-én bekövetkezett haláláig a mátraházi Református Lelkészség lelkész-igazgatójaként szolgált, ahol számos néprajzi munkamegbeszélésnek, néprajzi, művelődéstörténeti jellegű fotókiállításnak, egyházi és világi témájú konferenciának biztosított helyet. Egyetemi tanárok és néprajzkutatók (Dankó Imre, Küllös Imola, Pócs Éva, Szacsavay Éva, Szigeti Jenő, Voigt Vilmos) bevonásával itt került sor 1991 decemberében arra a szakmai megbeszélésre is, amelyen (a rendszerváltozást követően először) kidolgoztunk egy ajánlást a protestáns teológiákon bevezetendő egyházi/vallási néprajzi képzés tematikájáról.⁵ Bár ezt a közös tantervet az elmúlt évtizedben több hasonló témájú szakmai tanterv követte – egy-egy féléves „vallási néprajzi” „egyházművészeti” kurzus speciális kollégium formájában meghirdetésre is került, pl. az ELTE Folklore Tanszékén, a debreceni KLTE Néprajzi Intézetében és a nagykőrösi tanítóképzőben –, az általunk eltervezett szakképzés a mai napig egyetlen protestáns teológiai karon sem valósult meg.

A Molnár Ambrus születésének 80. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepi szekcióról ugyancsak a mátraházi lelkészségben került sor 2002-ben, ahol neves egyházi és világi személyek méltatták a nyomában szárba szökő és egyre nagyobb területeket lefedő egyházi inventáriumi kutatásokat.⁶

Ez a nagyszabású dokumentációs munka Ambrus bátyánk életének utolsó éveiben, 1995-ben kezdődött, azzal a céllal, hogy számba vegye a trianoni békekötés következtében határokon kívül került református gyülekezetek és templomok ingó és ingatlan javait, tárgyi és szellemi „vagyonát”. E páratlan művelődéstörténeti értékeket feltáró, tudományos igényű, gazdag fotóanyaggal dokumentált leltározás első kárpátaljai köteteinek fáradságos gyűjtőmunkáját még Molnár Ambrus irányította és bonyolította a szekció néhány munkatársával. A vezetésével megkezdett, immáron 18 kötetet eredményező sorozat anyagának összegyűjtése és sajtó alá rendezése P. Szalay Emőke néprajz-

³ Legutóbb a Molnár Ambrussal megkezdett terepmunka eredményeként megjelentetett forráskiadás és monográfia (*Két kárpátaljai parasztproféta szent iratai*. Közreadj.: Küllös Imola és Sándor Ildikó. L'Harmattan, 2009.) angol nyelvű összefoglalásának költségeit finanszírozta.

⁴ M. Mackay: *Folk Religion in a Calvinist Context: Hungarian Models and Examples*. Katherine Briggs Lecture for 2001.

⁵ Megjelent *Vallásnéprajz a teológiákon* címmel két részletben. L. *Magyar Felsőoktatás* II. évf. 1992. november (9. sz. 18. p.) és 1992. december (10. sz. 16. p.).

⁶ A 2002. január 18–20-án megrendezett tudományos emlékülésről l. P. Szalay Emőke beszámolóját: *Néprajzi Hírek* 2002. 1–4. sz. 73–74.

kutató muzeológus vezetésével folytatódott és az OTKA, valamint egyházi és világi szervezetek anyagi támogatásával még ma is tart.⁷

Az Egyházi Néprajzi Szekció tudományos munkáját a szélesebb szakmai közönség számára az 1985-ben megindított Vallási Néprajz című sorozat dokumentálta. (Az első 10. kötet szerkesztője 2000-ig Dankó Imre és Molnár Ambrus közreműködésével Küllös Imola volt.) A 11. kötetet a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézete adta ki, a 12–13–14. kötet különböző szervezetek és pályázatok támogatásával Veres Emese-Gyöngyvér néprajzos doktorandusz szerkesztésében jelent meg.⁸

E korántsem teljes kutatói névsorból és „történeti” visszapillantásból is kitűnik, hogy az Egyházi Néprajzi Szekció az elmúlt 30 évben az „alapító atyák” (Újszászy Kálmán, Szabó Lajos és Molnár Ambrus) által kijelölt úton haladt és kettős feladatot látott el. Egyrészt a vallási/egyházi néprajz hagyományos értelemben vett kutatási területei képezték a munka kiindulópontját, ez azonban – a magyarság tragikus 20. századi történelme miatt – kibővült a kisebbségi sorsban élő református magyar gyülekezetek ingó és ingatlan javainak, szakrális tárgyainak és iratanyagának felmérésével, valamint az anyanyelvet és nemzeti identitást őrző erdélyi és kárpátaljai népi (paraliturgikus) hagyományok, egyházi és világi témájú (kéz)iratok gyűjtésével, elemzésével.

Mi, Molnár Ambrus egykori szekcióbeli munkatársai és barátai régi adósságunkat törlesztjük most, hogy halálának 10. évében kiadunk egy tanulmánykötetet *Hit – Élet – Tudomány* címmel a Vallási Néprajz című sorozat 15. köteteként. (Küllös Imola szerkesztésében, pályázati és egyházi támogatásban reménykedve.) Ezzel is szeretnénk egy „néprajzos” lelkész termékeny életének áldásos emlékét fenntartani és ápolni.

KÜLLÖS IMOLA

Függelék

MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZAK JAVAINAK TÁRA

- I. *Máramaros–Ugocsi Egyházmegye*. Szerkesztette: P. Szalay Emőke–Küllös Imre. Budapest, 1999.
- II. *Beregi Egyházmegye I.* Szerkesztette: Küllös Imre–P. Szalay Emőke. Budapest, 2000.
- III. *Beregi Egyházmegye II.* Szerkesztette: Küllös Imre–P. Szalay Emőke. Budapest, 2001.
- IV. *Ungi Egyházmegye*. Szerkesztette: Küllös Imre–P. Szalay Emőke. Budapest, 2001.

⁷ A kiadott és sajtó alatt lévő kötetek listáját l. a *Függelékben*.

⁸ Felsorolásukat l. a *Függelékben*.

- V. *A Kárpátaljai Református Egyház iparművészeti emlékei*. Szerkesztette: Küllös Imre–P. Szalay Emőke. Budapest, 2002.
- VI. P. Szalay Emőke: *Ónedények a kárpátaljai református gyülekezetekben*. Debrecen 2004.
- VII. *Magyar Református Keresztyén Egyház Szerbia–Montenegro*. Szerkesztette: P. Szalay Emőke. Debrecen, 2005.
- VIII. *Horvátországi, Szlovéniai és Burgenlandi Magyar Református Egyház*. Szerkesztette: P. Szalay Emőke. Debrecen, 2005.
- IX. *Ungi Egyházmegye*. Szerkesztette: P. Szalay Emőke. Debrecen, 2006.
- X. *Zempléni Egyházmegye I.* Szerkesztette: P. Szalay Emőke. Debrecen, 2007.
- XI. *Zempléni Egyházmegye II.* Szerkesztette: P. Szalay Emőke. Debrecen, 2007.
- XII. P. Szalay Emőke: *Iparművészeti emlékek a vajdasági, drávaszögi, szlavóniai, muramelléki és burgenlandi magyar református gyülekezetekben*. Debrecen, 2007.

MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ⁹ JAVAINAK TÁRA

- XIII. P. Szalay Emőke: *Úrihímezéses úrasztali terítők a Beregi, Szabolcsi és Szatmári Egyházmegyében*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerület. Debrecen, 2009.
- XIV. P. Szalay Emőke: *Tiszáninnyi Egyházkerület Zempléni Egyházmegye úrasztali felszerelési tárgyai és keresztelő edényei*. Sajtó alatt.
- XV. *Erdélyi Egyházkerület Erdővidéki Egyházmegye*. Kiadás alatt.
- XVI. *Abaúj–Tornai Egyházmegye I.* Kiadás alatt.
- XVII. *Abaúj–Tornai Egyházmegye II.* Kiadás alatt.
- XVIII. *Abaúj–Tornai Egyházmegye III.* Kiadásra előkészítve.

VALLÁSI NÉPRAJZ

- 11. *Illyés Endre néprajzi tanulmányai*. Szerkesztette: Bartha Elek és P. Szalay Emőke. Debrecen, 2002.
- 12. *Evangelikus múltunk – evangelikus jelenünk*. Szerkesztette: Veres Emese-Gyöngyvér. Budapest, 2005.
- 13. [Tanulmánykötet]. Szerkesztette: Veres Emese-Gyöngyvér. Budapest, 2006.
- 14. *Az unitáriusok öröksége. Simén Domokos emlékére*. Szerkesztette: Veres Emese-Gyöngyvér. Budapest, 2008.

⁹ Mivel 2009. május 22-én Debrecenben az Alkotmányozó Konvent kimondta a magyar református egyházak egységét, így a XIII. kötettől kezdve a sorozat címét megváltoztatták a szerkesztők.

IN MEMORIAM

Erdélyi Péter Zoltán halálára

Erdélyi Péter Zoltán

A hirtelen fellépő betegség és váratlanul bekövetkezett halál Sepsiszentgyörgyön, negyvenegy éves korában, 2009. augusztus 6-án, Urunk színeváltozásakor ragadta el közülünk Erdélyi Péter Zoltán néprajzkutatót. Sepsiszentgyörgyön, iparoscsaládban született 1968-ban. Itt érettségizett 1989-ben. Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte, ahol 1996-ban kapott magyar nyelv és irodalom–néprajz szakos diplomát. Posztgraduális képzés keretében 1996–98 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen finnugrisztikát hallgatott.

Néprajzos állást nem töltött be, mindvégig magyartanárként dolgozott: a háromszéki Szentivánlaborfalván és a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Nagykorúben általános,

Zircen, majd Sepsiszentgyörgyön középiskolában. Néprajzsként elsősorban a moldvai népszokásokkal, a moldvai magyarok identitástudatának változásai-
val foglalkozott. Egyetemi szakdolgozatához a Csíkból Bákó megyébe került Kostelegen a téli medveünnepet tanulmányozta, amit több szempontból próbált megközelíteni. A moldvai románságtól kölcsönzött kulturális elemet a falu magyarsága befogadta, folyamatosan alakítja, helyi sajátosságokkal ruházva fel. E témából publikálta dolgozatait, ugyanakkor Kolozsváron fotókiállításon mutatta be a medveünnep esztétikai jellemzőit, a rítus szimbolikáját (A bundás nagy állat ünnepei. *Művelődés* XLVI. 1994. 2. 46–48.; A vallási identitás formáló szerepe néhány, a néprajzi érdeklődés perifériájára szorult csángó faluban. *Csángó sorskérdések*. Szerk.: Halász Péter. Budapest, 1997. 72–77.). Sepsiszentgyörgyön megvizsgálta, hogy a kopjafa hogyan vált városi környezetben a magyar identitástudat kifejezőjévé.

Gyűjtőútjain készített fényképeiből számos néprajzi fotókiállítást rendezett (*Szívemhez kisgyerek – gyermekfotók*. Kolozsvár, a Kriza János Néprajzi Társaság székháza, 1993; *Téltemetés Erdélyben – a kosteleki szilveszteri medvézés*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1996; *Démonűző avagy engesztelő színháték – a torockói farsangról*. Kolozsvár, Magyar Nemzeti Színház, 1994). Néprajzi felvételeit a budapesti Néprajzi Múzeum fotótá-

ra és a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Adattára őrzik. Felesége, Pilipkó Erzsébet kolléganőnk révén Kárpátaljához, Salánkhoz is kötődött. A salánki húsvéti pászkaszentelésről, betlehemezésről, disznóölésről készült felvételei a Déri Múzeum fotótárában találhatóak. Számára a fotó elsősorban nem illusztrációként szolgált, hanem önálló publikációnak tekintette, mindig nagy igényességgel, esztétikai szempontokat érvényesítve alkotta meg fényképeit. Kívánatos volna rendezni gazdag fotóhagyatékát, s a belőle készült válogatást egy szép néprajzi fotóalbumban megjelentetni.

Amikor a korán elment Erdélyi Péter Zoltántól búcsúzom, meg kell említeni, hogy ő is a fiatal néprajzos végzettségűeknek abba az egyre gyarapodó táborába tartozott, akik az utóbbi két évtizedben nem juthattak néprajzos álláshoz. Szakmai eredményeiket így egyéb kenyérkereső foglalkozásuk mellett, szabadidejükben érték el, de nem lettek hűtlenek a néprajztudományhoz.

Számomra e korai búcsú még fájdalmasabb, ha felidézem az Erdélyi Péter Zoltánnal 1994 májusában közösen megtett moldvai kutatóutunkat, ahol kitűnő helyismeretével segített nekem. Emlékszem a fiatal kolozsvári diákra, akit Moldvában minden kérdés érdekelt, mindenre figyelt, mindent számon tartott. A halála miatti nagy veszteségben vigasztaltak Pilipkó Erzsike sorai: „... arról a közös moldvai útjokról mindig szeretettel és jóérzéssel beszélt.” Moldvai gyűjtésem, tizenöt év múltán, Zoli halálának hetében került nyomdába. Gyűjtőtársam és kalauzom, Erdélyi Péter Zoltán, ha érdemesnek tartja, ezt már csak a magas egekből olvashatja.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Éri István emlékezete (1929–2009)

„Az első két évtizedben e szakmai közösség intenzív együttműködéséhez az intézményi háttérrel az ún. szocializmus időszakának talán legkiemelkedőbb tudományos–kulturális menedzsere, Éri István biztosította: előbb a Veszprém Megyei Múzeumok, illetve a Múzeumi Restaurátori és Módszertani Központ igazgatójaként, utóbb pedig a Központi Múzeumi Igazgatóság igazgató-helyetteseként” – az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága történetéről szólva 2009. november 9-én este írtam ezeket a sorokat. Néhány órával később pedig dermedten olvastam az egyik internetes hírportálon, hogy már csak múlt időben beszélhetünk róla.

Éri István

(Fotó: Wöller István)

November 7-én, 80 esztendőskorában örökre megállt Éri István szíve. Értelmes aktivitással, az értékmentés jegyében telt élete lezárult. Egy olyan korban, amikor a boldoguláshoz megfelelő káderlap, „jó származás” kellett, nem azt nézte, ki honnan jött, hanem azt, mit tud, mit akar letenni az asztalra. Noha az uralkodó ideológia a kézművesség kutatását is a „kispolgári csökevény” jelzővel illette, Éri István nemcsak készséggel helyt adott a kézművesség kutatói tanácskozásainak, hanem fel is karolta törekvéseiket. Nem törődött azzal, hogy a gondolatrendőrség számára olyan „gyanús elemek” vannak közöttük, mint az egykor módos vaskereskedő családból származó Nagybákay Péter, vagy az ugyancsak polgári gyökerű és jogász végzettségű Rózsa Miklós, vagy a ráadásul köztudottan kigazda kötődésű Győriványi Sándor. Éri Istvánnak is köszönhető, hogy e szakmai társaságban soha nem számított az, hogy ki milyen világnézetű és pártállású, hanem csak az, hogy ki-képeségei szerint, ki főállásban, ki szabadidejében, de mindannyian ugyanazért, a kézművesipar múltjának minél teljesebb feltárásáért dolgoznak. Ez a gyökere a Kézművesipar-történeti Munkabizottságot mindmáig jellemző baráti kollegialitásnak.

Kiváló helyzetfelismerő képességének köszönhető, hogy amikor Erdey-Grúz Tibor, az MTA akkori elnöke Szeged után Veszprémben is létrehozta a területi akadémiai bizottságot, a nélkülözhetetlen humaniorák képviselőjében

Éri István javaslatára alakult meg a VEAB Településtörténeti Szakbizottsága, amelynek egyik munkabizottsága a kézművesipar-történészeké lehetett.

S akkor, amikor nem volt szabad nemhogy beszélni, de még tudomást sem venni a határainkon túl élő magyarságról, magától értetődő természetességgel módot teremtett rá, hogy a szimpóziumainkon részt vehessenek a szomszédos országok magyar kutatói. Utóbb, amikor emiatt elismerésre számíthatott volna, nem kérkedett vele, hisz ő csak tette a dolgát.

Határozott elképzelései voltak, s kifogyhatatlan volt az ötletekből. Nyitott volt az újdonságokra. Komoly szerepe volt abban, hogy a számítógép hazai alkalmazása terén első jelentős lépésként 1975–76-ban elkészült a kétkötetes, *A magyar céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere*, ami igen komoly nemzetközi elismerést váltott ki. Amikor 1974-ben a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ élére került, rengeteget tett annak érdekében, hogy itthon is minél szélesebb körben megismerjék és alkalmazzák a legkorszerűbb restauratori módszereket. Elvégre nem elég, hogy a múzeumokban beletárolva-deponálva fekszenek múltunk emlékei, azokat minden alattomos kártevő dacára meg is kell őrizni az utódok számára is!

S ha pedig őrizzük eleink örökségét, miért ne ismerjük és ismertessük meg azt, amink van, ami történelmünk viharai közt megmaradt? Éri István szinte a semmiből, 50 000 forint kölcsönpénzből indította útjára a *Tájak–Korok–Múzeumok* végül több száz kötetnyire gyarapodó füzetsorozatát, s a hozzá kapcsolódó honismereti mozgalmat. A múzeumügy fáradhatatlan munkása volt, méltán ismerték el ez irányú fáradozásait 1995-ben *Móra Ferenc-díjjal*, 2004-ben pedig *Pulszky Ferenc-díjjal*. Lételemét jelentette a szervezés, ügyek felvállalása és a nehézségek legyűrésével sikerre vitele. Megszámlálhatatlan rendezvény és kiadvány fűződik a nevéhez. A rendszerváltás után egyik kezdeményezője volt a múzeumi szakma szervezetének, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület megalapításának, melynek 1996-tól 1998-ig elnöki tisztét is betöltötte. Miután 2001-ben a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület ügyvezető elnöki tisztéről lemondott, energiáját elsősorban fiatalkori munkája, a nagyvázsonyi Kinizsi-várról készülő feldolgozása befejezésének szentelte. Ez sem akadályozta meg, hogy a szakmai közéletben is jelen legyen, portréi, emlékezései, könnyű tollal papírra vetett, színes múltidéző írásai rendszeresen napvilágot láttak a múzeumügy, s a műemlékvédelem különböző lapjaiban. Ezeken átsütött az a derű, amely oly annyira jellemezte.

Éri István mikszáthias történeteiből 2005-ben egy jó merítés közkinccsé vált egy újságírónak, Kaiser Lászlónak köszönhetően. Az *Egy apróhirdetésen vett régész emlékezései* címmel megjelent életinterjújáról ekképp nyilatkozott Éri: „Beszélgetéseink abból az alaphelyzetből indultak ki, hogy mire jutott élete során egy botcsinálta régésznek indult, de aztán – működése határain belül – ide-oda kapkodó ember. Az elmesélt történetekből ki-ki megítélheti, hány irányba indultam el, hányszor kerültem zsákutcába. De ezek a látszóla-

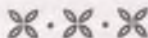
gos »csődök« újból és újból magukban hordoztak másfajta, mondhatni magasabb rendű lehetőségeket, szinte tálcán kínálva azokat.”

2001-ben felkértem Éri Istvánt bevezető gondolatok, emlékezések elmondására a számvetés jegyében megrendezésre került X. Kézművesipar-történeti Szimpóziumon. Mondandóját ezekkel a szavakkal zárta: „A megemlékezés szó egy kicsit szíven ütött. Mert ha mi felolvassnánk a kiadványaink erre az alkalomra megjelent tartalommutatója nyomán azok nevét, akik szerzőként szerepeltek, akkor egy hosszú halotti névsor felsorolása kerekedne belőle! Hajdani munkatársaink egy része már máshonnan szemléli ennek a X. szimpóziumnak az eseményeit. Azt hiszem, az a legméltóbb megemlékezés, ha azt mondjuk – és azt is hisszük –, hogy ők is örülnek, hogy így, de együtt vagyunk...”

Kedves István, immár Te is csatlakoztál a kézművesipar-történészek grémiumának égi asztaltársaságához. Amikor mi, itt maradtak újabb és újabb közös szakmai feladataink érdekében ezután összeülünk, tudjuk, hogy Te, úgy is, mint a Kézművesipar-történeti Munkabizottság örökös tiszteletbeli elnöke, a mi együttlétünk okán együtt örvendezel égi asztaltársaságod többi tagjával.

Emléked őrizzük. Nyugodj békében!

SZULOVSZKY JÁNOS

MINDENFÉLE

Hidegen fújnak a szelek* Dokumentumfilm a Muzsikás együttesről

Karácsony másnapján kezdték el vetíteni a Duna Televízióban azt az ötrészes dokumentumfilmet, amely a méltán világhírű Muzsikás együttest mutatja be. Aki a szombat esténkénti, kivételesen jól időzített bemutatókról lemaradt, a 41. Magyar Filmszemlén is megtekintheti azt – Tóth Péter Pál rendezését szerencsére nem hagyták ki az egyetlen rangos hazai filmfesztivál programjából.

Persze kicsit sem csodálkozhatnánk, ha kihagyták volna. Vagy tíz eszten-deje olyan médiaközöny – esetenként makacs ellenszenv – fogadja az eredeti hangszereken hiteles népzenei játszó, a Kárpát-medence népeinek énekes-táncos hagyományát modern világunkba átmentő együttest, amit sem megérteni, sem elfogadni nem lehet. Talán ezen a már-már beteges idegenkedésen is változtat valamelyest annak a rendezőnek a munkája, akinek legszembetű-nőbb alkotói módszere az elfogulatlanság. Nem a harmincöt (vagy harminc-hét?) éves együttes számára fontos, hogy polgártársaik is elismerjék őket, hanem nekünk, Megasztár-faló magyarországi magyaroknak.

A Muzsikás teszi a dolgát, mint 1973 óta mindig, folyamatosan. Hagyo-mányai szerint azonos színvonalon, meg-megújítva. A zene – a népzene – közösségi szerepét tudatosítva a magát egyre elhagyatottabbnak érző emberi-ségben, a magyar népi hagyomány páratlan gazdagságát tanúsítva ország-világ előtt. Hol az ugyancsak világhírű Takács-vonósnégyessel koncerteznek, hol a holland Woven Handdel. Hol a Dresch Quartettel „szövetkeznek” az értékes, az érdemes szórakoztatás reményében, hol Jandó Jenővel, hol Alexander Balanescuval, az Európa-szerte népszerű zongoraművésszel és hege-dűvirtuózzal. Hol „rendhagyó” énekórákat tartanak, hogy Kodály Zoltán hazá-jában ne maradjon ki teljesen a hat-tizennyolc évesek iskolai oktatásából a népdal, a népzene (legutóbb Szolnokon, Mezőtúron, Győrben, Tihanyban, Gyöngyösön jártak).

Hol Londonban, a Royal Albert Hallban lépnek fel, méghozzá olyan nagy múltú zenei fesztivál keretei között, amelynek száztizenvalahány éves történe-tében népzenei program még soha nem szerepelt. És a Muzsikás meghódítja a Royal Albert Hall igényes-finnyás közönségét is, Joe Boydöt, a modern szó-rakoztató zene elismert szakíróját és menedzserét is. A híres énekes-zenészt, David Eugene Edwardsöt is, akinek a Muzsikástól „kölcsonkért” rabnóta a

* Eredeti megjelenés: *Műsor Újság* – *A Magyar Nemzet* televízió- és rádióműsor mel-léklete 2010. 5. hét. 3. old.

leghíresebb dala. Amikor – Európában legelsőként – a Muzsikásék *Womex-díj*at kaptak, azaz a zenei világ *Oscar*ját vették át, a laudációt Joe Boyd mondta róluk. Idehaza azonban még az egyébként minálunk is körülrajongott Boyd sem segíthetett, a hazai média a Muzsikás *Womex-díj*járól röpké tudósításokban, úgynevezett mínuszos hírekben számolt be, s közben még a jótékonysági koncertjeiket is lemondták. (A nem jótékonysági fellépéseikről pedig úgy írtak elutasító kritikát, hogy az ítéskész – ő maga tanúsítja – a megbírált hangversenyt végig sem hallgatta.) A Takács-vonósnegyessel, a Dresch Quartettel, a Woven Handdel és másokkal való együttműködés, a *Womex-díj*-átadó is szerepel a *Muzsikás történet* című ötrészes filmben.

Tóth Péter Pál munkájának nézője a Muzsikás által tartott rendhagyó énekórák mikéntjéről is fogalmat alkothat, a „mellékszövegekről” nem. Az együttes több mint három évtizedes történetének válságos időszakairól sem. Azok az ötven-hatvan éves férfiak, akik ezt a tiszteletre méltó sorozatot tető alá hozták, a Muzsikás együttes tagjai, Éri Péter, Hamar Dániel, Porteleki László, Sipos Mihály, meg a pályatársaik, barátaik, Sebő Ferenc, Halmos Béla, Kása Béla, valamint a velük nagyjából egyidős rendező – pedig bizonyára tisztában vannak vele, hogy manapság csak botránykrónikákkal lehet igazán felhívni a figyelmet a produkciókra is, az előadóművészekre is, de a magánszemélyekre is –, nem cirkusztörténet közreadására szövetkeztek, hanem annak a hazai kulturális életben 1973 óta jelen levő társaságnak a bemutatására, amelynek eredeti vállalása, a Kárpát-medencében élő népek népzenei és néptáncgyományának a lehető legszélesebb körben való népszerűsítése eleve kizárja, hogy csúf balhékkal piszkítsák be a „tisztá forrást”, ahonnan évtizedek óta merítenek. Valószínűleg éppen ez a következetes magatartás riasztja el ettől a magyarság javát szolgáló együtttestől a hűhóra éhes médiát, amit mind a négy Muzsikás-muzsikás a személyi zrík, a különválási grimbuszok kitárgyalásával kapcsolatban tanúsít. Ha nincs perpatvar és acsarkodás, nincs rokonszenv és szimpátiatüntetés sem, általában így működik minálunk a média.

Kivéve Tóth Péter Pál filmjét, amelyben, természetesen, senki sem akarja „átugorni” a Muzsikás keserves korszakait. Szó esik a filmben ifj. Csoóri Sándornak az együttesből való kiválásáról is, Sebestyén Márta szólóénekesi önállósodásáról is. A Muzsikás azon tagjai, akik együtt indultak ifj. Csoóri Sándorral, és hosszú éveken át együtt dolgoztak Sebestyén Mártával, az elismerés hangján, józan szeretettel emlékeznek a közös időkre, megértéssel azokra a fordulópontokra, ahol útjaik elváltak. Hogy sem ifj. Csoóri Sándor, sem Sebestyén Márta nem mondta el a Dunatáj és a Palantír Film Alapítvány támogatásával készült produkcióban a közös múltról és a különválásról a maga változatát, nem a filmesek hibája, de nem is a néző vesztesége. Annyi mindenről lehet és kell ebben az összeállításban beszélni, közérthetően, alkalmas zenei illusztrációval, hogy az embernek eszébe sem jut a félreértésekről, a viszályokról szóló többszólamú beszámolókat hiányolni.

Fotó: Fehér Sándor

Hogy mi mindenről esik szó a *Muzsikás történet* című filmben, felsorolni még címszavakban is lehetetlen. De talán nem is érdemes, hiszen ebből a jól dokumentált riportsorozatból ki-ki szellemi irányultsága szerint válogathatja ki a számára legfontosabb információt. Számomra a kor- és kultúrtörténeti beszámolók hatottak a legizgalmasabbaknak. Ahogyan ezek a velem nagyjából egykorú öregfiúk felidéznek azt a látszólag szabad világot, ahol eredeti népzene hallani sehol nem lehetett, amikor Erdélyben az idegennek – és aki Magyarországról érkezett, a törvények szerint idegennek számított – sem énekelni, sem táncolni nem szabadott, és ahol a nyilvánosság elé kerülő dalok szövegét cenzúrabizottság ellenőrizte. (Hamar Dániel elbeszéli, milyen kockázatos volt a bizottság elé állni még az 1980-as években is. *Hidegen fűjnek a szelek, azok nem jót jelentenek...; Szilaj csikó nem eladó, nem is zsandár alá való. Mert ha arra zsandár ülne, még a madár is rab lenne.* Ezeknek az „át-hallásos” szövegeknek azonban, hogy, hogy nem, megkegyelmeztek a cenzorok – meséli. – „Csak” a Kodály Zoltántól vett idézet nyomtatásban való megjelentetését tiltották: „Az idegen szép, mondta a zsidó, és egy esztendő múlva leomlott Jeruzsálem.”)

Bizonyára megértik kedves olvasóim, hogy miért éppen a korfestő visszaemlékezések kötik le e sorok írójának a figyelmét. Mert ezek ismeretében

mérhetem fel igazán, milyen heroikus munkát végzett itt 1973-tól a Muzsikás és a többi népzenei repertoárral jelentkező „banda”. És nem is csak azért, hogy az ő leckéik nyomán végre ki tudtuk dúdolni magunkból a keserveinket a „Bújj ki bánat a szívből!”-féle dalok segítségével, de anyanyelvünk eleve-nen élő szépségét, zenei hagyományaink gazdagságát, őseinktől készen kapott mozgáskultúránk erejét is felfedeztük általuk. Kisvártatva pedig már nemzeti azonosságtudatunkról is gondolkodni tudtunk.

LŐCSEI GABRIELLA

Rövid hírek, tudósítások

KODÁLYRÓL ÉS A KODÁLY-MÓDSZERRŐL. Kodály 125. A *Néprajzi Látóhatár* (2008. 1. sz.) Kodály Zoltán születésének 125. évfordulója (2007) alkalmából az alábbi tanulmányokat közölte. Lázár Katalin: A népi játék lehetséges szerepe a zenei oktatásban; Domokos Mária: Petrás Incze János moldvai magyar folklórgyűjtése; Kálmán Péter: Vokális és hangszeres népzene a Hajdúságban; Szabó Attila: Adatok a felső-maros-menti hangszeres magyar népzenehez – Csiszár Aladár dallamanyagának és játéktípusának vizsgálata; Heit Lóránd Levente: Rövid antológia Szászcsávásról és a csávási zenészekről. • **Gryllus Dániel a Kodály-módszerről.** Idézet egy, a Kaláka Együttes vezetőjével készített interjúból (K. Tóth László. *Magyar Nemzet* 2009. júl. 11. 33. old.): „Már kiskoromban körülvett a zene, nálunk gyakorta felcsendült valamilyen muzsika. Nagyapa csellista volt, s egy házban laktunk vele, így a házi muzsika légkörében nőttem fel. Barátaival vonósnégyeseket is játszottak. Édesanyám három évig járt zongoraszakon a Zeneakadémiára, s szüleim a Lutheránia kórusban énekeltek, ahová később mi is jártunk. Ilyen előélet után talán nem csoda, hogy ének-zenei általános iskolába jártam, ahol a Kodály-módszert alkalmazták a zeneoktatásban. S ez adja azt a zenei anyanyelvet, amelyet használunk, s amely közös bennünk, mert mi, kalákások mind a négyen odajártunk.” • **Szokolay Sándor Kodályról.** A *Kossuth-díjas* zeneszerző egy interjúbán az alábbiakat mondta Kodályról: „Életem legnagyobb emberi, erkölcsi s művészi példaképe Kodály Zoltán. Pedagógiája, élete, személyes példája olyan szegletkő, melyre generációk általános, univerzális nevelését építhetnénk. Feltételes módban, sajnos, vagy talán már úgy sem. Napjainkban egyre inkább szembesülnünk kell a riasztó jelenséggel, hogy az oktatáspolitikai csaknem zene nélkül képzelet el az ifjúság nevelését. A 21. század hajnalán bekövetkezett egy újabb gyalázat: Kodály neve nem szerepelt a Nemzeti alaptanterv zenei nevelésről szóló fejezetében. Megkockáztatom a kijelentést, hogy nem csak a zenei nevelést kellett volna nevével fémjelezni...” (Kő András: Megmarkolt kereszt. Szokolay Sándor Szent István mosolyáról, az elhagyott Kodályról és magyarságtudatunkról. *Magyar Nemzet* 2009. aug. 15. 23–24. old.). • **A japánok és a Kodály-módszer.** „Zenei tehetségnek bizonyult az a 14 éves tapolcai fiú, akit magatartási problémák miatt írtak be a japánok által alapított keszthelyi Életfa Általános és Alapfokú Művészetoktatási Iskolába. A Kodály-módszert is alkalmazó intézmény

közben épületének egy részét szállodaként működteti, hogy pótolja a kieső állami támogatást.” (Részletesebben lásd Győr Ágnes: Japánok ápolják a magyar kultúrát. *Magyar Nemzet* 2009. máj. 22. 17. old.) • **Kodály-módszer a portugál iskolákban.** Teret nyerhet a Kodály-féle zenetanítási módszer azokban a portugál általános iskolákban, ahol heti háromra növelik az énekórák számát. Nagy az érdeklődés a 2009. július 3-án kezdődött és 11-ig tartó Kodály-szeminárium iránt Estorilban, a Portugál Zenei Múzeumban, ahol a régió, a múzeum és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem szándéknyilatkozatot ír alá egy helyi Kodály-intézet létesítéséről. (MTI) • **Kodály volt országa.** *Kodály országának vége?* Ezzel a címmel fogalmazott meg nyílt levelet a Hangszer és Zene Online zenei magazin szerkesztősége, amellyel a magyar zeneiskolai rendszer értékeire akarják felhívni a társadalom figyelmét. A kérdésnek a jövő évi költségvetés tervezésekor felvetődött pénzelvonás ad aktualitást. A levél nyomán induló, *Kodály országa* elnevezésű mozgalom célja, hogy bebizonyítsa, a zeneiskolai oktatás minden szempontból hasznot termel Magyarországnak. A kezdeményezés támogatói között van Becze Gábor, Csengery Adrienne, Dés László, Gulyás Dénes, Kocsis Zoltán és Sipos Mihály is. (*Népszabadság* 2009. nov. 24. 9. old.) • **Egy zeneművész halála.** Elhunyt Lantos Rezsőné Osváth Edit zenetanár, karnagy, a Kodály-szellemben fogant zenetanítási módszer külföldön is ismert egyénisége. A sok hazai és nemzetközi sikert elért KISZ Központi Művészegyüttesnek több mint két évtizeden át volt másodkarnagya. Férje, Lantos Rezső időnkénti távollétében a vegyes karral és a női karral kiemelkedő rangú, európai kórusversenyek sokaságáról tért haza első díjjal. Férje 1977-ben bekövetkezett halála után, 1980-ig vezetett kórust, majd a bostoni Kodály Intézetben tevékenykedett és a torontói Royal Conservatorium of Musicban oktatott zenetanárokat a Kodály-módszer alkalmazására. 2000-ben *Pro Cultura Hungarica* kitüntetést kapott. 2009. július 18-án, 81 éves korában, autóbalesetben halt meg Magyarországon. (MTI)

UJVÁRY ZOLTÁN: MAGYAR FOLKLÓRTÖRTÉNET I–II. Az első kötetben a 19. század magyar folklórtörténetéről, a folklór iránti érdeklődés megindulásáról, a jelentősebb eredményekről, a néphagyomány ügyeit felvállaló írók, költők, tudósok tevékenységéről törekedtem áttekintést nyújtani. Az 1782-es felhívás után kezdetben lassan, majd a századforduló táján egyre több folklór jellegű munka, kisebb-nagyobb írás látott napvilágot. A szabadságharc előtti évtizedekben sorra jelennek meg olyan kötetek, melyek a magyar folklórtudományak napjainkig fontos munkái. Ennek az időszaknak kiemelkedő eredménye Dugonics András proverbiumgyűjteménye, Gaal György népmesegyűjteménye, Majláth János, Mednyánszky Alajos mondakötete és a háromkötetes népdalgyűjtemény Erdélyi János gondozásában. A történelmi megtorpanás után az 1860-as évektől szinte megújult az érdeklődés a magyar néphagyomány, a folklór műfajai iránt. Egymást követték a gyűjteményes kötetek, tudós kutatói eredmények. A vállalkozásban részt vettek a társadalom széles körének képviselői, írók, lelkészek, köztisztviselők, szerkesztők, az akadémia tagjai stb. A tudománytörténeti áttekintéshez ebben a [II.] kötetben szemelvényeket közlök azokból a publikációkból, amelyek ma már nehezen hozzáférhetőek, többnyire csak országos könyvtárakban találhatóak meg. A példakkal mindazokra a témakörökre igyekszem ráirányítani a figyelmet, amelyek a 19. század kutatóit foglalkoztatták. (Ujváry Zoltán: Előszó. II. kötet) • Az I. kötetről az *Ethnicában* (2008. 2. sz. 74–75. old.) Berek Sándor, a *Magyar Nemzetben* (2008. ápr. 5. 35. old.) pedig Péter László tollából olvashatunk re-

cenziót. • A két kötetet együtt ismertető Kríza Ildikó írásában (Ethnographia 2009. 1. sz. 131–134. old.) a 134. oldalon – egyebek mellett – az alábbiak szerepelnek: „Két vaskos kötetben, több mint ezer oldalon közzétett változatos folklórányag segítségével Uváry bizonyítja, hogy milyen széles körű érdeklődéssel fordultak elődeink a néphagyományhoz. A néprajz iránt érdeklődők, a néprajz szakos egyetemisták, a tudomány művelői alapvető kézikönyvvel gazdagodtak.” (Magyar Néprajzi Könyvtár, Debreceni Egyetem MTA Néprajzi Kutatócsoport, Debrecen, I. 2007. 570 old., II. 2008. 484 old.)

AZ EGZOTIKUM – TANULMÁNYOK. Mikor beszélhetünk egzotikus vonásról? Mi a kapcsolat az etnográfiai tudás és az etnográfiai tudományos kompetencia kialakulása, valamint az utazások összetett sokféle hagyománya között? Mi a szerepe az irodalomnak és a sajtónak a turizmus egzotikumának létrejöttében, alakulásában? Hogyan jönnek létre a médiatársadalom különféle virtuális tereiben az egzotikum szigetei? Ezekre és még sok más kérdésre adnak választ az egyes tanulmányokban leírtak, melyek az egzotikum felé fordulással közelítenek a kérdéshez. A kötet a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, a Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék és a Néprajzi Múzeum által 2006 szeptemberében Szegeden megrendezett *Egzotikum – egy „tudományos” és „laikus” koncepció alakváltozatai* című konferenciához kapcsolódó tanulmányokat tartalmazza. (Szerk.: Fejős Zoltán–Pusztai Bertalan. Tabula könyvek 9. Néprajzi Múzeum–Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Bp.–Szeged, 2008. 254 old.)

25 ÉVES A MAGYAR FÖLDRAJZI MÚZEUM. E címmel látott napvilágot egy tanulmánykötet 2008-ban Érden, amelynek szerkesztője, Lendvai Timár Edit az alábbi szavakkal ajánlja a könyvet az érdeklődők figyelmébe. „Negyed évszázad telt el a múzeum alapítása óta. Ebből az alkalomból egy összefoglaló jellegű kötetben szeretnénk számot adni munkánkról, mely ezt az országos gyűjtőkörű, Érd városa által fenntartott szakmúzeumot és a falai között zajló munkát több szempontból mutatja be. A jubileumi kötet az intézményt létrehozó geográfusra, Balázs Dénesre emlékező fejezettel kezdődik, és az alapító »Élő Múzeum« gondolatának aktualizálásával fejeződik be. Mindez keretet ad a könyvnek, hangsúlyozva Balázs Dénes munkásságának és szemléletének máig ható fontosságát. Az olvasó képet kap a múzeum alapításának körülményeiről, kiállításainkról, 25 év változatos szakmai programjairól, a könyvtár és a gyűjtemény sajátosságairól, városunkra vonatkozó kutatásainkról. Érdekesek lehetnek hagyatékok, tárgyak, muzeális értékű relikviák Érdre kerülésének sokszor filmben illő, vagy éppen a véletlenül múló történetei. Vendégkönyvi bejegyzések és humoros vagy tanulságos múzeumi anekdoták teszik még színesebbé kiadványunkat. A könyvben nem csupán munkatársaink írásai kapnak helyet, hanem társintézmények dolgozói, szakértők, visszaemlékezők sorai is megjelennek. A kötet célja, hogy a múzeumot, és annak szakmai tevékenységét a tényeken túl emberközelibb módon mutassa be, a múlt történésein keresztül, abból tanulva adjon képet fejlesztési elképzeléseinkről, terveinkről.”

TANULMÁNYKÖTET VÁMBÉRY ÁRMINRÓL. 2007. szeptember 28–29-én már ötödjére találkoztak egymással azok a kutatók, akiket Vámbéry örökségének tisztelete tart össze. Jelen voltak a Vámbéry Tudományos Kollégium tagjai, valamint

több új, körünkben még meg nem jelent előadó is. Konferenciánk egyik eredménye az, hogy sikerült változatos tudományterületek képviselőit a szó szoros értelmében egy asztalhoz ültetnünk, s biztosan állíthatom, tanulunk egymástól. (*A becsvágy ígézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Összeáll.: Dobrovits Mihály. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2008. 344 old.*)

CSÁNGÓFÖLDTŐL AZ ŐRVIDÉKIG. *Mihály Zoltán fotóművész és Csontos János író Kárpát koszorú Csángóföldtől Őrvidékig címmel könyvet adott ki 2008-ban. Az expresszív képek és a lényegre törő magyarázó szövegek érzékletesen mutatják be a Kárpát-medencében élő magyarság sorsát.*

BÁTI ANIKÓ: RÉGI ÉS ÚJ ELEMELK A CSERÉPFALUI KONYHÁBAN. A Magyar Néprajzi Társaság fiatal kutatók legjobb írásainak közreadására indított, Néprajzi Értekezések című új sorozatában elsőként Bati Anikó doktori disszertációjának átdolgozott változatát adja közre. A kötet a táplálkozáskultúra egészét, az ételek, az étkezési szokások terén az elmúlt ötven évben bekövetkezett változásokat vizsgálja. Az összehasonlító elemzés során három generáció, a mai idősök, az ő középkorú gyermekeik és unokáik korosztályának konyháit összevetve láthatjuk az életmódbeli, a mentalitásbeli eltéréseket. Megismerhetjük az újításokat, illetve, hogy mely elemeit hagyják el az étrendnek. A leírások és elemzések mellett hangsúlyt kapnak az interjúkból vett idézetek, illetve a szerző résztvevő megfigyelőként szerzett személyes tapasztalatai is. Ezek révén mind többet tudhatunk meg a háztartásszervezés, a főzés összetett tudományáról, a főzni tanulás nehézségeiről és örömeiről. A cserépfalui táplálkozáskultúra megismerése pedig közelebb visz minket ahhoz, hogy végül jobban megértsük a mai faluban zajló változási folyamatokat. (Néprajzi Értekezések 1. Szerk.: Bereczki Ibolya. Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 2008. 290 old. + képmellékletek)

FAZEKASOK. 2008. január 13-án, 84 éves korában elhunyt Fazekas István fazekas, A Népművészet Mestere, temetése 31-én volt a hajdúszoboszlói Köztemetőben. A jeles nádudvari mesterről a Rálátásban (2008. 1. sz. 42–45. old.) és az Ethnicában (2008. 2. sz. 44–48. old.) Dankó Imre emlékezett meg. • A sárközi fazekasság legjelentősebb képviselőinek kerámiáit mutatja be 2009-től állandó kiállításán a szekszárdi Babits Mihály Emlékház. A költő szülőházának pincéjében kialakított kiállítóteremben tizenegy alkotó munkáit láthatja a közönség. • A nagymarosi Pince Galériában A magyar bor fazekasszemmel címmel 2009. augusztus 22-én nyílt meg Gy. Kamarás Kata népi iparművész tárlata. Megnyitotta: Schäffer Erzsébet író, újságíró.

BENEDEK CSABA–KÜRTÖSSY PÉTER: IDA NÉNI MAGÁN MŰZEUMA. A szerzők könyvükben a Torockói-medence szűk völgyében található egyik magyar lakta településnek, Torockónak egyik magánmúzeumát mutatják be. A kiállított tárgyi emlékeken keresztül ismerkedhetünk meg a település történelmével és kultúrájával. Az egykori bányaváros életformája teljesen elütött környezetétől. A bányák kimerüléséig (a 19. század második feléig) jelentős vastermelés és vasfeldolgozás hosszú évszázadokig meghatározta a torockói ember életmódját, s kiemelte a környező jobbágyfalvak sorából, a modern vasipar megjelenéséig a torockóiak látták el egész Erdélyt, mégpedig a legkiválóbb minőségű vassal. A bányász munka kényszerű felhagyása következtében beszűkülő anyagi lehetőségek, valamint a torockóiak konzerva-

tivizmusa és hagyománytisztelete konzerválta a faluképet, így egy egységes, polgári ízlést tükröző település tárul ma szemünk elé. Erre a polgári (iparos és árus) életformára és igényekre való törekvés egy sajátos kifejeződése az is, hogy a hivatalosan működő néprajzi múzeum mellett két magánmúzeum is várja az idelátogatókat. Ida néni kizárólag a családtól örökölt és megőrzött, valamint a saját maga által készített tárgyakat állította ki, emléket állítva ezzel úgy őseinek, mint szülőfalujának. Ez a múzeum azonban nem csak szokványos kiállítóhely: a kiállítás szerves részét képező viseleteket Ida néni szívesen adja kölcsön a helyi fiataloknak konfirmációra, eljegyzésekre és esküvőkre, ezzel is segítve a torockói hagyomány továbbélését. (Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen, 2008. 54 old.)

A LIBELLI TRANSSILVANICI ÚJABB KÖTETEI. A fenti címet viselő, Bárh János és Bárh Dániel által szerkesztett, Kecskeméten megjelenő sorozat 2008-ban az alábbi három művel gazdagodott. Bárh Dániel: *Exorcizmus és erotika – Egy XVIII. századi székelyföldi ördögűzés szokatlan körülményei (3. köt.); Bárh János: Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén (4. köt.); Kerekes Ibolya: A csíki cserge (5. köt.).*

EGY PALÓC PÁSZTOR ÖRÖKÉGE. Egy nógrádi faragópásztor, Gyurkó Pál alkotásainak teljes kollekciónak adja közre látványos, gazdag képanyaggal illusztrált, fenti című könyvében (Palóc Múzeum, Balassagyarmat, 2007. 94 old.) Lengyel Ágnes. • A kötetet a *Honismeret*-ben (2008. 3. sz. 94–95. old.) Selmeczi Kovács Attila ismertette.

JUNG KÁROLY: SOKARCÚ NÉPHAGYOMÁNY – TOVÁBBI MAGYAR ÉS EGYBEVETŐ MAGYAR FOLKLORISZTIKAI TANULMÁNYOK (FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK, 2008). Jung Károly folklorisztikai és összehasonlító folklorisztikai tanulmányai a népi kultúra eddig ismeretlen vagy csak részben feltárt dokumentumait, adatait és tényeit közelítik meg. Valójában megértéseméleti, ha úgy tetszik, hermeneutikai tanulmányok ezek. Jung Károly népi, részben irodalmi kultúrába tartozó irodalmi és nem irodalmi szövegeket, feljegyzéseket, emlékeket elemez, mégpedig elsősorban a megértés és csak másodsorban az adatközlés szándékával. Eközben egyformán figyel mind a szakirodalmi, történeti és filológiai, mind az elméleti, folklor- és komparatisztikai szövegekre, belőlük bőven idéz, és rájuk mindig pontosan hivatkozik. Ennek köszönhetően a népi kultúrába tartozó, onnan származó, vagy oda át- és esetleg visszakerült szövegek rejtett dimenzióit, elsődleges és másodlagos jelentéseit, vonatkozásait tárhatja fel. Bizonyítván, hogy a folklorisztikai adatok közlése természetesen nélkülözhetetlen, bár csupán az első lépés a népi kultúra jelenségvilágának megismerése felé. Az adatokon és szövegeken nem csak a besorolás, a katalógizálás, a contextualizálás műveleteit kell elvégezni, el kell végezni a megértés műveleteit is. A megértés elsórángúan nyelvi műveletei rendkívüli szakirodalmi tájékozottságot feltételeznek, ezzel együtt a szövegek és a jelenségek iránti „megértő” fogékonyságot és érzékenységet is. Más szóval, Jung Károlyt, a néprajztudomány jeles művelőjét, tárgyához, a folklorisztika jelenségvilágához, a kivételesen gazdag szakmai felkészültségén kívül jól felismerhető szenvedély is fűzi. A megismerés, a feltárás, a megértés tudós szenvedélye. (Bányai János)

DEÁKY ZITA (SZERK.): ERDÉLY ORVOSI SZEMMEL A 18–19. SZÁZADBAN. E címmel és *Történeti-néprajzi források* alcímmel jelent meg A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 11. kötete. (Györffy István Néprajzi Egyesület, Bp., 2008. 270 old.)

FEDINEC CSILLA (SZERK.): ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK A MAGYARSÁG-KUTATÁSBAN. 1997-ben jött létre a *Domus Hungarica Scientiarum et Artium* ösztöndíjrendszer, amely az Oktatási Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia közös vállalkozásaként a jelenlegi magyar országhatáron túl élő magyar kutatóknak, valamint a más nemzetekhez tartozó, de magyar témájú kutatásokkal foglalkozó szakembereknek biztosít feltételeket a magyarországi kutatómunkához. Ez az ösztöndíjprogram hatékonyan segíti a magyar–magyar tudománypolitikai együttműködést és gyakorlati tudományművelést. A rendszerváltozás és az Európai Unió által adott új történelmi kihívások arra ösztönzik a magyar tudományosságot, hogy a korszerű nemzettudomány eszközeivel világítsa meg identitásának sajátosságait, mérje föl adottságait és lehetőségeit, hosszú távra biztosítsa helyét Európa népei között. A magyar nemzeti identitás rendkívül összetett. Teljes ismeretet csak az egymástól sok vonatkozásban különböző identitások összessége adhat. A magyar nemzeti identitásnak minden magyar identitás szerves részét képezi. Kötetünk a határon túli magyar identitások sokszínű képéből, problémáiból ad ízelítőt. A határon túli magyar tudományosság alkotói az utóbbi évtizedben több mint kétezer ösztöndíjas hónapot töltöttek kutatással Magyarországon a *Domus Hungarica* vendégeként. Közülük azokat kértük ebben a kötetben való szereplésre, akiknek tudományos témája a jelenkori magyar önismeret és önazonosság kérdésköréhez közvetlenül kapcsolódik. (Magyar Tudományos Akadémia–Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Bp., 2008. 314 old.)

SZŐCS LAJOS (1938–2008). 2008-ban meghalt Szőcs Lajos korondi tanító. Négy évtizedes oktató-nevelő munkája mellett szervezte a székelyföldi település kulturális életét, illetve helytörténeti és néprajzi gyűjtéssel és kutatással is foglalkozott. Életét és munkásságát részletesebben Laczkóné Szabó Klára és Kállainé Vereb Mária írásából (*Honismeret* 2008. 5. sz. 75. old.) ismerhetjük meg.

LISZKA JÓZSEF KÖNYVEI. És az ige testté lön...: ez a kis könyvecske odafigyelést, időt igényel – úgy mint azok a kis szentképek, amelyeknek reprodukcióján mélyülhet el most az olvasó. Az imakönyvek lapjai között megbúvó, a szekrényajtóra vagy ládafedélre ragasztott kis szentkép emlékeztette valamire tulajdonosát: szülőre, egy kedves barátira, lelkipásztorra, egy zarándoklatra, a hit fontosságára. Legyen emlék ez a könyv is a maga harminchárom kis szentképével. Emlékeztessen a Megváltó születésére, harminchárom évére! • Tündérrózsa (Csallóközi mondák és anekdoták): a Csallóköz hagyományos monda- és anekdotaanyagát meglehetősen hézagosan ismerjük. Elődeink figyelmét valahogyan elkerülték annak idején ezek a folklórműfajok, így aztán manapság különféle régi, eldugott publikációkból, adattárak mélyéből lehet valamit összesöprogetni belőlük. No és persze (mert ezt sosem késő!) megkísérelni a még ma élő színhagyományt felgyűjteni. Jelen összeállításunk a térség monda- és anekdotakincséből kínál egy szerény válogatást, azzal a nem is titkolt céllal, hogy egyrészt megmutassa az itt lakóknak azt, hogy eleik a „hosszú téli esteken” mivel szórakoztatták egymást, másrészt pedig, hogy a kutatóknak kedvet csináljon megpró-

bálkozni a Csallóköz mai prózai népköltészetének a feltárásával. (Mindkettő: Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2008)

DVD-K ERDÉLYI ZSUZSANNÁRÓL. Tari János rendező-operatőr és munkatársai két DVD-t készítettek és adtak ki Erdélyi Zsuzsannáról „*Majd az idő kipörgeti...*” címmel. Az egyik a vele készült beszélgetéseket tartalmazza (beszélgetőtársak: Kovács Emese, Lovász Irén, Tari János), a másik egy összeállítás a jeles néprajzkutató és férje, Dobozy Elemér 1956 és 1990 között készített amatőr filmfelvételeiből. (Néprajzi Múzeum, Bp., 2008)

KÖNYVEK A NÉPI ÉPÍTÉSZETRŐL. Az utóbbi időszakban az alábbi három népi építészeti könyvről szereztünk tudomást. *Sabján Tibor: Kenyérsütő kemencék (Terc Kiadó, 2008); Lantos Miklós: Fából, kőből, sárból – A Dél-Dunántúl népi építészeti öröksége (Pro Pannonia, 2009); Krizsán András–Somogyi Győző: A Balatonfelvidék tájba simuló népi építészete (CSER Kiadó Kft., 2009).*

MAKÓ NÉPRAJZA. A *Makói monográfia* 3. köteteként 2008-ban, a szerkesztő, Tóth Ferenc 80. születésnapja tiszteletére megjelent a *Makó néprajza*, amelynek a Makó Város Önkormányzata Képviselő-testülete és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya által szervezett szakmai bemutatója május 30-án volt az alföldi településen. Közreműködött: Barna Gábor, Szilágyi Miklós és Bárh János.

KESZEG VILMOS: ALFABETIZÁCIÓ, ÍRÁSSZOKÁSOK, POPULÁRIS ÍRÁSBELISÉG – EGYETEMI JEGYZET. (KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG–BABEŞ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM, KOLOZSVÁR, 2008. 496 OLD.). Részlet a szerző ajánlásából: „Alulírott figyelme az 1980-as évektől, egy alapkutatás kapcsán irányult rá a populáris írásbeliségre. Az azóta eltelt évtizedek során ez az érdeklődése nem szűnt meg és nem merült ki. Több alkalommal közölt a témát érintő cikket és tanulmányt, diákok kutatását irányította, kiállítás és konferenciát szervezett, speciális kollégiumot vezetett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékén. Most már elérkezettnek látta az időt, hogy eredményeit másokkal is megossza, töprengés tárgyává tegye. Az Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség egyetemi jegyzet megírását több meggyőződés és szándék motiválta. Ezek közül a szerző a következőket emeli ki. 1. Immár időszerűnek tűnik azoknak a kulturális tényezőknek és intézményeknek (oktatás, alfabetizáció, könyvnyomtatás, egyház és vallásosság, média, kommunikációs technológiák) az áttekintése, amelyek évszázadok óta a szájhagyomány és a tágabb populáris (népi) kultúra kontextusát képezik. 2. Időszerű a populáris (népi) kultúra azon területeinek számbavétele, ahol az írás dominánsan vagy alternatív, esetleg fakultatív módon jelen van. 3. Szükséges áttekinteni azokat a társadalmi szerepeket, amelyek minden társadalomban az írás használata, vagy pedig az írás szórványos igénybevétele által alakulnak ki. 4. Szükséges áttekinteni azokat a kulturális mentalitásokat, attitűdöket és habitusokat, amelyek az írással szemben és az írás által állandósultak a társadalomban és az egyéni életvitelben, valamint azokat a módosulásokat, amelyeket a világképben, a szociális és a tárgyi környezetben, a kapcsolattartási és életvezetési gyakorlatban, az önreprezentációban az írás jelenléte indított el és állandósított. (Keszeg Vilmos)

KÖNYV A TOKMÁNYRÓL. A Catalogi Musei Ethnographiae – A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai című sorozat 13. kötete A *tokmány* címet viseli. Szerzője Selmeczi Kovács Attila. (Bp., 2008. 80 old.)

MOHAY TAMÁS: TÖREDÉKEK AZ ÜNNEPRŐL (NAP KIADÓ, BP., 2008. 272 OLD.). „Virágot adunk egymásnak a születésnapokon, és visszaemlékszünk a honfoglalókra, akik országot alapítottak. A múló-forgó időt évkezdetekkel tagoljuk, amit a legtöbb kultúrában megünnepelnek bármikorra essék is, hiszen ebben valamiképp a legelső kezdetre, a teremtésre emlékezünk. Kerek évfordulókon emléktáblák kerülnek iskolák falára, jeles tudósok hatvanadik, hetvenedik születésnapjára a tisztelők tanulmányköteteket szerkesztenek. Hálát adunk, hogy eljutottunk idáig, és bizakodva nézünk előre. Az élet nagy fordulóinak, az »átmenet rítusainak« ünnepei, születés–házasság–halál, beavatások: egyszerre tekintenek a múltba és a jövőbe. Az ünnep újra jelenvalóvá teszi a kezdeteket, s ezzel a jövő felé is kitágítja szemhatárunkat. Hány és hány emlékezetes kezdet kísér el életutunkon, amikor a reményteli közös örömet éljük át valakivel. Megünnepeljük első találkozásunkat életünk párjával, azt, hogy egymásba szeretünk, és közös életünk gazdagodásának megannyi más kezdőpontját. Megünnepeljük esküvőnk napját, amikor örök igent mondtunk egymásnak. Ünneppé tehetjük keresztelésünk, elsőáldozásunk, bérmlásunk napját is, vagy azt, amikor megtérésben először vagy újra igent mondtunk az Úristen szeretetére.” (Mohay Tamás) • „Mintha Mohay azzal az igénnyel dolgozna, mint amit Kallós Zoltánnal kapcsolatban megállapít: »Azért utolérhetetlen, mert ő nem gyűjt: eltanulja embereitől, ami szépet és értékeset tudnak, amiben emberségük megjelenik, ami tartást, örömet és vigaszt nyújt nekik.« A másik, ehhez kapcsolódó értéke a kötetnek, hogy a kutató szépen, »olvasmányosan« ír, ami manapság ritka érték a tudomány embereinek munkáiban” – állapítja meg – egyebek mellett – a könyvről P. Szabó Ernő a Magyar Nemzetben (2009. ápr. 11. 35. old.) megjelent, Tizenkét miatyánk – Mohay Tamás írásai a népi vallásosságról című recenziójában.

A HATVANÉVES PUSZTAY JÁNOS KÖSZÖNTÉSE. 2008. október 1-jén az ELTE-n ünnepi koncerttel és a tiszteletére megjelent kötetel (*Navigare humanum est... . Pustay János hatvanadik születésnapjára*. Szerk.: Pomozi Péter. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, Bp., 2008. 349 + [3] old., ism.: Zaicz Gábor. *Finnugor Világ* 2009. 1. sz. 33–36. old.) köszöntötték hatvanadik születésnapja alkalmából Pustay János professzort, a szombathelyi Nyugat-Magyarországi Egyetem Uralisztikai Tanszékének vezetőjét, Társaságunk tiszteleti tagját.

MÚZEUMI TÜKÖRKÉP. E címmel és Múlt – jelen – jövő tájmúzeumi szemszögből alcímmel, az Alföldi Könyvtéka sorozat 4. köteteként, a Túrkevei Kulturális Egyesület Finta Múzeumért Alapítvány kiadásában látott napvilágot Túrkevéen 2008-ban Örsi Julianna 240 oldalas könyve, amelynek előszavában a következőket írta a szerző. „A Múzeumi tükrökép című könyvünk egy kisváros múzeumában, a Túrkevéen folyó munkát hivatott bemutatni. Megismerkedhetnek az Olvasók az intézmény történetével, a gyűjteményekkel, az intézmény kiállítási, közművelődési, ismeretterjesztési tevékenységével. Az írásokból kiderül, hogy a tájmúzeum tehát több annál, minthogy ott kiállításokat lehet nézni. A kiállítások tudatos programterv szerint valósulnak meg, amelyhez azonban kell a képzett szakemberek (muzeológus), a személyi és technikai háttér, valamint nem utolsósorban tárgyi és egyéb gyűjtemények, amelyekre építhető egy-egy

kiállítás. A begyűjtött, ajándékozott műtárgyak tehát nem holt anyagként alusszák álmukat a gyűjteményi raktárban, hiszen állandó, időszakos és vándorkiállítások keretei között a jelen emberéhez szólnak múltunkról, örökségünkről, nemzeti kultúránkról. E kisvárosi múzeumban és a hozzá hasonló intézményekben, ahol a humán erőforrás jelen van, tudományos munka is folyik. Ebben a könyvben a jelenkutatót emeljük ki, amely a Finta Múzeum arculatát is meghatározza az utóbbi negyed században. E felvállalt profil a jelenkutató programadója is, amelyet egy tájmúzeum feladatát tűzhet ki. A jelenkutató napjaink helyi társadalmának, kultúrájának rögzítése, amely egyúttal tükörképet is ad életünkről, környezetünkről és rámutat az eredményekre, de a tennivalókra is. A múzeum tudományos kutató és feldolgozó tevékenységével tehát segíti a társadalom irányítóit a feladattervek megfogalmazásában, a tennivalók kijelölésében és végrehajtásában. Ugyanakkor a jövő nemzedék számára is hasznos a tájmúzeumok tevékenysége nemcsak azért, mert a jelen múzeumlátogató iskolásaiból, diákjaiból lesznek a jövő építői, vidékfejlesztői, hanem azért is, mert a tájmúzeumba a jelenkorból bekerült tárgyi, szellemi és audiovizuális anyagok a jövő kutatói számára vizsgálható, bemutatható anyagot gyűjtenek össze, őriznek a 20–21. század fordulójáról, a gazdasági-társadalmi és politikai változásokról, lokális, vérségi és kulturális közösségekről. A kötet azt is bemutatja, hogyan tudja megsokszorozni szellemi és anyagi potenciálját egy tájmúzeum jól kidolgozott stratégiai tervével, programjával és az ahhoz rendelt projektjeivel, amelyek partnerségre épülnek. Hatóköre és eredményei így teljesebbé válhatnak. Ezt szolgálják mintegy például az itt bemutatott projekttervek és eredmények. Jelen kiadványunk a Nemzedékek kutatóúton – A Szolnoki Főiskola Mezőgazdasági Fakultása és civil szervezetek összefogása az Észak-Alföld jövőjéért kutatási program keretében készült. A most közreadott kötetünket tehát haszonnal forgathatják a szakembereken túl a magyar vidék fejlődéséért küzdők, a nemzeti értékeink megmentésén fáradozók és Magyarország jövőjéért dolgozók egyaránt.”

NÉMETH PÉTER: A KÖZÉPKORI SZATMÁR MEGYE TELEPÜLÉSEI A XV. SZÁZAD ELEJÉIG. A szerző kutatásának alapjául szolgált Maksay Ferenc 1940-ben megjelent munkája, melyben a szerző a Mohács előtti oklevelek jobbágy- és földrajzi név anyagát gyűjtötte össze, értékelte, mindeközben a településtörténet, családtörténet, birtoklástörténet, a történeti földrajz szempontjai háttérbe szorultak. E hiányt igyekezett pótolni Németh Péter, amikor saját gyűjtése mellett az Árpád-kori történeti földrajzhoz készített cédulaanyag és Maksay Ferenc kéziratában maradt kijegyzései segítségével próbálta Szatmár megye középkori település- és birtoklástörténeti vázlatát megrajzolni. (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2008)

MOHI SÁNDOR: IMÁDSÁG. Mohi Sándor operatőr-rendező Tánccos Vilmos kolozsvári néprajzkutató révén ismerte meg a kászonaltízi Siloty házaspárt, s Imádság című filmjében a két idős ember életének utolsó hat évét mutatja be. A film az utóbbi másfél évben elnyerte többek közt a 2008. évi filmszemle operatőri díját, a gdanski dokumentumfilm-fesztivál fődíját és a Slowfood on Film fesztivál legjobb rövidfilmjének díját is. Részletesebben lásd Varga Klára: Imádság – ami végül „rátapadt a szalagra”. Mohi Sándor operatőr-rendező dokumentumfilmjét Európa-szerte kedvelik. A legnagyobbaktól tanulta meg a mesterséget. Magyar Nemzet 2009. júl. 25. 15. old.

POLNER ZOLTÁN: HARMATSZEDÉS ÉGI MEZŐKÖN – NÉPRAJZI TÉVÉFILMEK FORGATÓKÖNYVEI. Harminc éven át kutattam Csongrád megye népi hitvilágát, archaikus imádságait, természetfeletti erővel rendelkező embereinek történetét. Ösztönzőm és támogatóm a magyar néprajztudomány személyisége, Bálint Sándor egyetemi tanár volt. 1980-ban sokoldalúvá vált néprajzi munkám: felkeresett a szegedi körzeti tévéstúdió operatőr-rendezője, Rozsnyai Aladár és szerkesztője, Király Zoltán. Először egy portréfilmet készítettek néprajzi gyűjtőmunkámról és a hozzájuk kötődő verseimről, később azonban már az adatközlőim kerültek reflektorfénybe. Regös Sándor stúdióvezető támogatásával egymás után készültek néprajzi dokumentumfilmjeim, szám szerint hat. Idős emberek százai vallottak a népi gyógyítás titkairól, a szülésnél segédkező bábákról, a jósról, a teknyőkaparóról, aki a világ sorsának alakulásáról beszélt és imádkoztak olyan szépséges, soha le nem írt imákat, amelyeknek megmentését költői kötelességemnek tekintettem. Azóta is fogva tart a magyar nyelv szépsége, a fantáziával fogalmazott bölcsességek igazsága, de leginkább arra vagyok büszke, hogy olyan arcokat menthettem meg az utókornak, amelyeket már sokan régen elfelejtettek, de a nemzet emlékezetében ma is élők, mert örökékevalók. (Szerk.: Tandi Lajos. Bába Kiadó, Szeged, 2008. 152 old.)

SZILÁGYI MIKLÓS KÖNYVEI. Szilágyi Miklósnak az utóbbi időszakban az alábbi könyvei jelentek meg: A népies halászat, vadászat és gyűjtögetés lexikona (*Magyar Néprajzi Könyvtár, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2008. 230 old.*); Művek és életművek múlt időben – Mesterek, barátok, pályatársak (*MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp., 2009. 466 old.*); Paraszti hagyomány és kényszermodernizáció – Közelítések a néprajzi változásvizsgálathoz (*Uo., 2009. 200 old.*).

NEMZETKÖZI DÍJ A KESZI KOVÁCS MOZGÓKÉPEKÉRT. 2008. október 17-én Kanadában tartották a múzeumi audiovizuális világfesztivál díjkiosztó ünnepségét, ahol a nemzetközi zsűri különdíjat adományozott a KESZI KOVÁCS MOZGÓKÉPEK dupla DVD-ROM megvalósításáért a Magyar Néprajzi Társaságnak. A Keszi Kovács László teljes filmes életművét magában foglaló multimédia lemezeket a társkiadó intézmények, a Néprajzi Múzeum és az Európai Folklor Intézet archív fénykép- és filmfelvételeinek felhasználásával Krámos Zsolt és Szabó Gyula készítette el Tari János irányításával, aki személyesen vette át az elismerést Ottawában az OKM Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának és az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának küldöttjeként. Az intézmények közötti együttműködés megszervezéséért a Fiamp 2008 (AVICOM-ICOM) külön oklevélben ismerte el a Magyar Néprajzi Társaság főtítkárának, Bereczki Ibolyának a munkáját.

TANULMÁNYOK A 19. SZÁZADI MAGYAR SZÖVEGFOLKLÓRRÓL. E címmel, Gulyás Judit szerkesztésében, az ELTE Folklore Tanszéke kiadásában (Bp., 2008. 436 old.) jelent meg az *Artes Populares* 23. kötete. "Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok támogatása 2006 és 2008 között tette lehetővé azt, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén fiatal kutatók egy csoportja egyetemi hallgatóként vagy doktoranduszként megkezdett munkáját folytassa, egymás kutatásaihoz is kapcsolódva. A Szövegfolklorisztika, filológia, történeti poétika – folklórműfajok 19. századi magyar szövegkorpusza és értelmezésük (NI 61252) című, Voigt Vilmos vezette kutatási pályázatban az összekötő elem a 19. század magyar szövegfolklorja volt. A több éves kutatás célja összetett: a kutatók különböző műfajokat (ta-

lálás, sirató, temetési búcsúztató, vőfélyvers, mese) vizsgálva olyan forrásfeltárást végeztek, amelynek végső eredménye céljaink szerint szövegkorpuszok összeállítása, elemzése és önálló kötetekben, kommentárokkal ellátott közlése lesz. Ez tehát egyfelől filológiai apparátus gondos alkalmazását igényli, másfelől az értelmezéshez az elméleti elgondolásokat illetően is sokoldalú tájékozódás szükséges. E műhely jellegű munkának a kutatás félidejéig elvégzett állapotáról, eredményeiről tudnak képet adni az itt közölt forrásfeltáró tanulmányok” – írta (többek között) a kötet előszavában Verebélyi Kincső.

TÁNCZOS VILMOS: ELFELEJTETT SZAVAK. Ez a címe és *Egy csíki székely ember nyelve és világképe* az alcíme Tánczos Vilmos édesapjáról szóló, három részből (Esszék, A világkép – narratívákban, Belső képek) álló könyvének, amelyet a csíkszeredai Bookart Kiadó jelentetett meg 2008-ban. A kötet recenziói sem takarékoskodtak a dicséretekkel, amint ezt az alábbi két példa is bizonyítja. „És egy kötet, amely reményeséget ad: mégsem vagyunk olyan rossz viszonyban az istennel.” (Demény Péter: A hold nevet utoljára. *Népszabadság* 2009. máj. 11. 11. old.); „Oly csudálatos könyvet kaptam, letenni nem tudtam, csak olvastam es gyönyörködtem, néha úgy könnyeztem, mint a Bolygó Péter joha, másszor meg úgy vigyorogtam, mint Feri a lepénynek... No né, most látom, hogy má magam es kezdek székelyül szólni, nem es csuda, olyannyira megfogott az írás, csak azt bántam, hogy hamar vége lett, mint a húsvéti kolbásznak. [...]” (Bächer Iván: *Világnyelv. Uo.* aug. 15. 11. old.).

NOVÁKFALVA. „A nyugati országhatártól alig kilométernyire megvalósult egy álom. Egy olyan magyar vállalkozó terve, aki áldoz arra, hogy minél szélesebb körben terjessze nemzeti kultúránk vívmányait. Novákfalva létrejött nem ment minden akadály nélkül, de a tornácos házak alkotta üdülőfaló folyamatosan gyarapszik. Megálmodója pedig fáradhatatlan: felvidéki, erdélyi pihenőparkot, az országhatáron belül hun falut építene.” Részletesebben lásd Velkei Tamás: *Ahol a jövőt a múltból táplálkozva építik* (Magyar Nemzet 2008. nov. 26. 5. old.).

VALLÁSI NÉPRAJZ 14. Az ELTE Folklore Tanszéke, az MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoportja és a Református Teológiai Doktorok Kollégiumának Néprajzi Szekciója kiadásában, Veres Emese-Gyöngyvér szerkesztésében, *Az unitáriusok öröksége – Simén Domokos emlékére* címmel 2008-ban megjelent a Vallási Néprajz címet viselő sorozat 14. kötete. • A könyvet az *Ethnicában* (2009. 3. sz. 88–89. old.) és a *Honismeretben* (2009. 4. sz. 102–103. old.) Kríza Ildikó ismertette.

VÁMBÉRY ANTOLOGIA 2008. A Vámbéry Irodalmi Kávéház immár a jubileumi, tizedik születésnapját ünnepli: „1998. július 9-e kedves és – reményeink szerint – jeles dátuma lesz a szlovákiai magyar kultúrának: e napon nyílt meg a KÁVÉHÁZ, az írók, költők, szerkesztők, könyvkiadók és olvasók SZIGETE” – írtuk a Vámbéry Antológia '99 hátsó fedelére, ígéretet téve, hogy e „fekete könyvek” évente az olvasók kezébe kerülnek – rendre a születésnap ünnepén. Mindez még a múlt évezredben történt – hogy repül az idő! –, s azóta a Vámbéry-estek százain megszámlálhatatlan író, költő, néprajzkutató, irodalomtörténész, tanár, orvos, karnagy, történész, zenész, előadóművész lépett a Kávéház „pódiumára”, hogy ízelítőt adjanak irodalomból, tudományból, művészetekből – mindenki a sajátjából téve hozzá értékeit a „nagy egészhez”. E tizedik születésnapon a *Lilium Aurum*, a Vámbéry Irodalmi Kávéház

„szülője”, s a Vámbéry Polgári Társulás, a Kávéház „istápolója” csak egy dolgot óhajt, jelesen azt, hogy ezen rendhagyó „irodalmi folyóirat” kapcsán az olvasóban kimondatlanul is megszülessen a „szállóige”: Ha nem lenne, már hiányozna! (Összeáll.: Hodossy Gyula. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2008. 236 old.) • A kötet néprajzi (illetve néprajzi vonatkozású) írásai az alábbiak. Csáky Károly: A Perőcsényi Református Egyházközség presbiteri jegyzőkönyveinek néprajzi vonatkozásai (22–45. old.); Liszka József: Latin ég alatt. (Itáliai naplójegyzetek) (151–167. old.); Voigt Vilmos: Egyszer volt, hol nem volt... (A kaukázusi és honfoglalás előtti magyar népmesekezdő formuláról) (219–231. old.).

VIGA GYULA: MISCELLANEA MUSEOLOGICA II. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság Officina Musei címet viselő sorozatának 17. köteteként 2008-ban Miskolcon jelent meg Viga Gyula fenti című tanulmánykötete. A szerző tanulmányait az alábbi fejezetekbe rendezte: Előadások és cikkek a muzeológia köréből, Elegyes néprajzi előadások és írások, Elődök és (egykor volt) társak, Kiállítások elé. A könyv Viga Gyula 2002 és 2007 között megjelent publikációinak jegyzékét is tartalmazza. • A kiadványt az *Ethnicaban* (2008. 4. sz. 128. old.) Szilágyi Judit ismertetette.

BÚCSÚ A MAGYAR MÚZEUMOKTÓL. Sajnálattal közöljük olvasóinkkal, hogy szegényebbek lettünk egy kiváló folyóirattal: a 2008. 6. számmal megszűnt a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület tizennégy évfolyamot megért tartalmas és szép periodikája, a Magyar Múzeumok. Jó hír viszont, hogy a 2009. év végén elindult a folyóirat online verziója, főszerkesztőnek Berényi Mariannt kérték fel (www.magyarmuzeumok.hu).

VASVÁRI ZOLTÁN: EMLÉK, EMLÉK, MIÉRT KÍSÉRSZ? – TANULMÁNYOK A XX. SZÁZADI EMLÉKKÖNYVKULTÚRÁRÓL. Az emlékkönyvek története fél évezredet ölel fel. Jelen tanulmány az utolsó száz év emlékkönyvkultúrájának bemutatására vállalkozik. Vizsgálati módszere folklorisztikai szemléletű. Kiindulópontja, hogy az emlékkönyvkultúra a 20. században a folklór létmódja szerint egzisztált, ezért vizsgálata a folklorisztika módszereivel releváns eredményeket hozhat. A folklorista szerző két évtizede foglalkozik az emlékkönyvvel és emlékverssel mint kulturális jelenséggel. A témát épp annak a történeti folyamatnak a végigkísérése teszi a modern folklorisztikai és művelődéstörténeti kutatás számára izgalmassá, ahogyan férfiak (diákok) által írott „magas” kultúratermékből, az *album amicorum*ból egyre fiatalabb leányok divatos, nemegyszer tréfás szokásává válik. Az emlékkönyvbe írt emléksorok, -versek komoly vagy tréfás „életvezetési tanácsaikkal” azt a korszellemet, morális modellt, normarendszert is tükrözik, azt a nyelvi és stílári hagyományt is örzik, amelyben születtek. Az emlékversek témája és tartalma gyakran ellentétbe kerül az illusztrációs (képi) anyaggal, használójának társadalmi helyzetével, életkorával és a megváltozott korszellemmel is. Következésképp még érdekesebb felfejteni és értelmezni azokat a mentális és művelődéstörténeti folyamatokat, amelyek létrehozzák az emlékezésnek és nevelésnek ezt a speciális formáját, illetve visszatükrözik ezek változásait. (Ad Librum Kiadó, Bp., 2009. 168 old.)

TEMESI FERENC TOMBÁ CZ JÁNOSRÓL. Meleg hangú és életrajzi adatokban bővelkedő cikket szentelt a jeles író, Temesi Ferenc Bálint Sándor zombói mesemon-

dójának, Tombácz Jánosnak (*A mesélő története*. Magyar Nemzet 2009. márc. 7. 37. old.), amelynek utolsó mondata így hangzik: „(Csak egyszer megadná az igaz Isten, hogy egy könyvvel kiadhatnák Tombácz János meséiből, miként Lázár Ervin barátom tette a cigány ember, Ámi Lajos meséivel!)”

MAGYAR ZOLTÁN: MOTIF-INDEX OF LEGENDS OF EARLY HUNGARIAN SAINTS. A kötet tizenkét Árpád-kori magyar szent legendáinak típus- és motívumindexe, s mint ilyen, előzménye a készülő *Magyar történeti mondák katalógusának*. A feldolgozott legendák kizárólag középkori forrásokból származnak. (Gabriele Schäfer Verlag, Herne, 2009. 166 old.)

URISK ERZSÉBET: A VIASZOLT HÍMES TOJÁS KÉSZÍTÉSE A MURAVIDÉKEN. *Urisk Erzsébet, dobronaki nyugalmazott tanárnő, a tojásfestés népi iparművésze. Az 1990-es évek elején ő fedezte fel újra a maga és közösségünk számára a muravidéki batikolt hímes tojást. Kitartó és lelkes néprajzi kutatómunkába kezdett: könyveket olvasott, múzeumokba látogatott el és a tojásfestés technikáját még ismerő idősebb asszonyokat keresett fel. Munkájával hathatósan hozzájárult ahhoz, hogy vidékünkön ez a hagyomány újra felvirágozzon. Urisk Erzsébet nemcsak kutatója a batikolt technikával készült hímes tojás készítésének, hanem mestere is. Műhelymunkák keretében tanítja a tojásfestést, alkotásait szakmai körökben már szerte a Kárpát-medencében ismerik. 2006-ban Magyarországon elnyerte a népi iparművész címet is. Elkötelezett hagyományörző munkájáért a muravidéki közösség 2007-ben kulturális nívódíjjal tüntette ki. Erzsébet asszonyt a hímes tojás iránti vonzódása arra ösztönözte, hogy elméleti tudását és gyakorlati tapasztalatait egy könyv formájában másokkal is megossza. (Hogy ne menjen feledésbe I. Szerk.: *Kepéné Bihar Mária–Lendvai Kepe Zoltán. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2009. 60 old.*)*

ELÉGETTE BOSNYÁK ZSÓFIA MÚMIÁJÁT – MERT BOSZORKÁNYNAK HITTE. Porig égett 2009. április 1-jén délelőtt az észak-szlovákiai Vágtapolcán (Teplicka nad Váhom) Bosnyák Zsófia közel 400 éves múmiája, amelyet a római katolikus templomban őriztek. Egy 31 éves zsolnai férfi a helyi cukrászdából kikért kulccsal látogatás ürügyén jutott be a templomba. Kihúzta a koporsót az épület elé, ahol ismeretlen anyaggal leöntötte és felgyújtotta, majd végignézte ahogy elég. A férfit a helyszínen letartóztatták, s halottgyalázás miatt büntetőeljárást indítottak ellene. Tettének oka egyelőre ismeretlen. Ha bűnössége bebizonyosodik, egytől öt évig terjedő börtön fenyegeti. Bosnyák Zsófia Wesselényi Ferenc magyar nádor felesége volt, halála után földi maradványait Sztrecsnón (Sztrecsény) helyezték el. Mumifikált holttestét 1689-ben vitték Vágtapolcára. (MTI) • „Jótétemények asszonya, a hitvesi hűség mártírja – így ír az egykori magyar nádor, Wesselényi Ferenc feleségéről, Bosnyák Zsófiáról Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom a *Búcsújárók* könyvében. Az asszonyt a köznép ma is sztrecsényi szentként emlegeti és tiszteli. A hűség mártírja, mert húszéves korától boldog házasságban élt Wesselényi Ferencsel, de a későbbi nádor hűtlen lett, Bosnyák Zsófia pedig belebetegedett bánatába, és 35 évesen, 1644-ben meghalt. A »jótétemények asszonya« és »sztrecsényi szent«, mert az elhagyottakat, a szegényeket segítette, a betegeknek kórházat alapított a családi várban, kenyeret süttetett nekik – a cipó alakú kenyeret a szlovákok ma is *bosnyiaknak* hívják –, ráadásul a sztrecsényi várban eltemetett testét 45 évvel később épségben találták koporsójában. [...] Az egyház barbarizmusnak nevezte a zsolnai férfi tettét, aki egy nappal az

eset után már szabadlábban volt. A rendőrségnek azt mondta, az interneten olvasta, hogy Bosnyák Zsófia nem szent, hanem boszorkány volt, s emiatt gyújtotta fel a tetejét. A rendőrség halottgyalázás miatt indított büntetőeljárást a gyanúsított ellen, aki tettéért öt évig terjedő börtönbüntetést kaphat.” (Neszméri Sándor [Pozsony]: Boszorkánynak hitte a szentet. Így magyarázta tettét a Bosnyák Zsófia mumifikált testét felgyújtó zsolnai férfi. *Magyar Nemzet* 2009. ápr. 3. 16. old.)

JOGI NÉPRAJZ – JOGI KULTÚRTÖRTÉNET. *E címmel és Tanulmányok a jogtudományok, néprajztudományok és a történettudományok köréből alcímmel jelent meg tanulmánykötet (szerk.: Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra, ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2009), amelynek ajánlása a következőképpen hangzik: „A jogi szimbólumok és processzuális jelképek kutatása, a jogi kultúrtörténet a jogtörténet-tudomány kedvelt témája lett az elmúlt évtizedben. Tételes jogászok, jogfilozófusok, jogtörténészek, jogszociológusok és politológusok bizonyították, hány és hány olyan vonatkozása van kutatásaiknak, melyek átnyúlnak a jogi rituálék és szimbólumok világába. S a hirtelen megpezdült tudományosság újra felfedezte a jogi néprajzot is, ezt az Európában önálló mezsgyével, saját kutatási módszerekkel rendelkező tudományos terepmentet. A jogtörténet-tudomány keresni kezdte a kapcsolatokat a néprajztudománnyal. A találkozás örvendetes megújulást hozott, a jogi néprajz hazai viszonylatban is újraértékelt szerepváltozását. A kötet szerzői is arra vállalkoztak, hogy jogtörténeti, jogi kultúrtörténeti, antropológiai, jogszociológiai és kutatástörténeti tanulmányokkal rajzolják újra a tudományterület határait, s ezzel is tisztulegjenek a tudományágot hazánkban meghonosító Tárkány Szücs Ernő előtt. A tanulmánykötet, amely mind a szakemberek, mind az érdeklődők figyelmére érdemes lehet, a jogi néprajzot, a jogi kultúrtörténetet fókuszába helyező tudományközi párbeszéd egyik első eredménye. A szerzők és a szerkesztők bíznak abban, hogy azok, akik a művet kezükbe veszik, együtt élék majd át velük egy kutatási terület újrafelfedezésének izgalmát.” • A könyv ünnepeles bemutatója Társaságunk Társadalomnéprajzi Szakosztálya szervezésében 2009. április 24-én volt a Néprajzi Múzeumban.*

SEPSI ENIKŐ–TÓTH KÁROLY (SZERK.): TUDÓS TANÁROK AZ EÖTVÖS COLLEGIUMBAN. A kötet a *Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban* címmel A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében 2007-ben megrendezett konferencián elhangzott előadások anyagait gyűjti egybe. A senior öregdiákoktól a pályájuk elején-közepén járó tanárokon át a diákságig a Collegium közössége együtt emlékezett azokra a tanáregyéniségekre, akik hivatásuk gyakorlásában megtestesítettek azt a modellt, melyet a Collegium közössége alapítása óta elérendő célként tűzött és tűz ki maga elé: a tudós tanár modelljét. A bemutatott portrék egy teljes évszázadot fognak át az 1895/96-os első tanév tudós tanáráról, Szilasi Móricztól kezdve a közelmúltban elhunyt kiváló ókortudós, Harmatta János pályaképeig. A portrék után átfogóbb témákat elemző tanulmányok következnek, végül a collegiumi levéltár néhány értékes kéziratát bemutató tanulmány zárja a kötetet. (Ráció Kiadó, Bp., 2009. 2006 old.) • Tudományszakunkat a kötetben megjelent tanulmányok közül az alábbi kettő érinti közelebbről. Vajda Tamás: Sándor István, az elfeledett főiskolai tanár (51–64. old.); Kósa László: Tálasi István (68–79. old.).

SZÉKELY KAPUK. 2009-ben elindult a Székelykapu-program a romániai Hargita megyében. A megyei tanács támogatja az előregedett kapuk felújítását. A programot a tanács 70 ezer lejjel (mintegy 5 millió forinttal) támogatja. (MTI) • Gellért József erdélyi fafaragó székely kaput készített a Békés megyei Okánynak. A települések ezzel állítottak 2009. április 29-én emléket annak, hogy a román határ közeli Okány község húsz évvel ezelőtt választotta testvérvárosául a Kovászna megyei Nagybacon-Szárزازját, és öt éve az Arad megyei Nagyzerindet. A székely kapu felszentelésekor a települések fiataljai álltak őrt. (Magyar Nemzet 2009. ápr. 30. 17. old.) • A magyar vámosok 400 ezer forintra bírságolták azt a kamionost, aki a kovásznai önkormányzat ajándékát, egy székely kaput hozott a székelyföldi város új testvértelepülésére, Gyulára. A történet szerencsésen végződött, mégsem tanulságok nélküli. Részletesebben lásd Bod Tamás: *Akinek kapura futja, annak büntetésre is?* (Népszabadság 2009. szept. 9. 15. old.).

SÁRI ZSOLT: SZERENCSEMALAC. A MANGALICA. – LUCKY PIG. THE MANGALICA. A mangalica régi magyar sertésfajta, amely napjainkban ismét egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Hogy honnan ered, miért tartják egészségesnek, hogyan hasznosítjuk ma, ezekre a kérdésekre ad választ a kiadvány. (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2009. 38 old.)

NÉPI LAKÓHÁZAK AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI NÍVÓDÍJASOK KÖZÖTT. 2009 májusában átadták a Helyi Építészeti Örökség 2009 építészeti nívódíjakat. A gazdasági tárca által meghirdetett díjra ebben az évben 20 pályamű érkezett, közülük hat kapott díjat a 3,5 millió forintos keretből. A zsűri a legmagasabb pénzzutalomban a balatonfüredi Kisfaludy Galéria épületének felújítását részesítette. Díjat kapott a Veszprém Megyei Levéltár központi épületének átalakítása, a tapolca-díszeli népi lakóház felújítása, egy gömörszőlősi népi lakóház, egy kecskeméti polgárház felújítása, valamint a szuhai tájház rehabilitációja.

NAGY JÓZSEF: A PARASZTI TÁRSADALOM FELBOMLÁSÁNAK KEZDETEI, 1945–1956. A kötet két – egymással összefüggő – szempontból vizsgálja a magyar agrártörténetet 1945 és 1956 között. Ezek: az állami beavatkozás, állami irányítás és a hagyományos paraszti társadalom bomlása. Rávilágít arra, hogy azok a jogi, gazdasági, politikai intézkedések, amelyek a parasztság gúzsbakötését és kényszerhelyzetbe hozását eredményezték, nem 1948-ban kezdődtek: előzményeik – kevésbé súlyos formában – 1945-től léteztek. (Napvilág Kiadó, Bp., 2009. 334 old.)

MEGHALT SCHÉNER MIHÁLY. Életének 86. évében, 2009. május 11-én meghalt Schéner Mihály Munkácsy- és Kossuth-díjas festő-, grafikus-, szobrász-, keramikus- és textilművész. Temetése június 4-én volt az Óbudai temetőben. • Minden életrajza szerint két hazai művészeti akadémiának volt a tagja – ebben is különleges volt, ebben is konvenciókat nem tűrő Schéner Mihály. Ez volt azonban bizonyára a legkisebb deviancia a hosszú és változatos életpályán. Amely pályára akkor, a hatvanas években kezdett szakma és közönség igazán figyelni, amikor egyébként is a nagy megújulások, a látványos szakítások pezsdítették fel a hazai művészeti életet. Schéner akkor a népművészet segítségével látszott megszabadulni a posztimpreszionizmustól, betyárok és huszárok, mézeskalácsfoltok és cserépfelületek töltötték meg az addig szolid vászna-

kat, új, szokatlan festőiséget teremtve. Amikor ezek a fafaragásból, hímzésből és műkovácsolásból ismert alakzatok leváltak a képfelületről, és maguk is faragott, hímzett és fémmegmunkált egzisztenciák lettek, valami sosemvolt minőséget kellett felfedezni az immár nemcsak festő kiállításain. A pop art példája bizonyára bátorította a művészt, de ő egészen különleges pop artot teremtett. Nemezéből szabta és zsinórral díszítette, mint a szűrszabók, faragta és esztergálta, mint a régi fajátékok mesterei, köszörülte és esztergálta, mint a szerszámkészítők. A tarka mézeskalácsformák, zöldmázás fazekasmotívumok, pásztorfaragások azonban éppoly kevésbé voltak népművészetiek, amennyire pop artosok. Alföldi, medgyesegyházi paraszt környezetéből hozta vissza, elevenítette fel az emlékeket, de sosem tisztelte őket annyira, hogy utánozta, sosem mitizálta őket annyira, hogy abszolutizálta volna. Játszott. Játszott a formákkal, játszott az anyagokkal, játszott a festéssel is, amellyel egy pillanatra sem szakított: szürreális, szabados képeit pátriárka korában is fiatalos zabolátlansággal és fiatalos aktivitással festette. Népszerű volt, az egyik legnépszerűbb és legszabadabb alkotó távozott élő képzőművészetünkéből. (R. Gy.: Schéner Mihály halálára. Népszabadság 2009. máj. 12. 9. old.)

ÚJABB HÉT MAGYAR SZAK KOLOZSVÁRON. „Hét szakkal bővül a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű képzés kínálata a következő tanévtől. Az erdélyi *Krónika* beszámolója szerint a vallástudományi, zenepedagógiai, információmérnöki, muzeológiai és társadalommarketing szakok mellett új képzéseket indít a bölcsészettudományi kar is. A néprajz tanszéken Romániában elsőként indul művelődésszervező képzés, az irodalomtudományi tanszék pedig önálló magyar nyelv és irodalomképzésbe kezd. [...]” (Pataky István. *Magyar Nemzet* 2009. jún. 2. 9. old.)

MÉZES-KRÉMES. „A 20. század második felében a falusi életmódra minden addiginál erősebben hatottak a városi minták, egyrészt az új típusú médiumok (rádió, újság, televízió) közvetítő szerepének, másrészt a megnövekedett földrajzi és társadalmi mobilitásnak köszönhetően. Az »új módi« mindazonáltal nem sorvasztotta el a hagyományos paraszti életmód teljes egészét, mely bizonyos elemekben, értékekben továbbra is fennmaradt, esetenként újraéledt. Mindezek alapján a falusi életmód változását nem lehet egyirányú, s a teljes urbanizáció felé tartó folyamatként ábrázolni. A 20. század közepétől napjainkig tartó időszakra egyszerre jellemző az alkalmazkodás és az adaptáció folyamata, a »hagyományos« ismeretek és az új, modernizációs ismeretek egymásra épülése, mint az urbanizációval és modernizációval együtt járó életmódváltozás. A falusi életmód részterületeinek a kollektivizálást követő történetét, alakulását az utóbbi időben egyre több tanulmány és kötet igyekszik elemezni. A szűkebben vett életmód (fogyasztás) területéről immár átfogó képpel rendelkezünk az öltözködés, az építkezés és a lakáskultúra témáiról. A falusi, köznépi táplálkozás közelmúltbeli történetét is többen kutatták. E kötetben a táplálkozás szerkezetének, mintakészletének átalakulását egy speciális társadalmi csoport, a falusi sütő- és főzőasztalok tevékenységén keresztül kíséreljük meg elemezni, ábrázolni” – olvasható Bali János bevezetőjében a 2009-ben megjelent Mézes-krémes – Néprajzi dolgozatok a falusi sütő- és főzőspecialistákról címet viselő könyvben. (Szerk.: Bali János–Máté György. ELTE BTK Néprajzi Intézet, Bp., 200 old.)

ANIMÁCIÓS FILMEK. A 2009. június 17. és 20. között megrendezett 9. Kecskeméti Animációsfilm-fesztiválon *A gyöngyszemek hegye* címmel az érdeklődők válogatást láthattak orosz népmesékből. A *Magyar népmesék* című sorozat 2008-ban a közönség kedvence volt, s több szakmai díjat is elnyertek az egyes filmek alkotói. 2009-ben Nagy Lajos *A köcsögek király-lyal*, Horváth Mária pedig *A kiskondás* történetével versenyzett. • Faragott szék, tulipános láda, tarka bocik, madarak táncolnak, forognak Keresztes Dóra *Álommalom* című animációs filmjében. A falusi világ lassan eltűnik, dédanyáink tegnapelőttjébe már csak az álmokon át vezet az emlékezés útja – mondja a grafikusművész, animációsfilm-rendező. Az *Álommalom* a kecskeméti animációsfilm-fesztivál információs programjában szerepelt. Az alkotóval Lázár Fruzsina készített interjút, amely a *Műsorújságban* (*A Magyar Nemzet* televízió- és rádióműsor melléklete 33. 2009. aug. 10–16. 2. old.) olvasható.

KNÉZY JUDIT ÚJ KÖNYVE. *Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése kiadásában látott napvilágot Knézy Judit Számadások múltjáról és jelenéről – Tanulmányok a mezőgazdasági népesség életmódjának változásairól (18–20. század) címet viselő könyve. (Kaposi Kiskönyvtár 34. Kaposvár, 2009. 156 old.)*

LŐRINCZ CSABA-DÍJAT KAPOTT FILEP TAMÁS GUSZTÁV. Filep Tamás Gusztáv kisebbségkutató, művelődéstörténész, szerkesztő a 2009. évi és egyben első díjazottja a Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány által létrehozott *Lőrincz Csaba-díj*nak, amelyet június 19-én adtak át a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumban. A díjátadáson Filep előadást tartott *Nemzet és nemzedék – Szempontok egy kisebbség-tudományi szemlélethez* címmel. • A kitüntetés alkalmából a kisebbségkutatóval Pataky István készített interjút, amelyet a *Magyar Nemzet* (Szolidaritás és előítéletek. 2009. jún. 27. 5. old.) közölte.

DALLOS EDINA: TERMÉSZETFÖLÖTTI SZEREPLŐK A TATÁR VARÁZSMESÉKBEN (A SÁRKÁNY, A BOSZORKÁNY ÉS A TÁLTOS LÓ). *Ez a könyv a tatár tündérmesék szereplőit vizsgálja, elsősorban azokat, amelyek természetfölötti jellemzőkkel bírnak. A mesékről és a meseszereplőkről manapság több könyv is születik, ez a kötet azonban valamennyitől különbözik. Nem is elsősorban azért, mert tatár mesékkel foglalkozik, hiszen a mesék tartalma nagyon hasonló Írországtól Indiáig, hanem azért, mert az olvasót végigvezeti a meseelemzés minden fázisán. Az újfajta analitikus elemzések révén a tatár mesék jellemzésén túl a szerző választ keres arra is, hogy hogyan alakulhatott ki a mese, és mik azok a kohéziós erők és törvényszerűségek, amelyek évszázadokon, sőt, talán évezredekken keresztül is életben tartották ezt a műfajt. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 28. Szerk.: Ivanics Mária. Akadémiai Kiadó, Bp., 2009. 384 old.)*

KÖNYVHETI NÉPRAJZI KIADVÁNYOK, 2009. A 2009. évi Ünnepi Könyvhétre az alábbi néprajzi kiadványok jelentek meg. Boglár Lajos: *Wahari – Az őserdei kultúra* (Nyitott Könyvműhely, 320 old.); Gágyor József: *Mátyusföldi rózsák és bogáncsok III. – Szólások, közmondások és nyelvi fordulatok a tallói nép ajkán* (Madách-Posonium, 244 old.); Hofer Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz? – Tanulmányok két vitatott kutatási terület határvidékéről* (L'Harmattan, 396 old.); Magyar Zoltán: *Szilágysági dekameron – Szilágysámsóni tréfás népi elbeszélések* (Mentor,

256 old.); Uő.: *A Rétiember – Bodrogi népi elbeszélések* (Lilium Aurum, 224 old.); Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás –Történet, eredet, hagyomány* (L'Harmattan, 400 old.); Ortutay Gyula: *Napló I. 1938–1954* (Alexandra, 816 old.).

JAPÁN SZERZŐ RÓZSA SÁNDORRÓL. *Aki szereti a népszerű, de tudományos alaposságú történelmi tárgyú műveket, biztosan élvezettel fogja végigolvasni Shingo Minamizuka, a jeles japán „hungarológus” könyvét, amelynek bemutatója 2009. augusztus 18-án volt a budapesti Kossuth Klubban (Múzeum u. 7.). A Tokiói Egyetem történészprofesszora évtizedek óta a magyar kultúra, a magyar történelem tolmácsolója, kutatója Japánban. Jelen műve a magyar történelem egyik sajátos figurájáról, Rózsa Sándorról, a betyárról mond újat és eredetit. (Népszabadság 2009. aug. 18. 15. old.)*

AZ ANYAG- ÉS FAMŰVESSÉG UTÁN KÖNYV A VASMŰVESSÉGRŐL. Az MTA VEAB Kézművesipar-történelmi Munkabizottsága az Iparrégészeti és Archaeometriai Munkabizottsággal karöltve 2004-ben az agyagművességről (vö. Holló Szilvia–Szulovszky János szerk.: *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében*. Bp., 2006. 204 old.), majd 2005-ben az erdő és a fa régészetéről és néprajzáról, a faiparról (vö. Gömöri János szerk.: *Az erdő és a fa régészete és néprajza. [Kézművesipar-történelmi megközelítésben]*. Sopron, 2007. 424 old.) szervezett közös konferenciát. A harmadik konferenciára 2007-ben került sor (lásd erről Kemecsi Lajos beszámolóját a *Néprajzi Hírek* 2007. 3–4. számának 15–16. oldalain), amelynek anyagát *A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében* (Szombathely, 2009. 260 old.) című, Nagy Zoltán és Szulovszky János által szerkesztett tanulmánykötet tartalmazza.

FÁTYOL MISI SZOBRA. *2009. augusztus 19-én felavatták Fátyol Misi cigányprímás makói szobrát. Kiss Jenő szobrász alkotását a zenész születésének századik évfordulóján a város központjában állították fel. (MTI)*

A RÉGI ERDÉLY NÉPEINEK KÉPESKÖNYVE. Különleges kincset őriz a budapesti Széchényi Könyvtár: egy kézzel festett viseletkódexet, amely az Apafiak korában, az 1690-es években készült és a korabeli Erdély népeit, magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat és más nemzetiségeket, valamint a fejedelmi korszak főembereit ábrázolja kilencvenkét színes lapon. Ezt a kódexet adta közre 2009-ben a Magyar Mercurius Kiadó három történész, Oborni Teréz, Tompos Lilla és Bencsik Gábor kísérelésével. A kötet a kiadó hagyományainak megfelelően igényes kivitelben készült, műnyomó papírra nyomtatták, keménytáblás kötést kapott.

ROMOLÓGIAI KONFERENCIA. *Nyolcadik alkalommal került sor a romák múltjával és jelenével foglalkozó tudományos konferenciára 2009. szeptember 11-én a Magyar Országos Levéltár főszervezésében és a Nemzeti Kulturális Alap főtámogatásával. Vándorút – Cigánysors a Kárpát-medencében címmel Pécsen az Erdős Kamill Cigány Közösségi Házban rendezték meg a tanácskozást. Az előadók történelmi, szociológiai-társadalmi szempontból vizsgálták a hazai cigányságot.*

ZSIGMOND GYÖZŐ: GOMBA ÉS HAGYOMÁNY – ETNOMIKOLÓGIAI TANULMÁNYOK. (LKG – PONT KIADÓ, SEPSISZENTGYÖRGY–BUDAPEST, 2009. 176 OLD. + KÉPMELLÉKLETEK). A szerző képzett kutatója annak a meglehetősen széles területnek, amelyet ma etnomikológiának nevezünk. Munkájának kivételes eredetiségét, forrásértékét emelem ki. Bizonyos vagyok benne, hogy az említett szakterület művelőin kívül sokan mások is érdeklődéssel és haszonnal olvassák majd, és a kötet növelni fogja a természet és a népi hagyományok iránt érdeklődők táborát. A népi kultúra nagyon ősi és ma is elevenen élő része maga a természetismeret, gyakorlatként pedig az archaikus természeti gazdálkodási mód, a gyűjtögetés. Mindezeknek sajátosan elkülönülő része a gombaismeret, a gombászás, a gombák sokféle felhasználási módja, valamint a gombákhoz fűződő képzetek, hiedelmek, mítoszok. A kötet fejezeteiben a szerző egyaránt törekszik általánosabb kitekintésre, következetesen hivatkozik közeli és távoli, ősi és ma is élő kultúrákra, saját anyagának jelentős része mégis kárpát-medencei, erdélyi, székelyföldi. Úgy gondolták hosszú ideig, hogy a kultúra, az ember világa, elhatárolódik a natúra, a természet világától. Ma egyre inkább tudjuk, és a tradicionális kultúrák példája ezt folyamatosan bizonyítja, hogy az igazi kultúra egybeépül a természettel, hogy a természet jelen van az ember világában: táplálékot szolgáltat, gyógyító növényeket, hatóanyagokat, sokféle célra használható szerves anyagokat. De ott van folyamatosan képzeletünkben, hiedelmeinkben, az irodalomban és a művészetben. Zsigmond Győző munkája – és mindazok munkája, akik ezt a területet tárják föl, vizsgálják – ismereteinknek, kultúránknak ezt a szerveségét igazolja, erősíti. (Péntek János)

BORSOS BALÁZS AKADÉMIAI DOKTOR. *Borsos Balázs 2009. október 20-án az MTA Székházának Felolvasótermében tartotta meg A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében című akadémiai doktori értekezését, amelynek opponensei Kósa László, Hevesi Attila és Lukács László voltak.*

ELHUNYT BEKE PÁL. Életének 66. esztendejében, 2009. november 5-én elhunyt Beke Pál népművelő, a Magyar Művelődési Intézet nyugalmazott igazgatója. Temetése november 24-én volt a budapesti Farkasréti temetőben.

MOHAY TAMÁS: MESTERTANÁR. *Mohay Tamás egyetemi docenst (ELTE, Tárgyi Néprajzi Tanszék) az Országos Tudományos Diákköri Tanács a magyar felsőoktatás műhelyeiben folyó diáktudományos tevékenységet támogató, színvonalas és eredményes munkájáért a XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia alkalmából 2009. november 10-én Mestertanár Aranyérem kitüntetésben részesítette.*

A „NÉMET MONDÁK” SIKERE. Jacob és Wilhelm Grimm *Német mondák* című műve 2009-ben, a Pesti Kalligram jóvoltából először jelent meg magyar nyelven (fordította: Adamik Lajos és Márton László). A kiadás tartalmazza a Grimm testvérek eddig kiadatlan gyűjteményét is, így összesen 740 mondát ad a múlt iránt érdeklődő olvasó kezébe. • „Elkészült a *Magyar Narancs* legfrissebb irodalmi ajánlólistája. A *Minimum tizenegyes!* című lajstromot több mint harminc hiteles és megbízható ítézőerejű irodalmár állította össze a közelmúltban magyarul megjelent szépirodalmi vagy azzal határos műfajú, olvasásra különböző okokból érdemes könyvek kínálatá-

ból.” (Minimum tizenegyes! A Magyar Narancs irodalmi sikerlistája. *Népszabadság* 2009. nov. 13. 9. old.). A sikerlistán a *Német mondák* a harmadik helyen szerepel.

KOVÁCH-KONFERENCIA. A néhány éve elhunyt jeles aradi történész, Kovách Géza munkásságának számbavételére tettek kísérletet a Békés Megyei Levéltár által szervezett konferencián 2009. szeptember 18-án Sarkadon kiemelkedő erdélyi és magyarországi történészek részvételével. Kovách Géza 1925-ben született Székelyudvarhelyen, Kolozsvárott szerzett történelem–néprajz–földrajz szakos diplomát. Noha Aradon középiskolai tanárként dolgozott, nagy történelmi életművet teremtett. A gazdaság- és társadalomtörténet, a hétköznapi történetek felé fordult és népszerűsítő formában is igen sokat írt. (*Népszabadság* 2009. szept. 15. 10. old.)

NAGYBARACSKA MONOGRÁFIÁJA. A település önkormányzatának kiadásában 2009-ben, *A Kamarai Baracska (1742–1867)* címmel megjelent a Bács-Kiskun megyei Nagybaracska monográfiájának ötödik kötete. Ebben a munkában a falu török kor utáni újjászületését, benépesülését, formálódását és öngazgatásának életre hívását mutatja be a szerző, a település krónikása, Hajdók Imre tanár.

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.